

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

tarih

ANTHONY AVENI

Yıldız Hikâyeleri

Dünya Kültürlerinde Takımyıldızlar

Çeviren: Erdem Gökyaran

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

YILDIZ HİKAYELERİ

Dünya Kültürlerinde Takımyıldızlar

Anthony Aveni Colgate Üniversitesi'nde Astronomi, Antropoloji ve Amerikan Yerli Çalışmaları bölümlerinde Russell Colgate Distinguished University Professor unvanıyla Emeritus Profesör olarak görev yapmaktadır. Arkeoastronomi ve kültürel astronomi alanlarının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Erdem Gökyaran 1973 yılında İzmir'de doğdu. Ortaöğrenimini İzmir Saint Joseph Lisesi'nde tamamladı. Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. Ardından Galatasaray Üniversitesi'nde ve Katholieke Universiteit Leuven'de felsefe okudu. *Sanat Dünyamız* ve *Cogito* gibi dergilerde çevirileri yayımlandı. Çevirdiği kitaplardan bazıları: *Ortaçağ'da Dinsel Sapkınlıklar* (Kabalıcı, 2015); *Mutluluğun Sakıncaları* (YKY, 2015); *Otizm Salgını* (YKY, 2016); *Antik Yunan Tarihi* (YKY, 2016); *Avrupa'nın Katli* (YKY, 2017); *Sağlık Hastalığı* (YKY, 2017); *Obur Zihin* (YKY, 2018); *Osmanlı-İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım* (YKY, 2020).

ANTHONY AVENI

Yıldız Hikâyeleri

Dünya Kültürlerinde Takımyıldızlar

Çeviren

Erdem Gökyaran

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5863
Tarih - 275

Yıldız Hikâyeleri, Dünya Kültürlerinde Takımyıldızlar / Anthony Aveni
Özgun adı: Star Stories, Constellations and People
Çeviren: Erdem Gokyarar

Kitap editörü: Derya Önder
Düzeltili: Filiz Özkan

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Ilknur Efe

Baskı: Baskı: Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No 51/1
Kuşçukçekmece 34295 İstanbul
Sertifika No: 41707
Telefon: (0 212) 463 71 25

Çeviriye temel alınan baskı: Yale University Press, 2019
1. baskı: İstanbul, Ekim 2021
ISBN 978-975-08-5127-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2019
Sertifika No: 44719

Copyright © 2019 by Anthony F. Aveni
Illustrations by Matthew Green copyright © 2019 by Matthew Green
Bu kitap ilk olarak Yale University Press tarafından yayımlanmıştır

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

Önsöz • 9
GİRİŞ: Gökyüzünde Şekiller • 11
1
Orion'un Bin Bir Yüzü • 15
2
Pleiadlar • 27
3
Dünya Kültürlerinde Farklı Zodyaklar • 37
4
Samanyolu Sagaları • 51
5
Samanyolu'nun Karanlık Bulut Takımyıldızları • 63
6
Kutup Takımyıldızları • 73
7
Tropikal Kuşağın Takımyıldızları • 83
8
Gökyüzündeki İmparatorluk • 93
9
Yıldızlı Tavanlar ve Mega Takımyıldızlar • 105
10
Gökyüzünü Cinsiyetlendirmek • 117
Sonsöz • 127
Kaynakça Notları • 129
Teşekkür • 143
Dizin • 145

*Colgate Üniversitesi'ne Ho Tung Görselleştirme Laboratuvarı'nı
bağışlayarak gökyüzü imgelerini daha geniş bir kitleyle
paylaşmaya beni teşvik etmiş olan
Robert H. N. Ho'ya*

Önsöz

Akıllı telefonlardan önce kitaplar vardı. Kitaplardan önce ise mağara duvarlarına veya kutsal tapınaklara yapılmış resimler vardı ve bu resimlerin iletmek istediği mesaj, günümüze ulaşmayan sözlü kelimelerle pekiştiriliyordu. Gökyüzü de yaşamın anlamı hakkında hikâyeler anlatmak için öteden beri bir tuval vazifesi görmüştür. Erken dönemlerde insanlar gökyüzü ile yer-yüzü arasında gizli benzerlikler aramış, yarattıkları göksel imgeler yoluyla da yukarıdaki bilinmezi aşağıdaki günlük yaşamlarıyla birleştirme umudu taşımışlardır. Gökyüzüyle temasımız bizi insanlaştırmış, kim olduğumuza dair hikâyeler anlatmak için hayal gücümüzü kullanmaya teşvik etmiştir.

Dünya üzerindeki her şeyin aksine, gökyüzü saf ve kusursuzdu – dolayısıyla, tanrıların ikamet etmesi için ideal bir yerdi. Göksel zaman, bize kaderimizi önceden haber veren sonsuz döngüler halinde ilerliyordu. Geleceğe dair öngöründe bulunmanın en iyi yolu, başımızı kaldırıp gökyüzüne bakmak değil miydi? Ahlaki içeriğe sahip hikâyeler yaratmak için, mevsimlerle gidip gelen yıldızların –özellikle de doğumları ve ölümleri haber veren, savaş ve refah dönemlerini bize hatırlatan ve kişisel aşklarımızın ve maceralarımızın anısını canlı tutan takımyıldızların– sessiz ve güvenilir güzergâhından daha iyi bir vasıta olabilir miydi?

Yıldız Hikâyeleri, kozmik anlatıların doğasında var olan kültürel çeşitliliğe odaklanıyor. Antik ve çağdaş çok sayıda kültürün tasavvur ettiği takımyıldızlar ve yıldız kümeleri, doğanın (iklim, çevre, enlem) ve kültürün (avcı-toplayıcılardan imparatorluklara dek), gökyüzündeki şekiller yoluyla birbirinden çeşitli anlatılar yaratmaya insanları nasıl teşvik ettiği konusunda ayrıntılı bir tartışma için zemin oluşturacak. Bizden önce sayısız kuşak boyunca anlatılagelen bu hikâyeler, bugün de bizler tarafından paylaşılmayı ve üzerinde düşünülmeyi hak ediyor.

Giriş

Gökyüzünde Şekiller

Sıcak bir yaz günü çimlere uzanıp masmavi bir gökyüzünde süzülen kabarık bulut kümelerini birbirine dönüştüren tanıdık şekillere benzettiğiniz olmuştur: İşte bir yarış arabası, bir beyzbol eldiveni ya da köpeğinizin yüzü. Jeolojik oluşumlar söz konusu olduğunda da aynısını yaparız: New Hampshire'da Dağın Yaşlı Adamı, Britanya'da Kraliçe Viktorya Kayası, İsrail'de Lut'un Karısı, Gine'de Mali Kadını ve uyuyan bir deve benzetilen düzinelerce dağ veya kaya – hatta Mars yüzeyine ait görüntülerde dünya dışı bir varlığın belli belirsiz yüzü. Beynimiz şekil tanıma konusunda ustadır. Psikologlar rastgele uyaranlarda bir bütünlük görme yönündeki bu eğilime *pareidolia* adını veriyor. Zihin yabancı olduğu bir örüntüde tanıdık bir şey algılamaya çalışarak rastgeleliğe eşlik eden gerilimi ortadan kaldırmanın yolunu arar. Bu görüntüler çoğu zaman dinsel bir nitelik taşır: Bir alevde Hz. Muhammed'i veya bir tortillada Hz. İsa'yı görmek gibi.

Fransa'da Chauvet Mağarası'nın duvarındaki 30.000 yıllık bir resimde, bizim evcil sığırlarımızın atası olan bir çift yabanöküzü görülür. Başları aşağı eğilmiş, omuz kasları gerilmiştir. Arka planda çizilmiş olan boynuzlu hayvanlar, saldırıya hazırlanan boğaları seyretmektedir. Mağara ressamı, bu gerilim dolu sahneyi çağdaş bir sanatçının duyarlılığıyla betimlemiştir. Bir ateşin etrafında bağdaş kurarak oturmuş, resmi seyreden geniş bir aileyi gözümde canlandırabiliyorum. İçlerinden biri, elinde mızrağıyla resmin yakınında duruyor. Bir diğeri ise bir hayvan postuna bürünmüş, saldırır gibi yapıyor. Av ile avcıyı bir araya getiren bu kadim sahne, grubun hayatta kalması ve soyunu devam ettirmesi açısından son derece önemli bir olayı canlandırmaktadır. Ertesi gün olacakların hazırlığını mı yapıyorlardı? Avın başarılı geçmesi için, bir ritüel halinde sahnelenmesi mi gerekiyordu? Bunu asla bilemeyeceğiz.

Bulut kümeleri akşamın alacakaranlığında dağılıp da mavi gökyüzü yerini gecenin yıldızlarla dolu karanlık gökyüzüne bıraktığında, Chauvet Mağarası'nın dışında ve üzerinde, av hikâyesini anlatmaya aynı derecede elverişli bir diğer sahne belirir. Günümüzde yapay ışıklandırma nedeniyle ancak nadiren deneyimleme fırsatı bulduğumuz zifiri bir karanlıkta, gökyüzünün baştan başa yıldızlarla kaplı olduğu görülür. Kadim Ortadoğu'da,

sürüleriyle ilgilenmek dışında yapacak fazla işi olmayan çobanlar, Büyük Kepçe'nin bir yük arabasına ve Orion'un bir insana benzemesi hakkında düşüncelere daldı. Onlar için gece göğü, herkesin özgürce kullanabileceği doğal bir hikâye tahtasıydı. Bizim elektronik cihazlarımızdan, bu elinizde tuttuğunuza benzer resimli kitaplardan ve hatta ressamın fırçasını bekleyen mağara duvarlarından çok önce, gece göğü, gözlemcileri noktaları birleştirmeye davet eden sayısız ışık noktasıyla dolu bir ifade aracı olmuştur.

Gökyüzünde yıldızlardan şekiller meydana getirmek ve bunları adlandırmak, zamanla sıradan bir etkinlik olmanın ötesine geçti: Dinsel veya mitsel öneme sahip imgeleri bilinçli bir şekilde canlı tutmanın bir yolu, dünyayı yarattıkları için şükran duyduğumuz tanrıların görkemini ya da tanrıların soyundan gelme iddiasındaki hükümdarların kudretini hatırlatmanın bir aracına dönüştü. Bu da, muhtemelen, gökyüzündeki tanrılara tapınırken yukarıya bakan rahiplerin, kendilerini daha iyi ifade etmek için, yıldız örüntülerinden meydana gelmiş şekiller tasavvur etmeleriyle başlamıştır.

Batılı bir kültürel yönelime sahip gökyüzü gözlemcilerinin aşına oldukları takımyıldızlar, isimleri dikkate alındığında, MÖ 3. binyıl Sümer uygarlığına dayanmaktadır. İlk kez somut bir görünüme kavuşmaları ise MÖ 7. yüzyıla ait sınır taşları ve çiviyazılı tabletlerde ve Homeros ile Hesiodos'un yine aynı döneme ait destanlarında gerçekleşmiştir. (Bu kitapta, tarih boyunca ortaya çıkan dünya kültürlerini sık sık "Batı" ile karşılaştıracam. "Batı"dan kastım, klasik Yunan-Roma dünyası aracılığıyla kadim Ortadoğu'nun inanç ve geleneklerini miras almış Avrupalı-Amerikalı Batı uygarlığıdır. Bu miras, modern Batı dünyasına İslamiyet, Ortaçağ ve Rönesans Avrupası ile Fransız Aydınlanması yoluyla intikal etmiştir.)

MS 2. yüzyılda İskenderiyeli gökbilimci Ptolemaios, 48 takımyıldızdan oluşan bir liste hazırladı. Bunların üç düzine kadarı ismini kara hayvanlarından, balıklardan ve kuşlardan alıyordu. Ayrıca birkaç yılan ve insansı, bir de böcek vardı. Alman avukat ve kartograf Johann Bayer 1603'te Güney Yarımküre'nin ilk gökyüzü haritasını hazırladığında, bu takımyıldızlara bir düzine daha eklendi. 1922'de Uluslararası Astronomi Birliği (The International Astronomical Union, IAU) takımyıldızların resmi sayısını 88 olarak belirledi. Bu listede yer alan teleskop, mikroskop, hava pompası, simya ocağı, çelikkalem ve üçgen şeklindeki takımyıldızlar, 18. yüzyıl Aydınlanması'nın bilimsel başarıya katkısını temsil etmektedir. Aziz Petrus'un Cennet Kapısı Anahtarları gibi Ortaçağ takımyıldızları ise listeden çıkarılmıştır.

Çin astronomisinde ise Sümer kökenli olanlardan tümüyle farklı isimlere sahip tam 283 takımyıldız vardır. Bunlardan en eskisi, yaklaşık MÖ 14. yüzyılda Shang Hanedanı döneminden kalma kehanet kemiklerine kazınmış olarak karşımıza çıkar. MÖ 2. binyıla ait Hindu ilahilerinden oluşan Rig

Veda'da ve Yukarı Mısır'ın MÖ 16. yüzyıla ait firavun mezarlarındaki yazılarda da takımyıldızlardan bahsedilir. Amerika kıtasında Navaholar, İrokualar, Mayalar, İnkalar ve Aztekler kendileri için büyük önem taşıyan konularla ilgili yıldız şekilleri meydana getirmişlerdir. Avustralya'da Aborijinler, Güney Amerika'nın tropikal yağmur ormanlarında, Arktik Sibirya ve Alaska'nın buzlu arazilerinde ve Afrika'nın çöl, orman ve bozkırlarında yaşayanlar için de aynı şey geçerlidir.

Yıldız Hikâyeleri, hepimizin ortak bir yönünü ele alıyor. Ahlaki konulardan ve toplumsal kurallardan, pratik ve manevi meselelerden, en acil ihtiyaçlarımız ve en gerçek dışı rüyalarımızdan bahsetmek amacıyla takımyıldızlar yarattık. Bu hikâyelerin burada bir kez daha anlatılmasının, insanlığın sınır tanımayan hayal gücüne bir övgü niteliği taşıyacağını umuyorum.

Orion'un Bin Bir Yüzü

Yunan mitolojisinde Orion, deniz tanrısı Poseidon'un oğludur ve bir yarı tanrıdır. Su üzerinde yürüme yeteneğine sahip olan Orion, Ege Denizi'ni adımlayarak bir ada kralının sarayını ziyaret eder ve orada şarabı fazla kaçırıp kralın kızına saldırır. Bunun üzerine kral, ceza olarak Orion'u kör eder, su üzerinde yürüme yeteneğinden yoksun bırakarak adadan kovar. Yardımsever ateş tanrısı Hephaistos, Orion'a acıyarak onu bu kötü durumdan kurtarmak ister ve Güneş'in doğduğu yere götürmesi için hizmetkârı Kedalion'u yanına rehber olarak verir. Orion ve Kedalion ufka vardıklarında, Apollon iyileştirici ışınlarını bu yarı tanrının üzerine salarak ona hem görme yetisini hem deniz üzerinde yürüme yeteneğini geri kazandırır.

Sonrasında Krete'ye (Girit) sığınan Orion, burada ok ve yay kullanmada usta bir avcı olarak nam salar. Fakat taşkınlıkları ve avlanmaya kendini fazlaca kaptırması nedeniyle bir kez daha başı derde girer. Artık av tanrıçası Artemis'in himayesi altında bulunan Orion, yeryüzündeki bütün hayvanları öldürebileceğini söyleyerek böbürlenir. Bu da, beklenene üzere, yeryüzü tanrıçası Gaia'yı kızdırır. Bazılarının dediğine göre, Gaia'nın kendi karnından çıkardığı bir akrep, gözü pek avcıyı topuğundan sokarak öldürür. Bazılarına göre ise çirkin sarkıntılıklarına bir son vermek üzere bu zehirli hayvanı Orion'un üzerine salan Artemis'in kendisidir.

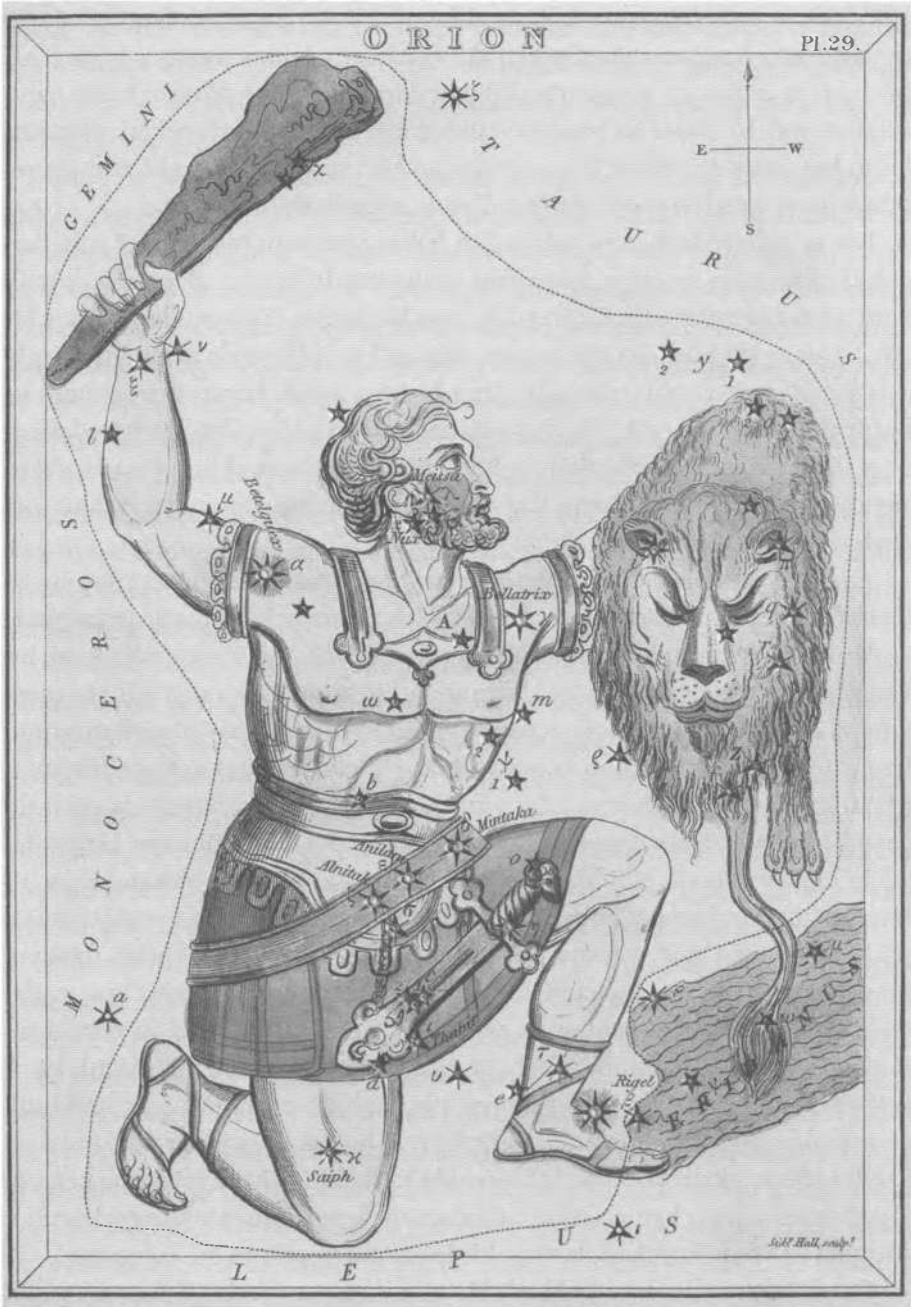
Antik Yunanların Orion hikâyesi, kibirli davranan –bu örnekte, tanrısal bir güce sahip olmakla böbürlenene– herkesin, tanrılar tarafından cezalandırılacağı uyarısında bulunur. Bu yüzdendir ki avcı Orion, geceleyin gökyüzünde Akrep Takımyıldızı'nın tam karşı tarafında bulunur. Gökyüzü, hikâyedeki diğer önemli anlar için de bir sahne işlevi görür. Orion'un mevsimsel yolculuğunun belligaşı dönüm noktaları arasında yarı tanrının kör edilmesi ve deniz sularına gömülmesi (kendisiyle aynı adı taşıyan takımyıldızın ilkbahar sonlarında günbatımının ardından gözden kaybolmasına tekabül eder) ve görme yeteneğini yeniden kazanması (yaz ortasında gece göğünde yeniden belirmesi) yer alır. Ayrıca, Avcı Orion'un gökyüzünde en belirgin olarak görüldüğü sonbahar sonları, aynı zamanda avlanma mevsiminin de başladığı dönemdir.

Avcı Orion bir zamanlar el-Cebbar adıyla biliniyordu. Aslında, batılı takımyıldız isimlerinin çoğu Arapçadan gelmedir. Parlak kırmızı Betelgeuse veya Ibt el-Cevzâ, "merkezde duranın koltukaltı"dır (veya daha seyrek olarak,

bazen el-Cebbar'ın omzu, kolu ya da sağ eli de denir). Rigel el-Cevzâel-Yesari veya Rigel, Orion'un sol bacağına belirten parlak mavi yıldızdır. Takımyıldızın merkezinde, düz bir çizgi üzerinde birbirine yakın aralıklarla dizilmiş üç mavimsi yıldız, Orion'un Kemer'i'ni meydana getirir. "Altın cevizler" de denilen bu üç yıldızın her biri farklı bir adla anılır. Sağda (batıda) yer alan Mintaka, "kemer" anlamına gelir. Ortadaki Alnilam, kemerin merkezindeki inci dizisidir. Son sıradaki Alnitak ise kuşaktır. Yukarıda, sol omuzda yer alan Bellatriks, Orion Takımyıldızı'nın Arapça bir isim taşımayan tek önemli yıldızdır ve Latince "kadın savaşçı" anlamındadır. Bununla birlikte, eski haritalarda bu yıldızın adı el-Murzim veya Mirzam, yani "kükreyen fatih" olarak da geçer. Daha az parlak bir yıldız olan Saif, Orion'un sağ bacağına belirtir. Aslında Saif "kılıç" demektir ve bu yıldız, başlangıçta Avcı'nın kemerinden sarkan kılıcın uç kısmını belirtme amacı taşıyordu. Orion Bulutsusu'nu içeren kılıcın soluk ve puslu kabzasındaki en parlak yıldız Nâir el-Saif, yani "kılıcın üzerindeki parlak yıldız" adını taşır. Görünüşe göre yanlışıklıkla komşu İkizler Takımyıldızı'ndaki bir yıldızla karıştırılması sonucunda el-Meydan veya Meissa adı verilen yıldız, bir zamanlar el-Res el-Cevzâ, yani el-Cevzâ'nın Baş'yıdı. Son olarak, sağ omuz üstünde, yukarı kalkmış kol boyunca uzanan ve kolayca seçilebilen soluk yıldızlar silsilesi, Orion'un kıyafetinin kolunu temsil eder ve el-Kumm, yani "yem" olarak adlandırılmıştır.

Bu yıldızlar neden belirli bir mevsimde gökyüzünün belirli bir kısmında belirleniyorlar? Orion'un hikâyelerini kim anlatıyor? Dinleyenler kim? Peki bu soruların yanıtları, yıldızlarla ilgili hikâyeler anlatan insanlar hakkında bize ne söylüyor?

MÖ 12. yüzyıla ait Çin hanedan kayıtları, Orion'un hikâyesinin bir zamanlar siyasi propaganda amacıyla kullanılmış olduğunu gösteriyor. Büyük efsanevi İmparator Ku'nun Ebo ve Shichen adında iki oğlu varmış. Müzik aletlerini icat eden ve şarkılar da besteleyen Ku, uçsuz bucaksız imparatorluğu boyunca sonbahar ve kış aylarında at sırtında, ilkbahar ve yaz aylarında ise bir ejderha üzerinde seyahat edermiş. Usta bir yönetici olmakla birlikte, gelecekte tahtı kime bırakacağını belirlemede zorlanıyormuş, zira iki oğlu çoğu kez incir çekirdeğini dolduramaz meseleler yüzünden birbirine girmiş. Oğulları büyüyüp de aralarındaki kardeş rekabeti, silah kuşanıp meydanlarda dövüşme noktasına geldiğinde, imparator ciddi bir çatışmanın önüne geçmek için ikisini birbirinden ayırmaya karar vermiş. Ebo'yu Sabah Yıldızı veya Antares'e tapınan Shang Hanedanı'nı yönetmek üzere doğuya, Shichen'i ise Akşam Yıldızı veya Orion'un Kemer'i'ne tapınan Shen Hanedanı'nı yönetmek üzere batıya göndermiş. Bu yıldızların yörüngelerinin asla kesişmemesi, kavgalı kardeşlerin sonsuza dek birbirinden ayrı kalmasını güvenceye alıyormuş.

Antik Yunanların Orion Takımyıldızı

Ebo görev yerine ulaştığında, Shangların ateşten mahrum yaşadıklarını görmüş. Gökyüzündeki yıldızdan bir parça ateş çalmaya çalışmış fakat ışığı çok sıcak ve sürekli hareket halinde olduğundan, bir kıvılcım olsun yakalayıp canlı tutmayı başaramamış. Derken aklına bir fikir gelmiş. Yanında götüreceği kuru bir ot parçasını tutuşturup kıvılcımları yeryüzüne dönene kadar canlı tutamaz mıydı? Sonra da bunları yeniden alevlendirebilirdi pekâlâ. Nitekim bunu başarmış da. Derler ki, o zamandan beri insanlar yiyeceklerini pişire-bilmekte ve geceleri meşalelerle yollarını aydınlatabilmektedir.

Batıya giden Shichen'in maceraları hakkında yazılı hiçbir bilgi yok. Ancak iki kardeşin de tahta çıkmamış olduğunu biliyoruz. Bu şerefe küçük kardeşleri Zhi erişmiştir. 8. yüzyılda Tang Hanedanı döneminde yazılmış bir şiir, Shichen ile Ebo'nun durumunu mecazi bir yolla şöyle ifade eder: Tıpkı asla karşılaşmayan yıldızlar gibi, "her birimiz kendi hayatımızı yaşadık ve birbirimizi hiç görmedik". Ve Zhou Hanedanı (MÖ 1046-256) hükümdarları, kavgalı kardeşlerin hikâyesinden ahlaki bir ders çıkarmak için yararlandılar: Kendilerinden önceki Shang Hanedanı başarısızlığa uğramıştı çünkü aile fertleri sürekli birbirleriyle didişmişti.

Amerika Kıtası'nda Orion yine bir erkek figür olarak karşımıza çıkar ancak bu kez ismi Epietembo'dur ve bir bacağı yoktur. Güney Amerika'nın kuzeyinde ve Antiller'de yaşayan günümüz Karayip yerlilerine göre Epietembo, genç bir kadın olan Wawaiya'nın çiçeği burnunda kocasıdır. Wawaiya'nın Maipuriyuman adında bir de gizli âşığı vardır. Maipuriyuman ona öylesine gönlünü kaptırmıştır ki, sırf yakınında bulunabilmek için bir tapir şekline bürünür. (Tapirler domuz ile at karışımı bir görünüme sahiptir ve dolambaçlı, çamurlu cengel patikalarında yiyecek peşinde koşmalarının yanı sıra uzun bir penise sahip olmalarıyla da bilinirler.) Maipuriyuman kendisiyle birlikte doğu uf-kuna gelmesi ve beraber gökyüzüne yükselmeleri durumunda yeniden insan şeklini alacağına dair Wawaiya'ya söz verir. Wawaiya yakacak odun toplayıp bir yandan da içten içe bu teklifi düşünürken, her şeyden habersiz Epietembo da hemen az ötede, olgunlaşmış avokadoları toplamaktadır. Epietembo bir avokado ağacından tam indiği sırada, Maipuriyuman'la kaçmaya artık karar vermiş olan genç kadın, tapir âşığının sihir yoluyla olağanüstü bir keskinlik vermiş olduğu baltayı kavrır, Epietembo'nun bir bacağı keser ve yeni sevgi-lisiyle birlikte sık ormanın derinliklerinde kaybolur. Fakat Epietembo kendini toparlar toparlamaz hemen bir koltuk değneği yapıp karısını aramaya koyulur. Ardında da, yediği avokadoların çekirdeklerinden oluşan bir iz bırakır.

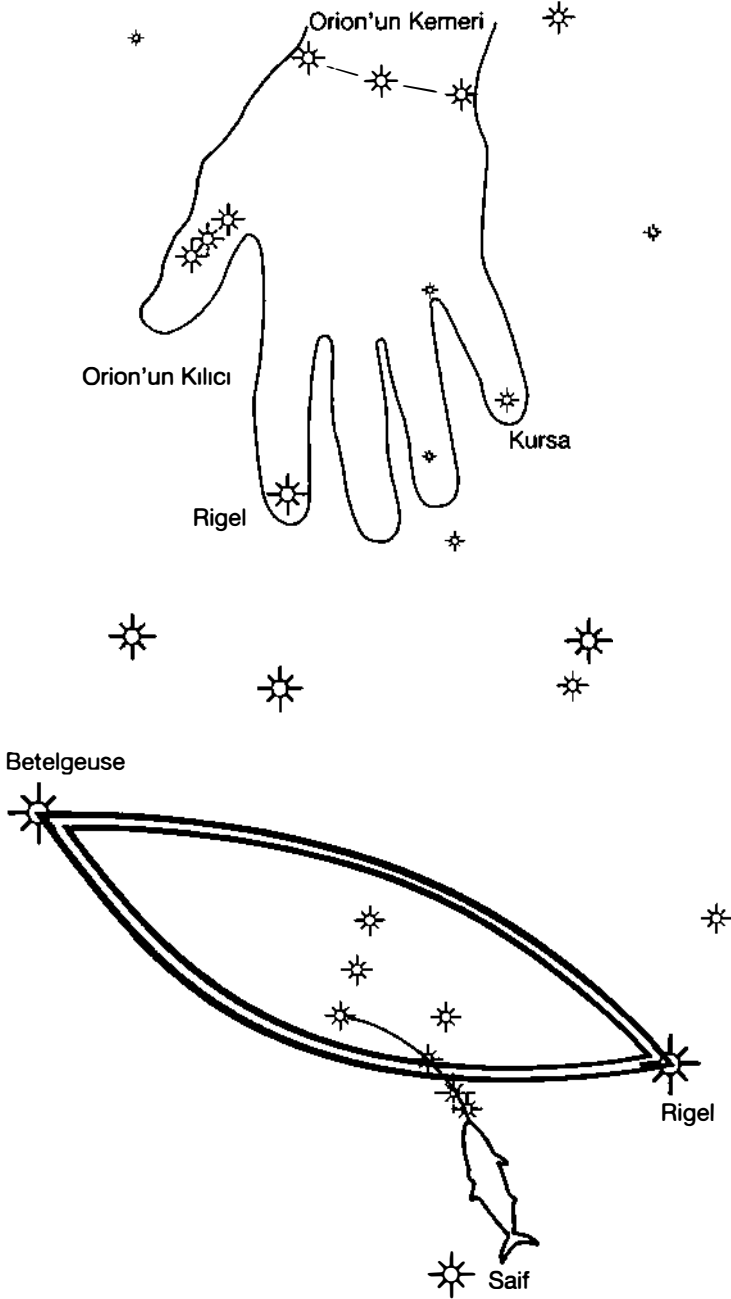
Dolambaçlı yollarda meşakkatli bir yolculuğun ardından Epietembo bek-lenmedik bir anda çifti iş üstünde yakalar. Öfkeyle tapir-adamın kafasını kesip koparır ve kendisiyle birlikte eve dönmesi için Wawaiya'ya yalvarır. Fakat kadın, âşığının göğe yükselen ruhunun nesinden gitmeyi tercih eder.

Epietembo yine de vazgeçmez ve karısını takibi sürdürür. Her üçünü bugün de gökyüzünde koştururken görebilirsiniz: Bizim Pleiadlar adını verdiğimiz yıldız kümesi Wawaiya'dır. Hemen yanındaki Hyades, Maipuriyuman'ın kesik başını temsil eder. Epietembo'nun parlak kırmızı gözü ise Aldebaran yıldızıdır. Ve bu terk edilmiş kocanın kalan tek bacağı, parlak mavi Rigel'le belirtilmiştir.

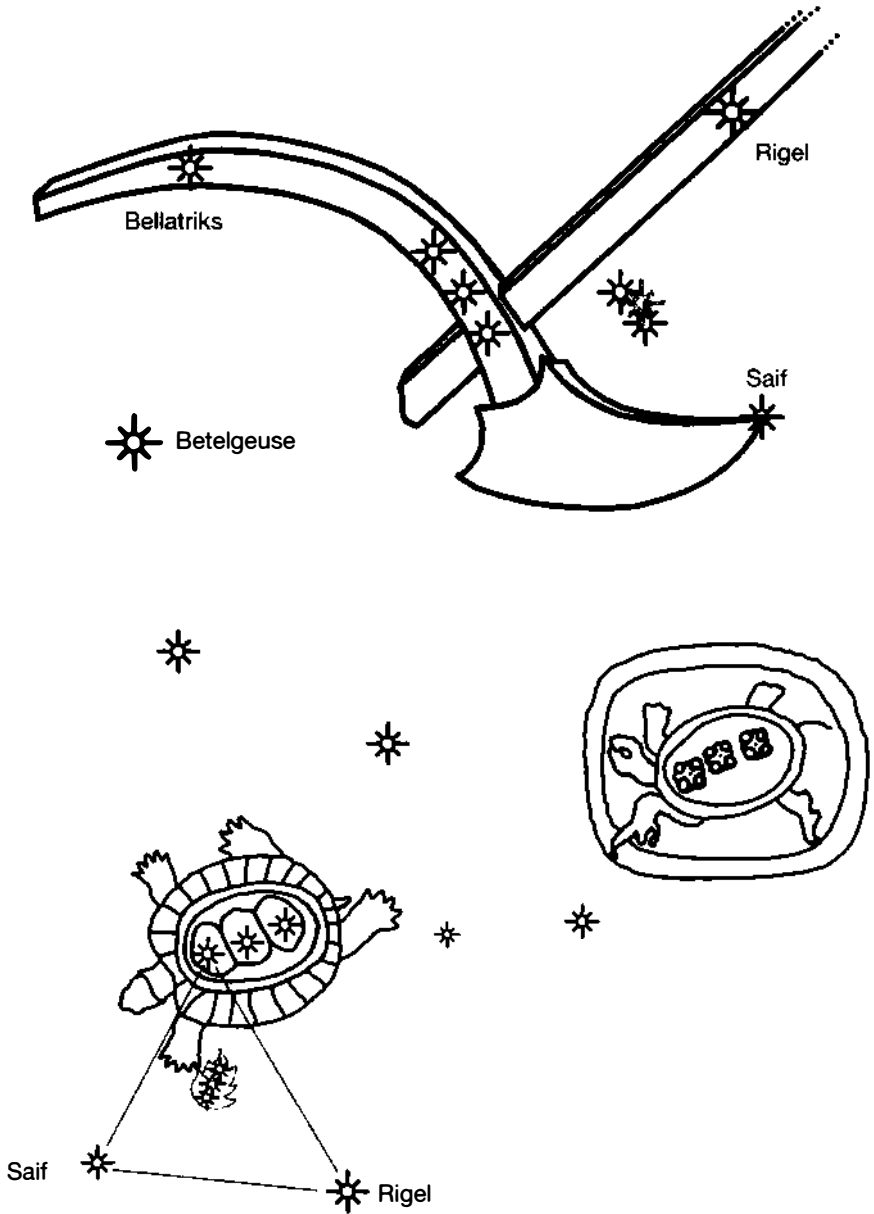
Ezeli aşk üçgeni, baştan çıkarmanın yıktığı bir evlilik: Epietembo'nun ahlaki çağrışımlarla yüklü hikâyesi, kış göğünde bizim Orion, Pleiadlar ve Hyades adını verdiğimiz üçlünün olayları canlandırması eşliğinde bir kamp ateşi etrafında anlatıldığında, konuşacak çok şey sunar. Antik Yunanların Orion mitinde olduğu gibi, bu hikâyenin de mevsimsel bir örgüsü vardır. Genç kadının tapir-âşıkla karşılaşması, avokadoların olgunlaşmaya başladığı ve yakacak odunun toplandığı kurak mevsimde gerçekleşir. Kocanın hummalı arayışı, çamurlu patikalarda tapirlerin insanlardan daha kolay yol aldığı yağmur mevsiminde cereyan eder. Son perde, gökyüzünde ekim mevsiminde oynanır: Epietembo âşık çifti bulur fakat ancak avokado tohumları toprağa düştükten sonra. Haziran ortasında şafaktan önce ilkin Pleiadlar, ardından Hyades ve sonra da Orion doğar. Böylelikle takımyıldızların mevsimsel ritmi, bir Karayip bereket mitini canlandırır.

ABD'nin Yukarı Orta-Batı bölgesinde Lakotalar, bakışlarını Orion'un bulunduğu yere çevirdiklerinde, bir erkek figürü yerine bir el görürler. Orion'un Kemerli bileği, Kılıcı da başparmağı meydana getirir. Rigel işaretparmağının ucunu, batıdaki Irmak Takımyıldızı'ndan ödünç alınan Kursaise serçe parmağının ucunu belirtir. Lakotaların El Takımyıldızı'nın şekli, bizim aşına olduğumuz Antik Yunan kökenli takımyıldızın şeklinden farklı olsa da "Kolunu Kaybeden Şef" hikâyesinden çıkarılacak ders benzerdir. Çin mitinde olduğu gibi burada da bütün mesele nasıl davranılmaması gerektiği hakkındadır.

Lakotaların hikâyesinde, yerkürel bir anne ile yıldız bir babadan doğma genç ve hevesli bir savaşçı olan Düşmüş Yıldız, komşu bir kabile şefinin kızına evlenme teklif eder. Kız kabul eder fakat bir şartı vardır. Bir süre önce babası, yağmur tanrılarına sunu olarak kendi hasadından pay vermeyi bencilce reddetmiş, bu yüzden Gök Gürültüsü Halkı'nın ruhları tarafından bir eli koparılıp alınmıştır. Genç kadın, ancak eğer babasının elini bulup getirirse Düşmüş Yıldız'la evlenecektir. Düşmüş Yıldız bu zorlu görevi kabul eder ve bugünkü Güney Dakota'nın Kara Tepeler'inde oradan oraya dolaşıp yardımsever ruhlardan özel güçler edinir. Bunlar, yakalandığı takdirde onun ülkeyi şiddetli fırtına ve sellere maruz bırakabilecek Gök Gürültüsü Halkı'nın elinden kurtulmasına yardım edecektir. Topladıkları arasında bir kas teli, yanan bir kor, kartal, kırlangıç ve çalığı tüyleri, en önemlisi de biçim değiştirmesini sağlayacak ve bu sayede kaçmasını kolaylaştıracak sihirli

Orion Takımyıldızı'nın dört farklı versiyonu: Lakotaların El'i, R. Goodman, "On the Necessity of Sacrifice in Lakota Stellar Theology as Seen in 'The Hand' Constellation and the Story of the Chief Who Lost His Arm"; Avustralya yerlilerinin Üç Balıkçı'sı, R. Norris ve D. Hamacher, "Djulpan: The Celestial Canoe"; Endonezyalıların Saban'ı, G. Ammarell ve A. Lowenhaupt

Tsing, "Cultural Production of Skylore in Indonesia", 2210; Mayaların Üç Taşlı Yaratılış Ocağı, ocaktaki ateş olarak Orion Bulutsusu ve kutsal bir kaplumbağanın sırtını meydana getiren Orion'un Kemeri, D. Freidel, L. Schele ve J. Parker, Maya Cosmos, res. 2.12. (Yeniden çizim: Julia Meyerson).

kelimelerle büyüler vardır. Atalarının yaşadığı Yıldızlar Âlemi'ni de ziyaret eder ve burada yıldız halkı, ileride bir gün müstakbel oğlunun da kendilerini ziyaret edeceğine dair söz vermesi karşılığında ona saklanacak bir yer gösterir.

Düşmüş Yıldız, nihayet Gök Gürültüsü Halkı'nın ülkesine ulaşır ve gizlice aralarına sızmayı başarır. Onların gök gürültüsü ve şimşeklerini sihirli kelimelerle bir süreliğine etkisiz hale getirir ve eli kaptığı gibi şefe geri götürür. Minnettarlık içindeki şef, tanrıların payını bir daha asla esirgemeyeceğine dair yemin eder. Söz verildiği gibi, genç savaşçının şefin kızıyla evlenmesine izin verilir. Bir yıl sonra da çiftin bir oğulları dünyaya gelir. Bu oğul ileride kabilenin yeni şefi olacaktır.

Genç kuşağın yardımı sayesinde, Lakota halkı ile tanrıları arasında uyum yeniden sağlanmış, günahlar bağışlanmıştır. Mutlu son, genç bir dinleyici kitlesine basit bir ahlaki ders verir: Açgözlülük etmemelisin. Fakat daha yetişkin ve dikkatli izleyici-dinleyiciler için kayıp kol hikâyesi, bencilce davranmanın sonuçları hakkında bir dersten çok daha fazlasını içerir. Zira hikâyede, El Takımyıldızı'nın gökyüzündeki mevsimsel zamanlaması da bahis konusudur. El Takımyıldızı kış sonlarında, doğanın üretken döngüsünün sonunda gözden kaybolur. Bu, toprağın bereketini yitirdiğini gösteren tanrısal bir işarettir. Ardından, sonbaharda El yeniden belirir. Bu da, Şefin Eli mitinin canlandırıldığı yıllık yaz gündönümü törenlerinde sunulan kurbanların etkili olduğuna delalet eder. Lakota halkının gerekli adımları atması sayesinde, bir sonraki mevsimsel döngüde yaşamın tekrar canlanması güvence altına alınmıştır. Eski şef bir önceki döngüyü, geçmiş yılı temsil eder. Halefi olan torunu ise yeni yılı simgeler. Tohumu toprağa serpen insan elindeki üretken güç, yeni yılın da müjdecisidir. Şefin kızı bereketli toprak anayı simgelerken dünyaya getirdiği oğul da, ekilen tohumlar vasıtasıyla, yeni yılda tekrar hayat bularak ortaya çıkan yaşam formlarını ifade eder.

Avustralya'nın ücra bölgelerinde yaşayan yerli halklar, yine Orion Takımyıldızı'nın bazı kısımlarını içine alan, ahlaki açıdan kötü davranışlarla ilgili kendi hikâyelerini anlatırlar. Onların bu takımyıldıza verdikleri isim Djulpan, yani Kano'dur. Bir zamanlar üç erkek kardeş varmış. Balığa çıktıkları bir gün, yasak olduğunu bildikleri halde bir kral balığı yakalayıp yemişler. Bunun üzerine güneş-kadın Walu, dev bir hortum göndermiş ve balık avlama mevsiminde herkesin kurallara uyması gerektiğini hatırlatmak üzere üç kardeş ile kanolarını gökyüzüne taşımış. Kardeşleri görmek için fazla bir hayal gücüne gerek yok. Betelgeuse kanonun pruvası, Rigel ise kış tarafıdır. Ortadaki, Orion'un Kemerini meydana getiren üç yıldız, balıkçıları temsil eder. Daha yakından bakıldığında, avlanması yasak olan balığın da Orion'un Kılıcı'nın hemen altında, oltaya takılmış bir şekilde kanoyu takip etmekte olduğu görülebilir. Bu Orion hikâyesini kolaylıkla günümüze uyar-

layabilir ve orfoz gibi nesli tükenme tehlikesi altındaki türleri tüketmeme konusundaki ahlaki kuralla ilişkilendirebiliriz. Fakat Avustralya yerlilerinin anlatmak istedikleri şey başkaydı. Kral balığı tehlike altında bir tür değildir. Kardeşler Kral Balığı Klanı'nın üyesi olduklarından, kutsal saydıkları balığı yemeleri kesinlikle yasaktır. Gökyüzündeki şekiller, bizim yeryüzündeki ahlaki davranışlarımızı yansıtır. Lakin erdemli davranışlarla ilgili toplumsal kurallar bir kültürden diğerine farklılık gösterir. Aborijinlerin etik kurallarına göre, her hayvan türü kendi koruyucusu olan bir insan akrabaya sahiptir.

Yucatán'da günümüz Mayaları, Orion'un Kemerinin doğusundaki yıldız Alnitak'ı Rigel ve Saif'le birleştirerek "Yaratılış Ocağının Üç Taşı"nı meydana getirirler. Bu üçgenin ortasında, çıplak gözle belli belirsiz soluk bir leke olarak seçilebilen Orion Bulutsusu, ocağın içindeki ateş ve dumanı temsil eder. Mayaların hikâyesi derin köklere sahiptir. Guatemala'da MÖ 9. yüzyıla ait Quiriguá Harabeleri'ndeki C Dikilitaşı üzerinde yer alan bir yazı, önceki bir insan ırkının bir tufanla yok olmasının ardından, dünyanın "taşlar diken" üç tanrı tarafından nasıl yeniden yaratıldığını anlatır:

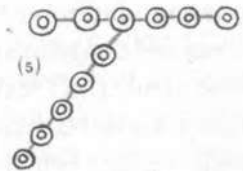
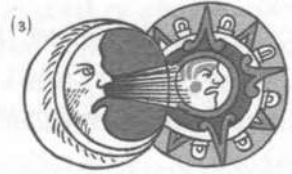
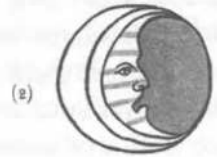
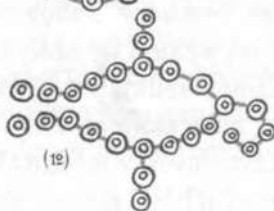
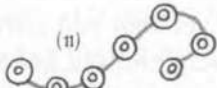
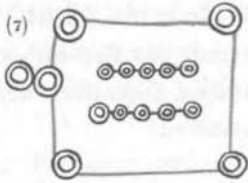
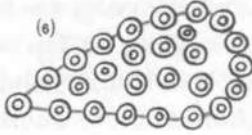
Üç taş yerleştirildi. [İlk taş] Kürekçi Jaguar, Kürekçi Vatoz diktiler[...] [İkinci taş] İlk Kara Chak (?) dikti [...] [Üçüncü] taş Büyük İtzamna [tarafından] dikildi [...] Bu, Göğün Altında Uzanan'da gerçekleşti.

"Göğün Altında Uzanan", Mayaların Quiriguá'ya vermiş oldukları eski isimdir. Üç tanrı, ölüleri yeraltı dünyasındaki nehirde taşıyan kanonun küreklerini çeker. Yeraltı dünyasına ise Samanyolu'ndan geçilerek ulaşılır.

Orion'un Kemerinin üç ocaktaşı üstünde yer alan yıldızları, Mayaların Kaplumbağa Takımyıldızını meydana getirir. Kaplumbağa, gökyüzü yükseltilmeden önce, yeryüzünde beliren ilk yaşam formudur. Kabuğu üzerinde üç taştan oluşan bir hiyeroglif vardır. Orion'un Kemerinin mısır bitkisinin mevsimsel döngüsü arasında mecazi bir bağlantı olabilir. Erken Klasik Maya Dönemi'nde (MÖ 500-200) Orion'un Kemerinin mısır ekme mevsiminde, yani Nisan sonu ile Haziran başı arasında gözden kayboluyor ve mısırın filizlendiği sırada yeniden beliriyordu. Eylül sonunda mısırın hasat zamanı geldiğinde, üç yıldız gece yarısı ufuk üzerinde dikey konumda hizalanıyor ve tam gelişmiş bir mısır bitkisini andırıyordu. Üç ocaktaşı tasavvuru, Maya kültüründe bugün de önemini korumaktadır. Yeni insan ırkını (yani halihazırdaki yaratılışın insanlarını) besleyen kutsal ateşi hatırlatmak üzere, günümüz Maya evlerinin çoğunun merkezinde –yemek pişirilen yerde– büyük ve yuvarlak ocaktaşlarından oluşan bir üçgen yer alır.

Meksika'da Aztekler Mamalhuaztli, yani "Ateş Çubukları" adını verdikleri bir takımyıldız tahayyül etmişlerdir. Bu takımyıldız, Orion'un Kemerinin Orion'un Kılıcı'ndan meydana geliyordu. Mamalhuaztli, "Yılların Bağlanması"

Inicce parraphoŋpannifo inintoca ŷte hllanexŷtlioŷ

Bir Meksika el yazmasında Aztek takımyıldızları. Pleiadlar (sol üstte) ve Orion'un Kemerini Kılıcı'ndan meydana gelen ve Yeni Ateş'i tutuşturmak için kullanılan çubuklar (sağ altta). Orion'un Kemerindeki yıldızların tam konumu ve sayısı ile Pleiadları çevreleyen yıldız deseni, batılı yıldız gözlemcilerine alışılmadık gelebilir; ancak bazı kültürler modern ve bilimsel haritalama teknikleri kullanmazlar (Real Biblioteca [Madrid], II/3280, 282r-282v).

adı verilen 52 yıllık bir takvim döngüsü uyarınca yakılan ateşi tutuşturmak için Aztek hükümdarı tarafından kullanılan çubuklardı. O zamanlar için oldukça uzun bir insan ömrüne karşılık gelen bu döngü, hem 260 günlük kutsal takvimle hem 365 günlük mevsimsel takvimle çıkışacak şekilde zamanlanmıştı. Azteklerin tarihini yazan İspanyol misyoner Bernardino de Sahagún'un belirttiğine göre, Pleiadlar başucu noktasında¹ ve Güneş de doğrudan ayakucu noktasında² bulunduğu, “bu, endişe içinde bekleyen kalabalık için, dünyanın mahvolmayacağını ve insanlığa yeni bir [yaşam döngüsünün] bahşedildiğini gösteren bir işaretti.” Aztekler bu olay gerçekleştğinde, ateş çubuklarının gökyüzündeki en yüksek noktalarına erişmiş olacağını biliyordu. Yeni ışığı dünyaya geri çağırma için, Güneş'in bizden en uzak bulunduğu andan daha iyi bir zaman olabilir miydi? Bu vesileyle herkes döşeklerini kaldırıp atıyor, tabak çanaklarını kırıp döküyor, bir önceki döngüde kullandıkları tüm diğer ev eşyasını da tahrip ediyordu. Ardından, Aztek başkenti Tenochtitlan'da (bugünkü Meksiko) toplanıyor ve “yeni bir ateş” yakıyorlardı. Yaşamın yenilenmesi fikrine uygun bir şekilde, herkes çam ağacından bir çubuğu ortak ateşte tutuşturuyor ve evine götürüp ocağını bu alevle yeniden yakıyordu. Sonra yeni seramik kâse ve tabaklar yapıyor, yeni döşekler dokuyor ve bizler nasıl yeni yıla yeni kararlarla giriyorsak, onlar da yaşamlarında yeni bir başlangıç yapıyorlardı.

Bu bölümde aktarılan hikâyeler birbirinden son derece farklı kültürler ait olsalar da ortak noktalara sahiptir. Antik Yunanların Orion'u, Tek-Bacaklı Adam, Kavgalı Kardeşler ve Avustralyalı Balıkçılar, ahlaki kuralların ihlali veya çiğnenmesiyle ilgili sohbetleri teşvik eden hikâyelerdir. Düşmüş Yıldız, Ateş Çubukları ve Tek Bacaklı Adam mitleri de zamanın yenilenmesi ve denetim altına alınması fikrini işler. Fakat Mayaların yaratılış hikâyesindeki büyük kozmik ateşin hoş bir sürpriz barındırdığını düşünüyorum. Modern astronomi, Orion Bulutsusu'nun gerçekte toz ve parlak hidrojen gazından müteşekkil devasa bir bulut olduğunu, bu 10.000 derecelik ateş içinde yeni yıldızların bugün de doğmaya devam ettiğini ve çoğunun, gelecekte yaşam barındıran gezegenlerin ortaya çıkabileceği kozmik disklerle çevrili olduğunu söylüyor. Dolayısıyla, bu denli uzun zaman önce hayal edilmiş ve kuşaklar boyunca tekrar tekrar anlatılmış bu yıldız hikâyesi, hakikati arayanlar için bugün bile bir anlam taşımakta, gelecekte de devam edecek tartışma ve araştırmalara ilham kaynağı olmaktadır.

1 Başucu noktası: Yeryüzündeki bir gözlem noktasından geçen düşey doğrultusunun gökyüzünü deldiği iki noktadan ufkun üzerinde olanı, zenit, semtü'r-res. (ç. n.)

2 Ayakucu noktası: Yeryüzündeki bir gözlem noktasından geçen düşey doğrultusunun gökyüzünü deldiği iki noktadan ufkun altında olanı, Arsenurik noktasıdır. (ç. n.)

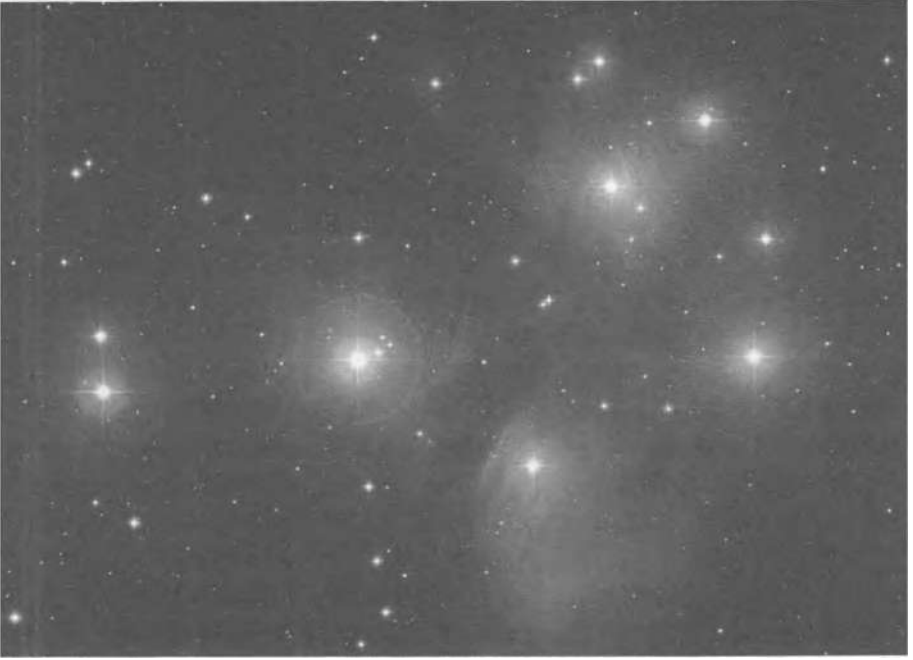
Pleiadlar

Navaho yerlilerinin Kara Tanrısı, dünyaya ateşi getiren Antik Yunan tanrısı Prometheus'un bir benzeridir. Navahoların anlattığına göre, ataların ortaya ilk çıktıkları dört dünyadan birincisinde ikamet eden tanrılardan biridir. Kara Tanrı odun kömürüyle siyaha boyanmış ve çeşitli beyaz sembollerle işaretlenmiş bir maske takar. Yukarıdan aşağıya inen uzun bir çizgi, maskeyi iki eşit parçaya ayırır. Çizginin en altında, yuvarlak bir Güneş diski şeklinde bir ağız vardır. Burnun üst tarafına bir hilal yerleştirilmiştir. Sol gözün yukarısında ise bizim Pleiadlar yahut Yedi Kız Kardeşler adını verdiğimiz küçük ve parlak yıldız kümesini temsil ettiği anlaşılan bir şekil yer alır.

20. yüzyılın başlarında Kuzey Arizona'daki Saint Michael Fransisken misyonunda görev alan rahip Berard Haile'nin aktardığı bir efsanede, Kara Tanrı'nın yaratılış *hogan*'ına (evine) girişi anlatılır. Diğer tanrılar, ayak bileğindeki kristal parçalarına dikkat çektiklerinde, Kara Tanrı sert bir şekilde ayağını yere vurarak kristalleri dizine çıkarır. Sonra ayağını bir kez daha vurur ve bu kez kristaller kalçasına yükselir. Üçüncü seferde ise omzuna konarlar. Ayağını dördüncü kez yere vurduğunda, Pleiadları oluşturan küçük kristaller sol şakağının yanına yerleşir. "Tamam" der bunun üzerine, "orada kalsınlar".

Bu etkileyici gösteri karşısında atalar, Kara Tanrı'nın karanlık gökyüzünü süsleyip güzelleştirme gücüne sahip olduğuna kanaat getirir ve ondan, kristallerden yıldız desenleri yapıp gökkubbeye yerleştirmesini isterler. Kara Tanrı da geyik derisinden yapılmış torbasından avuç dolusu kristaller çıkarıp gökyüzünü özene bezene donatmaya koyulur: Kuzeyde "Dönen Erkek ve Kadın" (Büyük Kepçe ve Kassiopeia), güneyde "Tavşan İzleri" ve "Bacakları Açık Duran Adam" (Akrep ve Karga) olmak üzere bütün takımyıldızları yerleştirir. Sonra da "Ateşleyici Yıldızlar" olan Dilyeheyi (Pleiadlar) kendi ebedi ateşiyle donatarak takımyıldızların ısıldamasını sağlar. Navaholara göre, Kara Tanrı'nın her bir takımyıldızı titizlikle yerleştirmesi, bizlere bir nevi *sa'a naghai bik'e hozho* bahşetmiştir. Bir Navaho yaşlısı bu tabiri "yaşamın evreni kuşatan bütüncül ve düzenli özü [...] varlığın ve oluşun ardındaki yaşam gücü" olarak açıklamaktadır.

Kara Tanrı'nın maskesinde görülen harita, Pleiadların neredeyse evrensel bir bilinirliğe sahip olmalarının bir diğer nedenine de işaret ediyor: Ekliptik düzleminin –yani Güneş, Ay ve gezegenlerin yıldızlar arasında takip ettikleri

Kara Tanrı'nın yüzünü süsleyen yıldız kümesi Pleiadlar (NASA, ESA ve AURA/Caltech).

yolun– yakınında yer almaları. Pleiadlar, tıpkı işlek bir otobanın kenarındaki hareketli bir restoran gibi, son derece önemli bir kozmik trafik akışına ev sahipliği yapar. Kara Tanrı'nın maskesinin alnındaki hilal, Güneş'in Ay'dan aşağıda bulunduğu sırada Ay'ın sahip olduğu görünüşü aynen yansıtacak şekilde yerleştirilmiştir: Hilalin sivri uçları, batıda gözden yitmekte olan ışık kaynağının aksi yönünü işaret eder. (Hilalin bir yay olduğunu hayal edersek, attığı ok Güneş'i hedef alır.) İkisini birbirine bağlayan çizgi, ekliptik düzlemdir. Bu, üzerinde Zodyak takımyıldızlarının yer aldığı, dünyanın yörünge düzlemi olarak da anlaşılabilir. Kara Tanrı'nın yüzünü bir haritanın yanı sıra bir gökyüzü saati olarak düşünürsek, batıda alçakta beliren ilk hilal, Pleiadların günbatımında gökyüzünde son kez göründükleri Ay'a –daha fazla gün ışığının başlangıcını haber veren kışın son ayına– işaret eder.

“[Pleiadların] taşıdığı değere bir açıklama getiremiyorum ve tüm gökcisimleri arasında, düşük bir parlaklık derecesine sahip bu küçük yıldız kümesinin neden diğer yıldız gruplarından daha önemli olduğunu anlamış değilim.” Jesse Fewkes, 1890'larda Birleşik Devletler'in güneybatısını araştıran bu yorulmak bilmez arkeolog-kâşif, Navahoların Gece Yolu Töreni sırasında dünyanın dört köşesini temsil eden tanrılara söyledikleri bir duayı betimlerken, saha notlarında böyle yazıyordu. Söz konusu tören

her kış, gûnbatımından sonra Pleiadların doğuda belirmediği ilk akşamda düzenleniyordu.

Çeşitli kısımları farklı kültürlerde farklı takımyıldızlar oluşturan Orion'un aksine Pleiadlar, bazen Küçük Kepçe ile karıştırılmakla birlikte, genellikle altı, yedi veya sekiz yıldızdan oluşan küçük bir küme olarak kabul edilmiştir. Kümedeki her yıldız aynı parlaklığa sahip değilse de gökyüzünde yaklaşık dolunay büyüklüğünde bir alana yayılan müşterek ışıkları, bakışlarını şöyle bir göğe çeviren herkesin dikkatini çeker.

Kitab-ı Mukaddes'te Pleiadlardan üç yerde bahsedilir. Hz. Muhammed ve Platon da onlardan söz etmiştir. Aynı şekilde Milton, Byron, Keats ve Tennyson da. Edgar Allan Poe, "Serenat" adlı şiirinde şöyle der: "Parıltılı yüzeyinde okyanusun / Bir cennet görüntüsü uzanır durgun: / Yedi Pleiad mest olmuş gökte / Bir diğer yedisi şekillenir derinde." Amy Lowell'in "Pleiadlar" başlığını taşıyan bir şiiri vardır. Dünyanın en eski yıldız haritası olan 3500 yıllık Nebra Gökyüzü Diski'nde Pleiadlar hemen kendini belli eder. Aynı tasarımı Subaru marka araçların logosunda da görmek mümkündür: Söylendiğine göre her bir yıldız, Subaru'yu meydana getiren şirketlerden birini temsil etmektedir. ("Birleşik" anlamına gelen Subaru, Pleiadlar için Japoncada kullanılan kelimedir.)

Karayip yerlileri bu yedi yıldıza baktıklarında, bir insanın iç organlarını görmüşlerdir. Onların Pleiadlar hikâyesi, Kitab-ı Mukaddes'teki Kabil ile Habil'i akla getirir. Tumong, karısına göz diken kardeşi tarafından öldürülür. Fakat Tumong'un hayaleti, katilinin başına musallat olur – ta ki cesedi yenden gömülene ve bağırsakları, suçların en büyüğü olan kardeş katline karşı bir uyarı niteliğinde gökyüzüne saçılana dek. Ortaçağ Türkiye'sinde Pleiadlar (Ülker), düşmanı pusuya düşürmeye yarayan askeri bir taktiğin adıydı.¹ İskandinav mitolojisinde, bir tavuk ve civcivleri olarak betimlenirler. And Dağları ve Ukrayna gibi birbirinden çok uzak yerlerde ise bir ambar olarak düşünülmüşlerdir; bu da, her yıl hasat vaktine yakın, güneş battıktan sonra doğuda yeniden görünmeleriyle uyum içindedir.

Peru'nun dağlık bölgelerinde yaşayan İnkaların torunları, Q'olloy Rit'i veya Quyllurit'i ("parlak beyaz kar") adını verdikleri yılın en önemli festivalini, her yıl Pleiadların gözden kaybolduğu zamana göre ayarlar. Güneşin parıltısı altında 40 günlük bir kayboluşun ardından, Pleiadların yeniden ortaya çıkmasını takip eden ilk dolunayda on binlerce hacı, dağların yüksek doruklarına seyahat eder. Burada, düzeni geri getiren ve yeni yılı başlatan güneşin ilk ışıklarını karşılamak üzere diz çökerler.

1 "Ülker Takımyıldızı (süreyya): Ülker çerig olarak bilinen bir savaş taktiği vardır. Askeri birlikler taburlar halinde kaçar, daha sonra bir tabur geri dönüp saldırdığında tüm taburlar ona uyar. Bu savaş hilesini uygulayarak nadiren bozguna uğrarlar." *Divanü Lugatî't-Türk*, Mahmud el-Kaşgarî, çev. Serap Tuba Yurtsever ve Seçkin Erdem, İstanbul: Kısık Yayınları, 2007, s. 636 (n.).

İrokualar veya “Uzun-Ev İnsanları”, Pleiadlarla ilgili, ebeveynlerin gelenekleri hiçe saymaları ve çocuklarına kötü muamele etmeleri durumunda olacaklar hakkında acıklı bir hikâye anlatır. Kuşaklar boyu seyahat etmiş atalar, nihayet yemyeşil ormanlar ve berrak göllerle dolu yeni bir ülkeye yerleşmiştir. Burada, başlıca gıda ürünleri olan mısır, fasulye ve kabak ek-mek için tarım alanları açarlar. Giderek genişleyen ailelerini barındırmak üzere bir uzun-ev inşa ederler. Fakat refah seviyeleri arttıkça, yaratıcının onlara öğretmiş olduğu kadim şükran ritüellerini ihmal etmeye başlarlar. Aralarında kavgalar baş gösterir. Hatta bazıları evlerini terk edip giderler. Çocuklara, en yakın aile fertleri dışında kimseyle konuşmamaları ve oynama-maları tembih edilir. Buna uymayan çocuklar kırbaçlanır ve aç bırakılır. Yaşça büyük kardeşler, mükellef ziyafetlerin verildiği ve herkesin Toprak Ana onuruna şarkılar söyleyip dans ettiği eski güzel günlerle ilgili büyükanne ve büyükbabalarından dinledikleri hikâyeleri hatırlamaktadır: O devirlerde anne babalar, çocuklarını yaratıcının bir armağanı olarak görüp üzerlerine titrerlermiş.

Günlerden bir gün yedi çocuk, gizlice ormana gidip kendi şükran törenle-rini düzenlemeye karar verir. Hatırladıkları eski şarkıları söyleyip dans eder, yanlarında getirdikleri yiyecekleri paylaşırlar. Fakat gece gizlice kaçarken yakalananlar sert bir şekilde cezalandırılır. Hatta bazıları kırbaçlandıktan sonra yataklarına bağlanır ve aç bırakılır. Buna rağmen çocuklar gizlilik içinde buluşmaya devam eder.

Bir seferinde yine izinsiz bir şekilde tören yapıp birbirlerine hikâyeler an-latırken, içlerinden biri büyükannesinden duyduğu, Gökyüzü Dünyası adında özel bir yerle ilgili bir hikâyeyi aktarır. Burası, Uzun-Ev İnsanları’nın atala-rının ilk eviymiş. Ve eğer İrokualı çocuklar oraya giderlerse, İlk İnsanlar’ın ataları tarafından memnuniyetle karşılanacaklarmış. Bir gece bu yedi çocuk, ateşin etrafında dans edip şarkı söylerken, Göklerin Taşıyıcısı’ndan ken-dilerini Gökyüzü Dünyası’na götürmesini isterler. Bunun için de özel bir dansla rakedip özel bir şarkı söylerler. Tam gökyüzüne doğru yükseldikle-rini hissettikleri sırada, peşlerinden ormana gelmiş anne ve babaları belirir. Önce, söz dinlemedikleri için çocuklara öfkeyle bağırırlar. Fakat yavaşça göge yükseldiklerini hayretler içinde görünce, öfkenin yerini çaresizlik alır. Çocukların söylediği şarkıyı duyduklarında ebeveynler, birden biricik yav-rularına ne denli kötü davranmış olduklarını fark ederler. Gözyaşları içinde, bu dünyaya geri dönmeleri için çocuklara yalvararak seslenirler fakat nafi-le. Yedi çocuk yükselmeye devam eder. İçlerinde, aslında anne babasından hiç dayak yememiş biri, aşağı bakmak için başını çevirir ve annesini ta aşağıda, kollarını kaldırmış yalvarırken görür. Bunun üzerine şarkı söylemeyi keser ve düşmeye başlar. Gitgide hızlanarak aşağıya doğru iner, ta ki bir ışık çizgisine

dönüşünceye dek. Dans eden diğer çocuklar ise ailelerini terk ederler ve bir daha geri dönmek üzere gökyüzünde kaybolurlar.

Bu olayın ardından anne babalar, ne zaman kayan bir yıldız görseler, çocuklarına bir daha asla el kaldırmayacaklarına dair yemin ederler. Ve Uzun-Ev İnsanları hasat vakti –şükran günü– akşam erken saatlerde dışarı çıktıklarında, gözleri kuzeydoğuda beliren Pleiادلara çevrilir. Yavrularının yükseldiği Gökyüzü Dünyası'ndaki bu küçük yıldız kümesine bakar, çocuklarına onları ne denli sevdiklerini söylerler.

Batı Avustralya kırsalında genç kadınlara anlatılan bir hikâye, Kunga Kungaranga yani Yedi Kız Kardeşler hakkındadır. “Onlar senin akrabaların” der bir kıza büyükannesi; “onlar da seninle ve benimle aynı ülkeden geliyorlar”. Aborijinler ülkelerinden bahsettiklerinde, bununla toprağı, gökyüzünü ve çevrelerindeki her şeyle kurdukları duygusal bağı kastederler. Çok eskiden Rüya Zamanı'nda, Yedi Kız Kardeşler gökyüzünden inip dünyayı ziyarete gelirlermiş. Bugün de ufukta gözden kaybolmalarını seyredebileceğiniz bir tepenin hep aynı noktasına inerlermiş. Tepenin bu noktasındaki gizli bir geçit, Pleiادلarın dünyada kaldıkları süre boyunca geçici bir ev olarak kullandıkları bir mağaraya açılmış. Bu ziyaretlerin birinde, Kunga Kungaranga avlanmak ve yiyecek toplamak için dışarı çıkmış. Çaresizlik içinde kendine bir eş arayan yaşlı bir adam, fark ettirmeden peşlerine takılmış. Bir süreliğine kamp kurdukları bir dere kenarına kadar kız kardeşleri gizlice takip etmiş. Sonra ansızın bir çalının arkasından fırlayıp çıkmış ve kız kardeşler kaçtığı sırada, içlerinde en genç olanını yakalamış. Kızın korku içindeki kardeşleri soluğu tepenin doruğunda almışlar ve aceleyle gökyüzüne yükselmişler. Yaşlı adamla mücadele edip pençesinden kurtulmayı başaran küçük kız ise kardeşlerinin çoktan gittiğinden habersiz, onlara seslenerek tepeye doğru koşmuş. Ve o gökyüzüne doğru yükselirken, Yaşlı Adam da arkasından gitmeyi sürdürmüş. Halen de peşinde olduğunu görebilirsiniz. Genç kız, Kunga Kungaranga içinde ışığı en soluk olandır. Adam ise daima yakın takipteki Akşam veya Sabah Yıldızı'dır. İşte orada, der yaşlılar, hâlâ Yedi Kız Kardeşleri kovalıyor.

Gökkubbeyi taşımaya mahkûm edilen titan Atlas ile deniz perisi Pleione'nin yedi kızı olarak Pleiادلarın hikâyesi, çoğu kişi için daha bilindiktir. Tutkulu bir kadın avcısı olan Orion, bu güzel kızların peşine düşer. Zeus, onları korumak amacıyla önce birer güvercine, ardından da Atlas'ın daha güvenli bir gizlenme şekli talep etmesi üzerine birer yıldıza dönüştürür. Biraz doğuya bakacak olursanız, tıpkı Avustralya mitindeki yaşlı adam gibi, Orion'un da kız kardeşleri ısrarlı bir şekilde takip etmeyi sürdürdüğünü görebilirsiniz.

Gökyüzüyle ilgili hikâyeler, bize hem içinden çıkıp geldiğimiz hem bugün içinde yaşadığımız dünya hakkında bir şeyler söyler. Ahlaki pusulamızı ne zaman yeniden ayarlamamız gerektiğini belirtir ve gerçek hayatta karşımıza çıkan tehlikelere karşı bizi uyarır. Ayrıca bu hikâyeler, zamanın akışını görünürlük kılmak gibi pratik bir işleve de sahiptir. Bu da, insanların mevsimlere dayalı bir takvim yaratmasına yardımcı olmuştur. Antik Yunan şairi Hesiodos'un MÖ 700'de yazdığı *İşler ve Günler*, resmi kutlamalarda bir dinleyici kitlesine okunmak üzere kaleme alınmış bir şiirdir. Hesiodos tüm yaşamı boyunca geçimini Peloponnessos bölgesinin kayalık toprağından sağlamak için didinmiş deneyimli bir çiftçiydi. Yaşlanıp elden ayaktan düştüğünde, çiftliğin yönetimini devralmasını umduğu küçük kardeşinin, hangi işin hangi mevsimde yapılması gerektiğine dair özel açıklamalara ihtiyaç duyduğunu fark eder. Bunun üzerine de rivayet odur ki bu şiiri yazar.

Hesiodos'un dizelerinde Pleiadlar, gökyüzündeki diğer her şeyden daha önemli bir role sahiptir. Şiirde onlardan en az beş kez bahsedilir. Örneğin, Pleiadların günbatımından sonra doğu ufkunda ilk kez belirmeleri ile gün doğumundan önce batı ufkunda gözden kaybolmaları arasındaki dönem ve bu olayların ekin biçme ve toprağı sürme faaliyetlerine nasıl yol göstermesi gerektiği hakkında Hesiodos şunları söyler:

Ekini biç, görünce gökte
Pleiad yıldızlarını, Atlas kızlarını.
Görünmez oldukları zaman da ek toprağını.
O yıldızlar kaybolur kırk gün kırk gece.
Ama yılın çarkı durmaz döner,
Ve insanlar bilemeye başlayınca oraklarını
Gözükürler yeniden gökte.

Hesiodos, fırtınalı havaları önceden tahmin etmek için yine Pleiadların gökyüzündeki hareketine başvurur:

Tehlikeli deniz yolculukları mı çekiyor seni?
O zaman unutma ki Ülker burcu
Orion'dan kaçıp sisli denize gömülünce
Bütün rüzgârların coşacağı zamandır.
Deniz şarap küplerine döner o zaman,
Gemilerle açılmaya gelmez.²

2 Hesiodos Eseri ve Kaynakları, çev. Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1991, s. 154-155. Özet PDF. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Günümüzde And Dağları'nın yüksek kesimlerindeki çiftçiler de hava durumunu tahmin etmek için Pleiadlara bakıyorlar. Dediklerine göre, eğer Pleiadlar şafak öncesi gökyüzünde açık ve parlaksa, bu, gelecek aylarda havanın iyi olacağına delalettir. Yok eğer soluk görünüyorsa, patates hasadından fazla bir şey beklememek gerekir: Bu durumda en iyisi ekimi ertelemektir zira yağmurlar geç gelecek ve yağış miktarı düşük olacaktır. Modern bilimsel araştırmalar, yerli halkın 400 yıldan uzun bir süredir kullandığı bu tekniğin, And Dağları yükseklerinde kuraklığa yol açan El Niño için oldukça iyi bir tahmin aracı olduğunu doğrulamaktadır. Atmosfer bilimciler, Pleiadların yerliler tarafından başvuru alan tüm bellibaşlı görsel özelliklerinin –genel parlaklık ve büyüklük, ilk görünür olma tarihi ve en parlak yıldızın görünüşü– bir El Niño yılından aylar önce ortaya çıkan yüksek irtifalı saydam bulutların görsel etkisiyle bağlantılı olduğunu belirtiyorlar. Yani folklorik bir uygulama, bilimsel bilgiyle uyum içindedir!

Günümüzde Endonezyalı pirinç üreticileri de tarımsal faaliyetlerini Pleiadlara göre ayarlıyorlar. Yıldızların gökyüzündeki dansıyla uyumlu bir şekilde hareket edildiğinde, alınacak mahsulün de iyi olacağını biliyorlar. Pleiadlar, çiftçilerin Bintang Weluku (saban yıldızları) adını verdikleri bir şekil meydana getirir. Sabahın erken saatlerinde gökyüzünün doğusunda ilk kez belirdiklerinde –ki bu, Endonezya ve Malezya'nın bulunduğu enlemlerde aralık ayının sonlarında, kış gündönümünden hemen sonra gerçekleşir– tarımsal yeni yılın başlangıcını ilan ederler. Bu, çiftçilerin pirinç ekmek için toprağı sürmeye başlamaları gerektiğini belirten bir işarettir. Gökyüzü, yapılacak işin canlandırıldığı bir sahne işlevi de görür. Orion'un bir saban olduğunu düşünün: Rigel sabanın tutamağı, Bellatriks tabanı ve Kemer ile Saif de demiri veya ucudur (bkz. s. 21). Pleiadlar az sonra başlayacak olan çalışmayı haber vermek üzere görüldüğünde, gökyüzündeki saban imgesi de doğu ufkunda, adeta altındaki toprağı sürmeye hazır bir şekilde dik konumdadır.

Güney Afrika'da Zulular için aynı mevsimsel olay, yani Pleiadların (isiLimele, “çapa yıldızları”) sabah erken saatlerde doğması, toprağı belleme veya çapalama vaktinin geldiğine işaret eder. Çiftçiler, ilk görünmenin tam olarak ne zaman gerçekleştiği konusunda uzun uzun tartışırlar. Bazılarına göre ilk Pleiad yıldızının belirmesi yeterliyken diğerleri ısrarla tüm grubu görmeyi bekler. Kimileri on veya on iki üye yıldız gördüklerini ileri sürerler. (Benim And Dağları yükseklerinde açık bir havada bir düzine görmüşlüğüm vardır.) Zululu çiftçiler kimin görüşünün daha keskin ve astronomi bilgisinin daha fazla olduğunu belirlemek üzere sık sık yarışmalar düzenlerler. Komşu Khosalar toprağın sürülmesini veya “açılması”nı, aynı ay içinde genç erkeklerin sünnet edilip törensel olarak yetişkinliğe erişmeleriyle ilişkilendirirler. Khosa kabilesine mensup bir erkek kaç yaşında olduğunu söylerken yetişkinlik

töreninden beri Pleaidların kış mevsiminde ilk görülmelerinin kaç kez gerçekleşmiş olduğunu temel alır.

Pleiadlar benim “Gökyüzünde Cinayet” adını verdiğim entrikalı bir Aztek hikâyesinde de ikincil bir rol üstlenir. Fetihlerin yapıldığı bir dönemde imparatorluk yöneticileri tarafından yayılan bu mitte, başkent Tenochtitlan’ın koruyucusu, güneş ve savaş tanrısı Huitzilopochtli başrolde dir. Çarpışırken ölen Aztek savaşçıları, öbür dünyada sinekkuşlarına dönüşebilmek için, gökyüzünde Huitzilopochtli’yi takip ederlerdi. Efsaneye göre Huitzilopochtli’nin annesi, yılan etekli yeryüzü tanrıçası Coatlicue, sinekkuşu tüylerinden oluşan renkli bir yumak bulur. Tüyleri göğsüne koyup saklar ve kısa süre sonra esraren giz bir şekilde hamile olduğunu fark eder. Coatlicue’nin kızı Ay tanrıçası Coyolxauhqui bu durumdan rahatsız olur ve müstakbel kardeşini kıskanarak, annesini öldürmek için bir komplo hazırlar. 400 erkek kardeşini, yani Pleiadları da gizli planına katılmaya ikna eder. Fakat içlerinden biri muhbirlik yaparak henüz doğmamış olan çocuğu, yani Huitzilopochtli’yi uyarır. Bunun üzerine Huitzilopochtli annesinin karnından birdenbire yetişkin biri olarak ve silahlarla kuşanmış, savaşmaya hazır bir şekilde çıkar. Kız kardeşini bulup yakalar, vücudunu parçalara ayırır ve başını gökyüzüne fırlatır. Sonra da 400 erkek kardeşin peşine düşüp onları kovalar.

1980’lerdeki kazılarda ortaya çıkarılan Huitzilopochtli Tapınağı, antik Meksiko’daki en yüksek yapıydı. Tapınağın tepesindeki oymalı bir taşta, Huitzilopochtli’nin mitsel doğum tarihi kayıtlıdır. Ay tanrıçasının parçalanmış vücudunun tasvir edildiği devasa bir disk olan Coyolxauhqui Taşı yakın zamanda tapınağın tabanında açığa çıkarılmıştır. Bu taş, tam olarak, Azteklerin güneş ve savaş tanrısı için ayın düzenledikleri ilkbaharın ilk gününde, güneşin tapınağın tepesinde yükseldiği eksen üzerinde yer alacak şekilde özenle konumlandırılmıştır. Coyolxauhqui’nin cesedini betimleyen bu taşın, tapınağın tabanına yerleştirilmesinin tek nedeni, onun Huitzilopochtli tarafından öldürülmüş olması değildi. Burası aynı zamanda, kurban edilen esir savaşçıların bedenlerinin galipler arasında paylaştırıldığı yerd i. İmparatorluğun vermek istediği mesaj, yıldızlarla ilgili hikâyede açık bir şekilde belirtilmişti: Aztekler yenilgiye uğrattıkları kişilere, Huitzilopochtli’nin kız kardeşi Coyolxauhqui’ye yaptığı şeyin aynısını yapacaktı.

Vücudun parçalanması ritüelinin göksel bir paraleli vardır: Güneş’in Ay ve Pleiadlar karşısındaki zaferi bütün Aztek halkının gözü önünde düzenli aralıklarla tekrarlanıyordu. Huitzilopochtli, yani Güneş, batıda yeraltı dünyasına iner ve ertesi gün doğuda yeniden belirir. Oysa küçülme evresindeki Ay, sabahın erken saatlerinde Güneş tarafından yakalandığında ölür ve parçalara ayrılır. Bir sonraki ayda yeniden doğduğunda ise aynı kovalamaca tekrar sahnelenir. Güneş yıllık hareketini sürdürür ve sonra, kronik yazarı

Sahagün'un tabiriyle, "400 erkek kardeşi tarumar eder". Nasıl ki Güneş tanrısını temsil eden doğum tarihinin, tapınak önünde Huitzilopochtli için ayın yapılan alanın üzerinde görünür olması gerekiyorsa, karşı karşıya gelen erkek ve kadın ilahlar arasındaki mitsel eksenin de doğu-batı doğrultusunda, kâinatla simetrik bir şekilde hizalanması gerekiyordu. Galip gelen erkek, Güneş gibidir; mağlup olan kadın ise Ay gibi. Erkek tapınağın tepesinde, kadın ise tabanında yer alır. Huitzilopochtli doğuda, Coyolxauhqui batıdadır.

İster küçüklere kol kanat gerilmesi gerektiğini öğütleyen İrokua veya Aborijin hikâyeleri gibi basit anlatılar olsun, ister "Gökyüzünde Cinayet" gibi görkemli bir opera, icranın tesiri her şeyden önce sahne tasarımına, yani sahnedeki unsurların, konuşan veya şarkı söyleyen aktörlerin rollerini pekiştirecek şekilde düzenlenmesine bağlıdır. Tapınaklar, camiler ve kiliselerde ibadet eden bizlerin aksine, tropikal bir iklimde yaşayan Aztekler kutsal törenlerini dışarıda yapıyorlardı. Bizim daha aşına olduğumuz renkli vitraylar ve boyalı sunaklar gibi hikâyeyi pekiştirici unsurların yerini burada açık bir gökyüzü alıyordu. 100.000'den fazla kişinin yaşadığı bir şehirde, Huitzilopochtli Tapınağı ve çevresi, bir zamanlar Aztek askeri tarihinin yeniden canlandırıldığı en büyük sahne konumundaydı. Rahip, şehir plancısı, mimar veya başka bir isim altındaki sahne tasarımcıları, iletilmek istenen mesajlar ve anlamları inananlara burada, şehrin bu törensel merkezinde aktarıyor, bunu yaparken de çok akıllıca bir şekilde, yıldızlar ve taş oymalar gibi kutsal nesnelerin doğru zamanda doğru yerde bir araya getirilmesini sağlıyorlardı.

Dünya Kültürlerinde Farklı Zodyaklar

Çin'in Yeşim Taşı İmparatoru, kendi doğum günü şerefine bir Zodyak meydana getirmeye karar verir. Bunun için de hayvanlar arasında bir yarışma düzenler: Bir nehri aşmayı başaran ilk 12 hayvan, Zodyak'ta yer almaya hak kazanacaktır. O zamanlar iyi arkadaş olan kedi ile fare, berbat birer yüzücüdür. O yüzden, öküzün sırtında gitmeye karar verirler. Fakat nehrin ortasına geldiklerinde, fare bencillik ederek kediyi iter ve suya düşürür. Böylelikle kediyi yarış dışında bırakır ve sonsuza dek kendine düşman eder. Öküz tam nehrin karşı kıyısındaki varış çizgisine yaklaştığı sırada, fare bir anda öküzün sırtından karaya sıçrar ve böylece birinciliği kazanır. Asla halinden şikâyetçi olmayan öküz de ikinci sırayı alır. Kaplan ise karada süratli bir hayvan olsa da nehirde ıslanıp ağırlaşan kürkü yüzünden burun farkıyla üçüncü gelir. Çevikliğiyle bilinen tavşan, yarışmanın favorilerinden biridir. Fakat ıslanmamak için taştan taşa sıçrayarak nehri geçmeye çalışınca vakit kaybeder. Tam karşı kıyıya yaklaşmışken ayağı kayıp suya düşse de yüzen bir kütüğe tutunarak sağ salım karaya çıkmayı başarır. Bu denli dolambaçlı bir yol izlediği için tavşan, hayal kırıklığı içinde dördüncülükle yetinmek zorunda kalır.

Ejderhanın ancak beşinci olması karşısında imparator epey şaşırır. Böylesine sihirli güçlere sahip bir hayvanın neden daha iyisini yapamadığını sorduğunda, ejderha, yanan bir tarlada alevlerin arasında mahsur kalmış bir grup çiftçiyi kurtarmak için durmaya mecbur kaldığını söyler. (Alevleri o güçlü nefesiyle söndürmüştür.) Yeşim Taşı İmparatoru, bu akıllıca tercihten dolayı iyi yürekli ejderhayı tebrik eder. Görünüşe bakılırsa at, altıncılığa doğru ilerlemektedir. Vücudunu atın ayağına dolamış olan sinsi fakat zeki yılan ise yedinci olacak gibidir. Fakat yılanın son anda başını uzatıp karaya attan önce temas etmesi, dikkatli izleyicilerin gözünden kaçmaz. Dolayısıyla bu ikisinin sıralaması yer değiştirir.

Geriye son beş yarışmacı kalmıştır. Maymun, horoz ve koyunun var güçleriyle kürek çekerek kıyıya doğru başa baş ilerlediğini gören seyirciler heyecan içinde tezahürata başlar. Ancak son anda maymun ve horoz, sekizinciliği koyuna bırakmaya karar verirler çünkü koyunun yarışmadaki diğer tüm hayvanlarla son derece iyi geçindiği fikrindedirler. Ardından üstü başı sıırılsıklam, dili dışarı sarkmış nefes nefese bir halde köpek gelir. Tam da bir köpekten

bekleneceği gibi, suyun içinde oynamakla fazla vakit geçirmiştir. Peki ya on ikincilik? Görünürde başka hayvan yoktur. Yeşim Taşı İmparatoru, belki de yarışı sonlandırmanın zamanı gelmiştir diye düşünür. Derken kalabalığın kulağına uzaktan bir homurtu çalınır. Bu gelen, karnını doyurmak ve sonra da çamurda yuvarlanmak için yarışmaya ara vermiş olan tembel domuzdan başkası değildir. O da varış noktasına ulaşır ve Zodyak'taki son yeri kapar.

Büyük Yarış adı verilen bu Çin hikâyesinde, kozmik bir arka plan dahilinde ve hayvanlar üzerinden, insan davranışlarının ahlaki yönü hakkında yorumda bulunulduğu açıktır – zeki yılan, oyuncu köpek, tembel domuz vs. Ayrıca, Çin Zodyak sisteminin (Sheng Xiao) hayvanlardan oluşması, Yunançada “hayvanlar çemberi” anlamındaki “zoidiakos kuklos” tabirinden gelen Zodyak kelimesinin kökeniyle de uyum içindedir. Gökbilimcilerin tanımına göre Zodyak, gökyüzünü baştan sona kateden 18 derece genişliğinde bir kuşaktır ve 30 derecelik 12 kısma bölünmüştür. Batı geleneğinde Zodyak, gökyüzünü çevreleyen yıldızlı bir patikadır ve güneşin yıl boyunca izlediği yolu (ekliptik) ve Ay'ın bir aylık yörüngesini içine alır. Bunun yanı sıra, gece göğünde ileri ve geri hareket eden diğer beş parlak ışığın –Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn gezegenlerinin– seyrini de kapsar.

Modern gökbilimciler dünyanın her yıl Güneş çevresinde döndüğünü bilseler de biz aynı süre içinde güneşin yıldızlar arasında batıdan doğuya hareket ettiğini *görürüz*. (Güneş'in bir gün içinde gökyüzündeki diğer her şeyle birlikte doğudan batıya doğru ilerlediğine tanık oluruz gerçi ama modern dönemde bu hareketi dünyanın kendi eksenini etrafındaki 24 saatlik dönüşüne bağlıyoruz.) Benzer biçimde, soyut olarak, Ay'ın bir ayda dünyanın çevresinde (dünyanın yörünge düzlemine yakın bir şekilde) döndüğünü biliyoruz. Oysa aynı süre içinde, Ay'ın takımyıldızlar arasında yine batıdan doğuya doğru hareket ettiğine tanıklık ediyoruz. Bunun gibi, gezegenlerin güneş çevresinde aşağı yukarı aynı düzlem üzerinde döndüklerini ve her birinin bu dönüşü farklı bir sürede tamamladığını biliyoruz. Ancak onların da yıldız otobanında batıdan doğuya ilerlediklerini görürüz – kısa sürelerle geriye doğru (retrograd) hareket ettikleri dönemler hariç. Bu geri hareket, yörünge üzerinde dünya onları veya onlar dünyayı geçtiği zaman gerçekleşir. Bir otobanda sizinle aynı yönde ilerleyen bir arabayı geçerken de aynı etkiyi yaşarsınız. Arka plandaki ağaçlar ve tepelere nazaran, kısa bir süre için araba geriye doğru gidiyormuş gibi gözükür.

Batı geleneğinde Güneş, Ay ve gezegenler (Yunanca *planetes*'ten gelen “planet” kelimesi de aslen gezgin demektir) Sümerlerin Zodyak kuşağına verdikleri isimle “Anu'nun Yolu”nda seyahat ederlerdi. Bu yolu aydınlatan parlak yıldızların konumları, dünyanın kendilerine ayrılmış bölgelerinde olup bitenleri gözetlemekle yükümlü olan ve tanrılara gelecek ilgili tavsiyelerde

bulunan danışman tanrılar tarafından yorumlanırdı. Zodyak'ın Yengeç Dönencesi yakınındaki kuzey bölgesi, yeryüzü tanrısı Enlil veya Bel'in yolunu meydana getiriyordu. Güneydeki Oğlak Dönencesi bölgesi ise sular tanrısı Ea'nın yoluydu. Bütün tanrı ve tanrıçaların atası olan gökyüzü tanrısı Anu sık sık Zodyak kuşağına çıkıp buradaki menzilleri teftiş eder, bu menzilleri ziyaret eden gezegen tanrılarıyla vakit geçirirdi.

Boğa (Taurus), Antik Yunanların göksel hayvanat bahçesinin ilk üyelerinden biridir. (Orion tarafından saldırıya uğruyor gibi gözükse de bunun için ortada mitolojik bir sebep yoktur.) Boğa tasviri, Aslan (Leo) ve Akrep (Scorpius) ile birlikte, MÖ 3200 tarihine uzanan sınır işaretleri ve silindir mühür baskılarında arma niteliğinde bir figür olarak karşımıza çıkar. Boğa Takımyıldızı, gökyüzünün yoğun trafiğe sahip bir bölgesinde, Samanyolu'nun Zodyak'la kesiştiği bir noktada yer alır. Bu konumu ona Zeus tarafından, Ay tanrıçası Europa'yı Phoinike'den (Fenike) vatanı Krete'ye kadar deniz üzerinde taşıması karşılığında verilmiştir. Hikâyenin daha maceralı bir versiyonunda Zeus, Avrupa'ya âşık olur. Onu etkilemek amacıyla, beyaz bir boğa kılığına bürünerek yanına yaklaşır. Europa boğanın güzelliği karşısında öyle büyülenir ki, sırtına çıkıp oturur ve Krete'ye götürülür.

Aslan, Herakles onu çıplak elleriyle öldürene dek, tüm hayvanların kralıydı. Orion'un tam karşısında durmaya yazgılı Akrep'le daha önce karşılaşmıştık. Başak (Virgo), insan biçimli üç takımyıldızdan biridir. Terazî (Libra) ile yakınlığı dikkate alındığında, Zeus'un kızlarından bir diğeri olan Dike'yi, yani adaleti temsil etmektedir. Rivayete göre Virgo bir zamanlar yeryüzünde insanlar arasında yaşıyordu. Fakat insan ırkının Altın Çağ'dan sonra giderek yozlaşması onu öyle bezdirir ki, kanunları uygulamaya çalışmaktan vazgeçerek kendi kendini sürgün eder. Önce uzak dağlara gider, ardından da dünya işleri iyice çığırından çıkınca gökyüzüne çekilir. Kova (Aquarius) bir küpten su boşaltan bir adama benzer. Zodyak diziliminde art arda gelen suyla ilgili üç takımyıldızdan biridir. Diğer ikisi, yarı balık yarı keçi bir varlık şeklinde tasvir edilen Oğlak (Capricornus) ve iki balıkla temsil edilen Balık (Pisces) takımyıldızlarıdır. Her üçünün gökyüzünde birbirini izlemesi, yağmur mevsiminde Güneş'in bu burçlardan geçtiğine işaret eder. Bu hassas dönem, Güneş'in bu burçlardan çıkması ve şafaktan hemen önce doğu ufku üzerinde yeniden görünmesiyle sona erer. İbranicede kullanılan Nisan (kurban) ve İyar (çiçeklenme) gibi bazı ay adları sivil, dinsel ve tarımsal halk takviminde gerçekleşen faaliyetlerin izlerini taşımaktadır.

Kültürlerin bir Zodyak oluşturma arzusu, anlamını hiç yitirmeyen geleksel hikâyeleri muhafaza etme isteğinin yanı sıra, insanların doğa güçlerine dünyevi özellikler atfetme eğiliminden de besleniyor gözükmektedir. Bugün bile gökbilimciler yıldızların doğduğundan, kara deliklerin yıldızları yuttu-

ğundan ve süpernovaların ölmeden önce son bir atılımda bulunduğundan bahsediyor. Dolayısıyla, dünyanın dört bir yanında mevsimlerin işaretlerini –Güneş’in yıl içinde 12 kameri ayın her biri boyunca nerede bulunduğunu– dikkatle takip eden kırsal toplumların, Güneş’in gökyüzündeki konumunu doğal olayları çağrıştıran isimlerle betimlemeleri şaşırtıcı değildir.

Kelime çağrışımı testlerinde, “Zodyak” için verilen standart yanıt genellikle “astroloji”dir. Yıldız falınıza veya burç eşleşmelerine inanın veya inanmayın, astroloji insanların dünyada bir düzen bulma yönündeki ortak arzusunun, var olması gerektiğine inandığımız temel ahengi ortaya çıkarma arayışının bir parçası olmaya devam etmektedir. Soru sormak biz insanların doğasında vardır: Otorite ve kontrol –bir kimsenin diğeri üzerindeki, hükümdarların tebaları üzerindeki, insanların doğa ve doğanın insanlar üzerindeki gücü– nereden kaynaklanır? Bizi gelecekte neyin beklediğini nasıl bilebiliriz? Saf bir düzen, mükemmellik ve kesinlik arayışında başvurduğumuz bütün doğal araçlar arasında hiçbir, gökyüzünün sunduğu olanakları aşamaz. Hiçbir şey Güneş’in, Ay’ın ve gezegenlerin Zodyak boyunca takip ettikleri güzergâhtan daha öngörülebilir değildir. Gökyüzündeki işaretlere gönül rahatlığıyla güvenebiliriz. İşte bu yüzdendir ki her zaman gökyüzüne müracaat etmişizdir.

Fakat göksel olaylara tanıklık ederek geleceğe dair bilgi edinmeye çalışmak, öyle kolay bir iş değil. Aşkın olanın işleyiş kurallarını yakından bilmenin yanı sıra, profesyonel gözlemcinin büyük bir yetenek ve kararlılık sahibi olmasını da gerektirir. Ünlü Mısırlı münecim Harkhebi’nin bir heykelinde yer alan kitabeye bakılırsa, yıldızlara bakarak kehanette bulunmak soylu bir meslekti. Bu işi yapan kişi “kalıtsal bir prens, yegâne refakatçi, kutsal yazılar konusunda bilge, gökteki ve yerdeki her şeyi gözlemleyen, asla hata yapmayan yıldızların keskin gözlemcisi, geleceği haber veren tanrılarla birlikte doğuş ve batışları zamanında bildiren” biri olmalıydı.

Antik kaynaklar münecimlerin asude bir yaşam sürmekten uzak olduklarını da ortaya koymaktadır. MÖ 7. yüzyılda yaşamış Assurlu saray münecimi Minnabitü’nün iş güvencesi konusunda hayli endişeli olduğu, günlüğündeki şu satırlardan açıkça anlaşılıyor:

Kral bana şöyle emretti: Olan biten her şeyi gözle ve bana bildir! Bu yüzden ben de, efendim kral [bilsin diye], uğurlu ve iyiye alamet [ve] faydalı gözüken her şeyi ona haber veriyorum [...] Eğer kral, “Bu işaret hakkında söyleyeceğin bir şey var mı?” diye sorarsa, [şu yanıtı veriyorum]: “[Mars gezegeni] gözden kaybolduğundan beri, hiçbir şey yok...” Eğer kralların efendisi, “Neden ayın ilk günü bana olumlu veya olumsuz [bir kehanet] yazmadın?” derse, [ben de şu yanıtı veriyorum]: “Bilgelik, pazar yerinde tartışılacak [işitilecek] bir şey değildir!”

Bu gözü pek müneccim, yakınmalarına şöyle devam ediyor: “Kralların efendisi keşke arzu edeceği bir günde beni huzuruna çağırırsa da fikrimi açık bir şekilde efendim krala söyleyebilsem.” Zavallı Minnabitu!

Bakışlarını gökyüzüne çevirmiş, şiirsel bir dille tanrılara yalvaran ve dileğini yerine getirmeleri için onlara bir hayvan kurban eden Babilli bir rahibin şu sözlerinde de gergin bir hava hissetmemek mümkün değildir: “Ey Plei-adlar, Orion ve ejderha, [...] Beni bırakmayın, ve sonra, [...] Bana hakikati bağışlayın.”

Çaresizlik içindeki kâhin, doğadaki önemli işaretleri zamanında fark edebilmiş miydi, bu konuda ancak tahminde bulunabiliriz. Belki Mars'ın Zodyak kuşağındaki konumlarını içeren bir listeye bakmış fakat ayın yanlış gününü seçmişti. Belki de bu konumların karşısında yazılı olan ve onlara tekabül eden yeryüzü olaylarını yanlışlıkla birbirine karıştırmıştı. Veya çok çalışmak yüzünden görevini layıkıyla yerine getiremeyecek denli yorgun ve bitap mı düşmüştü? Yukarıdaki dokunaklı alıntılarda bu eski zaman müneccimi, bazılarımızın onu belki de görmek isteyeceği gibi bir şarlatan olarak değil, mesleğinin karmaşık kurallarını uygulamak için büyük çaba sarf eden umarsız bir seyirci olarak karşımıza çıkıyor. En azından kralının gözünde, saray müneccimi pek de öyle hakikatin kibirli bir aracısı, etkili bir güç odağı gibi görünmüyor. Bazı durumlarda, yukarıdan gelen işaret yeterince açık ve anlaşılırdır. Fakat bazen de, “Bana hakikati bağışlayın” örneğinde olduğu gibi, daha ziyade müphemdir. Diğer yandan, hangi başarılı din, yeni ve beklenmedik olanla başa çıkmak zorunda kalmamıştır? Ne var ki dinin görevi, bizim için önemli olan bütün sorulara kesin yanıtlar vermek değildir.

Devletin refahının saray müneccimine bağlı olduğu fakat müneccimin kendinden bekleneni yerine getiremediği durumlarda, bunun bedeli ağır olmuştur. Rivayete göre, MÖ 2. binyılda yaşamış iki Çinli gökbilimci Ho ve Hi, öngörülerinde yanılınca idam edilmişlerdir. Yüzyıllar sonra, bu ikisinin akıbeti alaycı bir şiire konu olur:

Burada yatıyor bedenleri Ho ve Hi'nin.

Hazinse de yazgıları, bir o kadar gülünese.

Asıldılar gözden kaçırdıkları için

Güneş tutulmasını, o görülmezi.

Hikâyenin yaygın bir versiyonunda, Ho ve Hi'nin görev başında kafayı çektikleri anlatılır. Ancak akademik açıdan en makul yaklaşım, Güneş tutulması gerçekleştiği sırada uygunsuz bir davranışta bulunduklarını kabul etmek olacaktır.

Yukarıda ne varsa, aşağıda da o vardır – yıldız falcılığının temelinde gerçekten de düz bir mantık yatar. Dikkatli bir gözlemci, Güneş ve Ay döngülerinin

mevsimler, gelgitler, âdet döngüsü ve diğer biyoritimlerle ilişkili olduğunu gündelik deneyimler yoluyla kolaylıkla fark edebilir. Buradan yola çıkarak da gökyüzünü yeterince dikkatli bir şekilde gözlemlediğimiz takdirde, tutulmalar veya Venüs'ün Sabah Yıldızı olarak görünmesi gibi kesin olarak öngörülebilir doğa olayları ile veba salgınları ya da çekirge istilaları gibi daha öngörülemez olaylar arasında bağlantılar keşfedilebileceği sonucuna varılabilir. Bu tür meseleler, Antikçağ saray münecimlerinin zihnini bir hayli kurcalamıştır. Bilim öncesi dönemin bu gökyüzü uzmanları astronomi levhaları hazırlamış, kâtipler de bunları yazıya geçirmiştir. Aşağıdaki ölümlüler ile yukarıdaki aşkınlık arasındaki diyalogun dilini bilimsel deneyler değil, kurbanlar ve büyüler meydana getiriyordu. İletişim araçları da pergel ve teleskoptan ziyade muska ve tılsımlardı.

Eğer Zodyak ve astroloji birbirini çağrıştırıyorsa, kelime ilişkilendirme testlerinde karşımıza çıkması kaçınılmaz bir diğer kavram da “horoskop” olacaktır. Bu kelimeyi Yunanlara borçluyuz. Eski Yunancada *Horoskopos*, “saati gözlemleyen” veya günlük konuşma dilindeki kullanımıyla “yüksele bakan” anlamına gelir. Terim olarak, doğduğunuz anda ve yerde doğu ufku üzerinde bulunan gök cisimlerinin incelenmesi yoluyla, yaşamınızda gerçekleşeceği varsayılan genel örüntüleri tahmin etme sanatını ifade eder. Bütün bir devletin başına gelebilecek olaylarla ilgilenen Babil astrolojisinin aksine, demokratik bir sistemde yetişen Antik Yunanlara göre herkes kendi kişisel horoskopuna sahip olabiliirdi. Bundan 2500 yıl önce, Atina'nın başlıca kamusal alanı olan agoranın kalabalığı içinde, kendisine başvuranlara cevap yetiştirmeye çalışan esnaftan bir astrolog hayal edin. Müşterileri ona belki de şöyle sorular yöneltiyordu: “Kız kardeşim sağlıklı bir bebek doğuracak mı?” veya “Gelecek ay hava koşulları mahsulüm için daha elverişli olacak mı?” Yunan kültüründe herkes, gelecekle ilgili bilgi edinme hakkına sahipti.

Çinliler aslında Zodyak benzeri üç ayrı sistem geliştirmişlerdi. Bunlardan biri, yukarıda bahsettiğimiz hayvan burçlarından oluşuyor ve (12 aylık bir döngü yerine) her hayvanın bir yılı temsil ettiği 12 yıllık bir döngüyü belirtiyordu. Diğer, ekliptik düzlemi yerine ekvator boyunca düzenlenmiş 28 burç içeriyor ve Ay'ın yıldızlı gökyüzündeki hareketini takip ediyordu. Üçüncüsü ise gökyüzünü (yine ekvator boyunca) dört ayrı yöne bölüyor ve her yön, tılsımlı bir muhafız hayvanla temsil ediliyordu: Doğunun Mavi Ejderi, Güneyin Kızıl Kuşu, Batının Beyaz Kaplanı ve Kuzeyin Kara Kaplumbağası. Ayrıca, bu dört bölgenin her biri belirli özelliklerle ilişkilendirilmişti: Bir mevsim, bir renk, bir element vs.

Ay'ın hareketini temel alan Çin Zodyakı veya xiu, MÖ 5. yüzyıla ait mezarlardaki yıldız haritalarında karşımıza çıkar. Bu kuşağın burçlarına gaga, mide, kanat, kalp ve gırtlak gibi zoolojik ve antropomorfik vücut kısımları-

Tang Hanedanı dönemine ait bir aynada, Çinlilerin Zodyak benzeri üç sistemi bir arada görülüyor. İçten dışa doğru: Dort ana yön, her hayvanın bir yılı temsil ettiği 12 burç ve Ay'ın 28 menzili. (Granger, www.granger.com)

nın veya orak, ev, kuyu, öküz ve kalbur gibi günlük kullanım unsurlarının isimleri verilmiştir. Hayalet ve üç-yıldız (Orion'un Kemer'i'ni meydana getiren üç yıldız) gibi Ay'ın diğer menzilleri ise daha soyut isimlere sahiptir. Bu sistem epey karmaşık olmakla birlikte, onu icat eden insanların dünyasında bu isimlendirmeler hiç de nedensiz veya yersiz değildi. Örneğin yele ve yak kuyruğu savaşçıların, ağ avcılarının, kement tutsakların yaşamındaki olaylarla, mide ise kiler ve ambarla ilişkiliydi. Kaplumbağa gagası yabancı bitkilerin toplanmasını yönetirken, hayalet de imparatora yönelik komplo ve kumpasları ortaya çıkarma gücüne sahipti.

Ay'ın her menzili için kendine ait bir alameti vardı. Babil astrolojisinde olduğu gibi, bu alametler Göklerin Oğlu sıfatını taşıyan Çin imparatorunun saltanatıyla ve semavi güçlerin etkisiyle ilişkiliydi. Örneğin: "Tahtta bilge

bir hükümdar oturduğunda, Ay doğru yolu izler”; “Yüksek memurlar kendi kişisel çıkarlarını kamu yararının üstünde tuttuğunda, Ay doğru yoldan çıkıp kuzeye veya güneye sapar” veya “Ay yavaş ilerlediğinde, bunun nedeni hükümdarın verdiği cezalarda aceleci davranmasıdır”.

Her yılın hayvan burcu, yaşamı, iyiliği ve erdemi –bir imparatorun olmazsa olmaz özelliklerini– besleyen gücün, *taiyang*’ın özünü temsil ediyordu. Fakat imparatorun kusurlarını da açığa vurabiliyordu. Güneş’in görünüşündeki herhangi bir değişiklik, imparatorluğun durumunda da bir değişikliğe işaret ediyordu. Örneğin Güneş’in rengindeki bir değişim, savaş zamanında yenilgiye, barış zamanında ise bir soylunun ölümüne delalet ediyor olabilirdi. Kendi güzergâhında yol alan Ay, güneşin bir muadiliydi – onun zıddı değil fakat tamamlayıcısıydı. Ay’ın özünü meydana getiren *taiyin*, genellikle imparatoriçe ve özellikleriyle ilişkilendirilen bir güçtü. Ay’ın da titizlikle gözlemlenmesi gerekiyordu zira bilge bir imparatoriçenin yönetimi altında Ay da düzenli bir şekilde hareket ediyordu. Cezalandırma kurallarına riayet edilmediğinde ise her zamanki yolundan çıkarak güneye veya kuzeye sapıyordu. Ayrıca Ay’ın rengindeki ani bir değişiklik, imparatoriçenin düşüncesizce bir davranışta bulunduğu anlamına gelebilirdi.

Çin astrolojisinde gezegenlerin, özellikle Jüpiter’in seyrini takip etmek de önemlidir. Gezegenlerin ilerleme ve gerileme hareketlerinin, Zodyak takımyıldızları arasındaki hızlı yer değiştirmelerinin, insanların dünyasındaki bazı olayları önceden haber verdiğine inanılıyordu. Bir gezegenin bir diğerinin çevresinden geçişini betimlemek için, tıpkı yukarıdan aşağıya inen veya aşağıdan yukarıya çıkan birinden bahseder gibi, özel terimler kullanılıyordu. Bir gezegen diğerini geçtiğinde veya gizlediğinde, ikisi aynı hat üzerinde zıt yönlerde hareket ettikleri veya birbirlerini örttüklerinde, buluşup ayrıldıklarında ya da çakıştıklarında, tüm bunların kaydedilmesine büyük önem veriliyordu. Örneğin Ming Hanedanı yöneticileri, MS 1524’teki büyük bir gezegen toplaşmasını, saltanatlarının sonunu haber veren göksel bir ferman olarak yorumlamışlardı. O yıl Mars, Venüs, Jüpiter ve Satürn bir süre ileri-geri hareket etmiş, ardından da Kara Kaplumbağa’nın çeyrek dairesinde kümelenmişlerdi. Ming astrologlarının gezegenlere verdikleri isimle “imparatorun hizmetkârları”, aşağıdaki insan dünyasında yapacakları siyasi değişiklikleri görüşmek üzere gökler âleminde bir araya gelmiş olabilirler miydi? Ming dönemine ait tarihsel kayıtlarda, yaklaşık 2500 yıl evvel de, MÖ 1059’da yine aynı gezegenlerin bu kez Kızıl Kuş çeyrek dairesinde toplandıklarından bahsediliyor ve bu olay, Shang Hanedanı’nın Zhou Hanedanı tarafından devrilmesiyle ilişkilendiriliyordu. Çinli tarihçilere göre Mingler, benzer bir olayın MÖ 1579’da gerçekleştiği konusunda da muhtemelen bilgi sahibiydiler. Bu üç olay, gezegenlerin büyük değişiklikleri haber verdiği 516

yıllık bir örüntü meydana getirir. Benzer şekilde, Hristiyan inanışında Beth-lehem Yıldızı, Hz. İsa'nın Mesih olarak dünyaya gelişini haber vermiştir. Bazı gökbilimciler bu yıldızı, Hz. İsa'nın doğumu sırasında Balık Takımyıldızı'nda gerçekleşen Jüpiter-Satürn kavuşumuyla¹ açıklar.

Yalnız Çin sarayları değil, Ortaçağ'ın Avrupa sarayları da çok sayıda astroloğa ev sahipliği yapıyordu. Piskoposlar ve krallar, rahipler ve prensler – gökyüzünde neyin tam olarak ne zaman gerçekleşeceğini bilmek isteyen makam sahibi herkes bu bilge kişilere başvuruyordu. 14. yüzyılda Floransa sarayında astrolog olan Cecco d'Ascoli, özellikle gezegen kavuşumlarını öngörme konusunda uzmanlaşmıştı. Kendisi Fransisken Tarikatı'nın bir üyesiydi ve Floransalı tıp hekimlerine özel danışmanlık yapıyordu. *Astrolojinin İlkeleri (De Principiis Astrologiae)* adlı kitabında okurlarına şöyle diyordu: “Bir doktor, yıldızların doğasını ve kavuşumlarını zorunlu olarak bilmeli ve dikkate almalıdır.” Ardından, şifalı bitki ve otların hastalara doğru zamanda verilmesi amacıyla, bunların hangi gezegenlerle ilişkili olduğunu belirten bir liste veriyordu. Ancak sahip olduğu güç ve şöret, maalesef d'Ascoli'yi mesleğinin sınırlarını aşmaya sevk etti. Hz. İsa'nın doğumu, Deccal'in gelişi ve dünyanın sonuyla ilgili astrolojik tahminlerle haşır neşir olup tehlikeli sularda yüzmeye başlayınca, kendini Engizisyon mahkemesinin huzurunda buldu. Katolik Kilisesi 1327'de d'Ascoli'yi kazığa bağlayıp yakarak idam etti. Bu mahkûmiyetin nedeni astrolojiyi kötüye kullanmış olması mıydı yoksa siyasi bir entrika mı, kesin bir şey söyleyemeyiz. İdam kararını veren Engizisyon yargıçlarından biri, (kendisi de bir Fransisken olan) Aversa piskoposu, d'Ascoli'yi rakip Cesena şehrinin bir müttefiki olarak görüyordu. Cesena ise Fransisken Tarikatı içinde d'Ascoli'nin de bağlı olduğu ayrılıkçı hizbi desteklemekteydi.

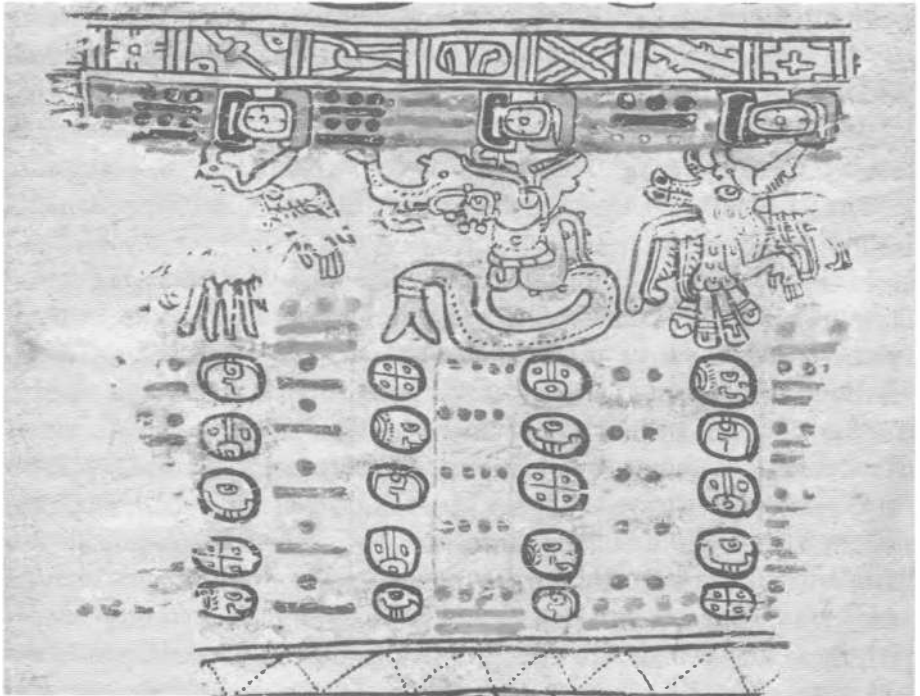
Fiziksel olaylara akılcı açıklamalar arama alışkanlığındaki bizler, Ortaçağ insanlarının zihninde dünya işlerinin göksel hareketlerle ne denli yakından ilişkili olduğunu hayal bile edemeyiz. 1348'de Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin yaptığı bir açıklamaya göre, 20 Mart 1345 günü öğleden sonra saat birde, Kova burcundaki bir Mars-Jüpiter-Satürn kavuşumu, dünya üzerindeki en korkunç olaylardan birine yol açmıştı. Peki nasıl? Sıcak ve nemli bir özelliğe sahip olan Jüpiter, yeryüzünden kötücül buharları çekmiş, sıcak ve kuru Mars bu buharları tutuşturmuş ve uğursuz Satürn de bunları insanların üzerine salmıştı. Sonraki üç yılda Kara Ölüm, Avrupa nüfusunun neredeyse yarısını yok etti. Gezegenlerin talihsiz bir birleşmesinin yol açtığı bir veba salgını yerine, bizler bugün Amazon yağmur ormanlarının tahrip edilmesini, ozon tabakasının incelmelerini veya küresel sıcaklıkların artmasını

1 Kavuşum (İng. *conjunction*): Bir gözlem noktasına göre iki gök cisminin gökküre üzerindeki görüntülerinin birbirine en fazla yaklaşıp en uzak konumları (s. 72)

koyabiliriz. Ama yine de bazılarımız modern bilimin, gezegenimizin kaderi üzerinde Ortaçağ astrolojisinden daha fazla kontrol sahibi olup olamayacağını düşünmeye devam edecektir.

• • •

1542'de İspanyol istilacılar (*conquistadores*) Yucatán'ın kuzeybatısındaki Maya başkenti Mayapan'a girdiklerinde, yanlarında, imansızları Hristiyanlığa döndürmekle görevli Katolik rahipler de bulunuyordu. İlk iş olarak, yerlilerin tapınaklarını yıkıp bulabildikleri bütün "kodeks"leri –ayın zamanlarını astronomik olaylara göre ayarlamakta kullanılan, sayfaları kireç kaplı ağaç kabuğundan yapılmış el yazması kitapları– yakdılar. Bir misyoner, yeni inşa ettikleri kiliselerden birinin kapısının önünde, kutsal hiyeroglif semboller ve noktalı-çubuklu matematiksel işaretlerle dolu bu akordeon şeklinde katlanmış belgelerin yığın yığın yakıldığı devasa bir ateşten gururla bahseder. Muhtemelen bir görgü tanığının belki de bir hatıra olarak alıp yanında getirdiği birkaç parça dışında, neredeyse bütün kitaplar yok edilmişti. Büyük

Paris Kodeksi'nde yer alan Maya Zodyakı'ndan bir bölüm. Ortada uzun burunlu bir yılan ve iki yanında birer kuş görülüyor. (Fransa Ulusal Kütüphanesi)

ölçüde zarar görmüş durumdaki Paris Kodeksi, kütüphanesinde yer aldığı şehrin ismiyle anılmaktadır. 1850'lerde Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde bir şöminenin yanında, is kaplı bir kâğıt yığını arasında terk edilmiş bir halde yeniden keşfedildi. Kodeksin 23. ve 24. sayfalarında, düz bir şeridin altında asılı duran birtakım hayvan resimleri yer alır. Hayvanlar açılmış çeneleriyle, güneş sembollerini bir kıskaç gibi kavramışlardır. Kodeksin geri kalan kısmındaki üsluba ve yan sayfalardan birinin içeriğine dayanarak, bu şeridin iki başlı gökyüzü yılanının (*caan*) gövdesini temsil ettiği söylenebilir. Hayvanlar silsilesi sayfanın alt tarafındaki şeritte de devam etmektedir. Toplamda 13 hayvan, Mayaların Zodyak kuşağını meydana getirir.

Bu hayvanlar arasında tanımlanması en kolay olanlar çingiraklı bir yılan (çingırağı açıkça görmek mümkündür), kaplumbağa, akrep, bir çift kuş (biri muhtemelen akbaba) ve bir yilandır. Diğer figürler ise daha belirsizdir ve bir kurbağa, geyik, insan kafatası ve pekariye benzemektedir. Bu göksel yaratıklar, Zodyak kuşağının kendilerine ait alanına giren Güneş, Ay ve gezegenleri yutuyor olabilir mi? Hayvan figürlerinin altında, Maya gün isimleri ve sayılarından oluşan bir tablo vardır. Her tarih bir diğerinden 28 günle ayrılmıştır. Bütün olarak ele alındığında, bu 28 günlük dönemler 13 kez kaydedilmiştir, ki bu da her yatay sırada toplam 364 gün eder. Çinlilerin Zodyak sisteminde olduğu gibi, burada da 28 sayısı Ay'la bir bağlantıya işaret etmektedir. Görüldüğü kadarıyla antik Mayalar bu tabloyu, Ay'ın yıldızlar arasındaki hareketini takip etmek için kullanıyorlardı. Kameri takvimi her biri 28 günlük 13 aya bölmüşlerdi, öyle ki bir kameri yıl 364 günden meydana geliyordu. Ancak bazı bulgular, Maya Zodyakı'nda hayvanlar dizisinin bekleneceği gibi çizgisel bir sıra izlemediğine işaret etmektedir. Bunun yerine, takımyıldızlar karşılıklı çiftler halinde düzenlenmiş gözükür. Örneğin, biri doğuda ufkun hemen üzerinde konumlandığında, diğeri batı ufkunun hemen üzerinde, yaklaşık 160 derecelik bir mesafededir ve ikisi gökkubbenin bir ucundan diğerine adeta karşılıklı bir diyalog içerisinde. Yucatán'daki tören yapılarının frizlerinde, her biri Venüs gezegeninin konumunu gösteren iki Maya Zodyakı daha tespit edilmiştir.

Maya Zodyakı, Meksika'nın Chiapas Eyaleti'ndeki Bonampak Sarayı'nda, odalardan birinin kemerini süsleyen muhteşem bir duvar resminde de karşımıza çıkar. Bu resimde, bir savaş sonrası teslim olma sahnesi ve muzaffer hükümdarın tahta çıkışı betimlenmiştir. Göksel yılanı temsil eden şeridin yukarıdaki dört oval kartuştan ikisinde, Paris Kodeksi'nden tanıdığımız iki takımyıldız yer alır: Bir kaplumbağa ve çiftleşme halinde tasvir edilmiş iki pekari, elinde mızrak tutan insan benzeri bir figür ile seramik bir kap tutan bir diğerinin iki yanında sıralanmıştır. Dört kartuş da, Venüs gezegenini temsil eden hiyerogliflerle bezenmiştir. Zodyak frizinin altındaki ürkütücü

sahnedeki, az önce yenilgiye uğramış savaşçılar, korku içinde diz çökerek Bonampak kralından aman dilemektedir. Görkemli süslemelerle donatılmış olan kral, boyun eğdirdiği kişilerin üzerinde tüm heybetiyle yükselir. Tırnakları sökülerek cezalandırılmış bir kurban, kanlar içindeki ellerini yukarı kaldırmıştır. Hemen yanındaki bir diğinin ise kesilen kafası, merdivenden aşağı yuvarlanır. Savaş yoluyla fethetme ve iktidara gelme, Maya heykelleri ve duvar resimlerinde birbiriyle yakından bağlantılı konulardır. İlginçtir ki Bonampak'taki anıtlara oyulmuş tarihler, Venüs'ün ilk ve son görünüşlerine atıfta bulunmaktadır – burada gerçek “yıldız savaşları” ile karşı karşıya olabilir miyiz?

Mayaların bu 1200 yıllık resimde nasıl bir kehanette bulunduklarına dair hiçbir fikrimiz yok ve kadim Mayaların torunları da atalarının kodeksleri nasıl kullanmış oldukları hakkında çok az bilgiye sahipler. Bu yüzden, geçmişte astrologların nasıl çalıştıklarını aydınlatılabilmek için, günümüz Maya uygulamaları üzerine etnografik çalışmalara bel bağlamak zorundayız. Bu uygulamaların birinde kâhin ve müşterisi, mum ışığıyla aydınlatılmış bir masanın başında karşılıklı otururlar. Masanın üzeri aromatik tutsu kapları ve sıralar halinde dizilmiş tohum ve kristallerle donatılmıştır. Atina agorasında olduğu gibi, burada da müşteri sorular yöneltir: “Bu evlilik hayırlı olacak mı?” “Bu hastalığın bir sahibi var mı?” (veya “Hastalığımın sebebi ne?”) Astrologun bir kodekse başvurmasına benzer şekilde, şaman da kehanet torbasından çeşitli nesneler çıkarır ve doğaya hitap ederek yanıtlar: “Şimdi bugünün nefesini ödünç alıyorum.” Ardından sırasıyla dört yöne dönerek şöyle der: “Nefesi, soğuğu, rüzgârı, bulutu, gündoğumundaki (doğu), günbatımındaki (batı), göğün dört köşesindeki (güney) ve yerin dört köşesindeki (kuzey) pusu ödünç alıyorum.” Sonra kendi kanındaki şimşeğe seslenir ve ondan gerçeği dile getirmesini ister. Günümüzde kehanetlerin büyük kısmı, kristaller ve tohumlardan oluşan düzenlemeler sayılarak ve bunlardan adak sunulacak günler ve yerleri temsil eden farklı öbekler meydana getirilerek gerçekleştiriliyor.

Astrolojinin, ona yürekten inanan yerliler için nasıl bir işleyişe sahip olduğunu ortaya koyan bu tür betimlemeler bazılarınızı tedirgin edebilir – özellikle de bilimsel bir eğitimden geçmişseniz. Şöyle diyebilirsiniz: İnananlar nasıl oluyor da kaderlerini günlük yaşamın kaygılarından bu denli uzak birinin kehanetlerine teslim edebiliyorlar? Bugün yüksek mevkilerde bulunan kişilerin bu tür şeylerle uğraştıklarını bir düşünün. Dünyanın hali nice olurdu! Çoğumuzun gözünde, astrolojinin ilkeleri güvenilmeyecek kadar mantığa aykırı, işleyiş tarzı fazlasıyla keyfi ve öznelirdi.

Modern bilim insanları, ilkelerini Güneş çevresindeki tüm gezegenlerin hareketlerini açıklayabilecek kapsamlı bir bütün, bir sentez halinde ortaya

koyamadığı gerekçesiyle astrolojiye kuşkuyla yaklaşmışlardır. Dikkatle yapılmış gökyüzü gözlemlerini kaydettikleri düzenli defterler için Babillileri ve kesin matematiksel ayrıntılarla dolu el yazmaları için Maya gökbilimcilerini övmekte hiç tereddüt etmeyiz ama onların evrenle ilgili fikirlerine veya gökyüzüyle ilgili inanışlarının dinsel pratik ve günlük yaşamla ilişkisine fazla bir değer vermeyiz.

Bu kadim halkların nasıl olup da bizden bu kadar farklı olduklarına şaşırsak da, unutmamalıyız ki, gerek Yunan gerek Çin veya Maya astrolojisi bizimkinden çok farklı koşullarda yaşayan insanlara hitap ediyordu. Astrolojinin kehanet ve alametlerini sadece kaderci ve güvenilir tahminler olarak görmemeliyiz. Aksine bunlar, insanları beşeri meseleler hakkında düşünüp konuşmaya yönelten bir teşvik unsuru olmuştur. Bu kadim halkların peşine düştükleri bilgi, bizim bilimsel astronomimiz tarafından artık önemsenmiyor belki ama onların yaşamında vazgeçilmez bir yere sahipti. Onlar bu bilgiyi, doğa ve insanlık arasındaki ilişkiye dair köklü inanışlarla harmanladılar. Eğer gözümüzü yeterince açarsak, dünya halklarının farklı Zodyakları bize kendimiz hakkında çok şey öğretebilir.

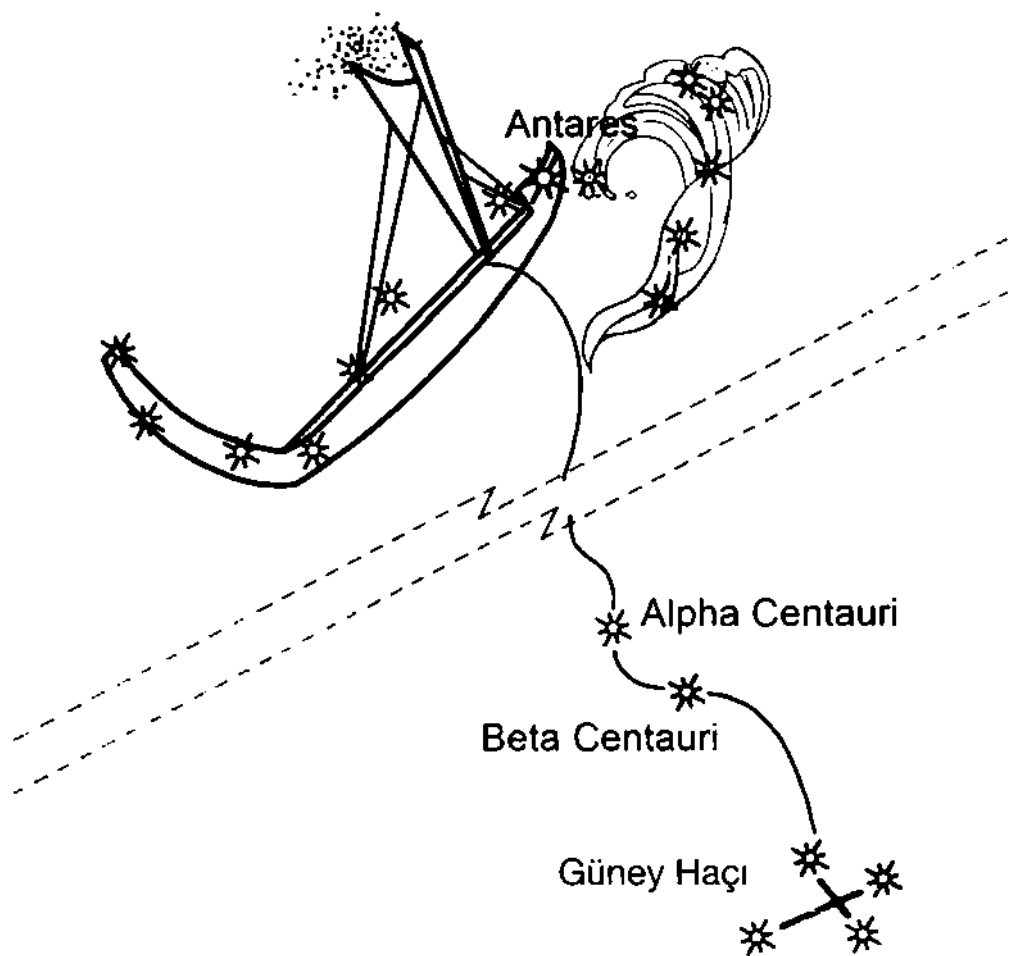

Samanyolu Sagaları

Yeni Zelanda'da Maorilerin anlattığı bir hikâye, yeri ve göğü çevreleyen bir nehirden ve Taupo Gölü'nün güney ucunda yaşayan Tama Rereti adlı büyük bir savaşçıdan bahseder. Bir zamanlar gökyüzünde hiç yıldız yokmuş ve geceleri o denli karanlıkmiş ki, insanlar burunlarının ucunu göremiyormuş. Sırtında devasa dikenlere ve karanlıkta görmesini sağlayan büyük gözlere sahip köpekbalığı benzeri bir yaratık olan Taniwha, sık sık insanlara saldırıp onları yiyormuş. Ama neyse ki gündüzleri göl diplerindeki mağaralara ve derin nehirlerle çekilip uyuyormuş.

Bir gün Tama Rereti aç bir halde uyanmış ve kahvaltı için balık tutmaya karar vermiş. Oltasını alıp kanosuna atladığı gibi göle açılmış. Güney rüzgârından faydalanarak yelken açmış ve kıydan yaklaşık yarım saat uzaklıktaki favori yerine gidip üç tane kocaman balık yakalamış. Fakat geri dönmeye niyetlendiğinde, bakmış ki rüzgâr giderek şiddetleniyor, hava yatışana kadar beklemeye ve bu arada da kanosuna uzanıp biraz kestirmeye karar vermiş. Gözlerini açtığı anda, genç savaşçı kendini gölün kuzey ucunda bulmuş – karnı da zil çalıyormuş. Hemen karaya çıkıp küçük bir kamp ateşi yakmış ve tuttuğu balıkları kızartıp afiyetle yemiş. Fakat gölgesinin uzadığını fark edince, akşamın yaklaşmakta olduğunu anlamış. Ta karşı kıyıdaki evine karanlık çekmeden dönmesi için artık çok geçmiş. Daha kötüsü, Taniwha'nın yüzeye çıkıp yiyecek aramaya başlamasına da az kalmış.

Bir kütüğün üzerine oturmuş kara kara düşünürken, Tama Rereti'nin gözüne sahilde akşam güneşinin ışığıyla parıldayan ıslak çakıltaşları ilişmiş. Birden aklına bir fikir gelmiş. Kanosunu çakıltaşlarıyla tıka basa doldurup yelken açmış ve büyük Waikato Nehri'nin gölden çıkıp yağmur yağdırmak üzere gökyüzüne aktığı yere yönelmiş. Gökyüzüne doğru hızlı akıntıyı takip eden Tama Rereti, bir yandan da çakıltaşlarını çıkarıp atmaya başlamış. Kanonun suda bıraktığı iz Samanyolu'nu meydana getirirken, çakıltaşları da yolu aydınlatan yıldızlara dönüşmüş. Tam şafak sökerken son çakıltaşlarını da atan Tama Rereti, doğuda nehrin alçaldığı tepelerde kendi köyünü görmüş. Bu arada Gökyüzünün Babası Ranginui, Tama Rereti'nin yarattığı güzellikten ve insanların geceleyin yollarını bulmalarını kolaylaştırmasından dolayı büyük memnuniyet duymuş. Savaşçıya, bu harikulade eseri için bir takdir nişanesi olarak, yıldızların arasına yerleştirilmek üzere kanosunu verip veremeyeceğini

Yeni Zelanda yerlilerine özgü bir takımyıldız olan Tama Rereti'nin Kanosu
(Çizim: Julia Meyerson)

sormuş. Tama Rereti'nin kabul etmesiyle de Ranguini, kanonun pruvası üzerindeki ahşap bezemeleri Akrep'in başındaki yıldızlarla donatmış. Pruva'nın zengin oymalarla süslü bodoslamasıyla suları yardığı noktada Antares, bir dalganın tepesini belirtir. Akrep'in kuyruğundaki yıldızlar ise kanonun kış tarafını meydana getirir. Samanyolu'ndaki parlak bir yıldız bulutu, yelkeni temsil eder. Çıpa halatı, Alfa ve Beta Centauri yıldızlarını takip ederek kavisli bir yol izler. Halatın ucundaki Güney Haçı da, Tama Rereti'nin kanosunu Samanyolu'nun hızlı akıntısında sabit tutan çıpadır.

Maorilerin ısıtılı çakıtaşlarından oluşan bir Samanyolu gördükleri yerde, Hintliler yüzen bir yunus sürüsü, Finler ise uçan bir kuş sürüsü görürler. Ermeniler, bir saman balyası çalan bir hırsızın kaçarken arkasında bıraktığı saman sapları tahayyül etmişlerdir. Çerokilere göre ise hırsız, bir mısır unu çuvalını etrafa saçan bir köpektir. Macarlar Samanyolu'nu, süvariler dörtlü savaşa giderken atlarının nallarından çıkan kıvılcımlara benzetir. Zuluların gözünde Samanyolu, bir ineğin midesidir. Antik Yunanlar içinse, Herakles'in bebekken annesinin memesini fazlaca sert emmesiyle gökyüzüne saçılan sütü. Modern zamanlarda Samanyolu'nu –gökyüzünü boydan boya kuşatan, yer yer karanlık bulutlar serpiştirilmiş bu puslu ışık şeridini– 100 milyar ışık yılı karelik bir alana yayılmış 200 milyar güneş ve milyonlarca güneş sistemiyle paylaştığımız galaktik evimiz olarak adlandırıyoruz. Samanyolu'nu yıldız kümeleriyle döşeli bir patika gibi görmemizin nedeni, onun ince bir diski andıran spiral yapısı içinde sarmalanmış olmamızdır. Galaksiyi meydana getiren yıldızlar o denli uzaktadırlar ki, birbirlerine karışıp kesintisiz bir arka plan oluştururlar.

Ne var ki atalarımız Samanyolu Galaksisi'ni her zaman böyle görmemiştir. Bilge Aristoteles, onun rüzgârla gökyüzüne taşınan bataklık gazları olduğunu düşünmüştür. Ancak teleskobun icadından epey sonradır ki gözlemciler dağınık ışığı tek tek yıldızlar halinde görebilmiş ve nihayet 1920'lerde gökbilimciler, (evrenin genişlediğini keşfeden Edwin Hubble'ın tabiriyle) bulutsular diyarındaki "evimiz"i, evreni meydana getiren spiral ve elips biçimli milyarlarca diskten biri olduğunu anlamışlardır.

Kuzey Yarımküre'deki gözlemcilerin bu ışıklı patikayı en rahat izleyebilecekleri zaman, yaz sonu akşamlarıdır. Bu dönemde Samanyolu'nun en parlak kısmı, başucu noktasının hemen güneyinden geçer ve kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Samanyolu, Kuğu Takımyıldızı'ndaki Kuzey Haçı'nı katederek güneyde Kartal Takımyıldızı'na doğru ilerler ve ardından Yay Takımyıldızı'na ulaştığında genişleyip parlaklaşır. Bu noktada görüş hattımız, bizim merkez dışındaki konumumuzdan, mercek biçimindeki yıldız diskinin merkezine doğru 25.000 ışık yılı uzaklığa erişir. Galaksinin merkezindeki bu şişkin bölge, yıldızların doğuşuna kaynaklık eden yıldızlararası gaz ve toz da

dahil olmak üzere galaktik kütlenin dörtte üçünü bünyesinde barındırır. Eğer bütün tozu savurmaya yetecek kadar büyük bir kozmik yelpazemiz olsaydı, Samanyolu'nun ışığında rahatlıkla kitap okuyabilirdik.

Galaksinin merkezi, ışıklı yol üzerinde tehditkâr bir ara duraktır. Süper kütleli bir karadeliğin yanı sıra patlayan çok sayıda süpernovaya ev sahipliği yapar. Bizim biricik evimizi de içine alan bu tehlikelerle dolu muhitin, bir aile kurmak için en güvenli yer olmadığı açıktır. Bu noktadan sonra Samanyolu Akrep'le kesişir ve eğer görüş açınız Kuzey Yarımküre'de bulunduğunuz yerden yeterince güneye uzanıyorsa, Samanyolu'nun Erboğa ve Güney Haçı takımyıldızları boyunca ilerlediğini, sonra da Büyük Köpek, Küçük Köpek, İkizler ve Orion takımyıldızları arasındaki yıldız alanlarından geçerek tekrar kuzeye yöneldiğini görebilirsiniz. Samanyolu, Boğa ve Arabacı'dan geçerken inceler ve sönükleşir. Bu noktada, galaktik karşı-merkeze bakıyorsunuzdur. Ardından da Perseus ve Kassiopeia ile halka tamamlanır.

Tıpkı Zodyak gibi, Samanyolu da dünyanın yörünge düzlemiyle aynı hizada değildir, dolayısıyla doğup batarken o da bir tür takla hareketi yapar. Ancak bu hareket Zodyak kuşağınınkinden çok daha belirgindir, çünkü yıldızların 24 saatlik süre içindeki hareketine kıyasla daha büyük bir eğime sahiptir. (Zodyak'ın 23,5 derecelik eğimine karşılık hemen hemen 60 derece.) Sonbahar başlarında, akşamın alacakaranlığında, başınız güneye dönük bir şekilde sırtüstü uzandığınızı hayal edin. Samanyolu'nun kuzeydoğudan güneydoğuya doğru uzandığını ve geniş bir kısmının tam başınızın üstünden geçtiğini göreceksinizdir. Gece yarısı doğudan batıya, şafakta ise kuzeybatıdan güneybatıya döner. Eğer her gece izlemeye devam ederseniz, konumların yer değiştirdiğini, hatta ilkbahar başlarında tamamen tersine döndüğünü fark edersiniz. Samanyolu kimi zaman –örneğin ilkbahar başlarında gece yarısı civarı– neredeyse düz bir çizgi halinde ufuk boyunca uzanır. Samanyolu'nun bu karmaşık hareketini kavrayabilmek için, onu gerçekten de yıl boyunca gözlemlemeniz gerekir. Mevsimler boyunca yaptığı hareketi, cam bir masa üzerinde döndürülen madeni bir paranın alttan görünüşüne benzetebilirsiniz. Kadim Mayaların, Samanyolu'nu gökyüzü ve yeraltı dünyasını yeryüzüne bağlayan kıvrımlı bir göbek bağı olarak düşünmelerine şaşmamalı. Ne yazık ki çoğumuzun yaşadığı şehir ve kasabaların parlak ışıkları, Mayaların karanlık Yucatán semalarında seyrettikleri manzaradan bizi mahrum bırakıyor.

Bazı günümüz Maya toplulukları, Samanyolu'nu devasa bir göksel yol olarak görür. Örneğin Çorti Mayaları, onu Camino de Santiago yani Aziz Yakup'un Yolu diye adlandırır – bu, İspanya'da hacıların Santiago Katedrali'ne ulaşmak için izledikleri güzergâhın adından gelmektedir. Çortiler, Samanyolu'nun gökyüzünde güneşin konumuna kıyasla hizalanışına

özellikle dikkat ederler. Diğer bazı Maya grupları ise Samanyolu'nu kürekçi tanrıların ve yaratıcı İlk Baba'nın kanosunu yeraltı dünyası Xibalba'ya götürüp getiren göksel bir nehir olarak betimler. Maya resim ve heykellerinde görülen ve kaynağını *Popol Vuh*'tan (Nasihatler Kitabı) alan bir motif, Samanyolu'nun yaratılış hikâyesini içerir. Zodyak iki başlı bir yılan olarak tasvir edilir ve Samanyolu'yla kesiştiği noktalardan birinde yer alan takımyıldızlar özel bir öneme sahiptir; burası Orion, Boğa ve İkizler'in karşılaştıkları noktadır. Hikâye, kozmik bir kaplumbağanın kabuğundan yeniden doğan İlk Baba'nın, Üç Taşlı Ocak'ı yakmasıyla başlar. (Orion'un Kemerindeki yıldızların kaplumbağayı ve yine bu takımyıldızın Orion Bulutsusu'nu içeren alt bölgesinin Üç Taşlı Ocak'ı temsil ettiğini hatırlayacaksınız.) İlk Baba, başlangıçta bir timsah şeklini alan büyük Dünya Ağacı'nı (Samanyolu için kullanılan diğer bir tabir) yetiştirir. Pleiadlar, ekilip boy verdiklerinde bereketli Dünya Ağacı'na dönüşecek olan tohumlardır. Samanyolu'nun ağacı temsil eden bu kısmı, Pleiadlar başucu noktasını geçtikten birkaç saat sonra, gökyüzünün tepesinde belirgin bir şekilde kuzey-güney doğrultusunda ilerleyen kozmik ateşten ortaya çıkar. Her yıl yaratılış saati yeniden kurulur ve hikâye tekrar anlatılır.

Antik Maya yazı ve heykelleriyle ilgili arkeolojik bulgular, gökyüzü yaratılış hikâyesini destekler niteliktedir. Tikal Harabeleri'nde bulunan kemik oymalarda iki tanrı, Kürekçi Jaguar ve Kürekçi Vatoz, *Popol Vuh*'ta anlatıldıkları şekilde tasvir edilmiştir. Samanyolu'nda kanolarını yaratılış mekânına doğru sürmekte ve yolcuları olan çiçeği burnundaki Genç Mısır Tanrısı'nı taşımaktadırlar. Samanyolu, kuzey-güney doğrultusundaki dikey konumunu değiştirip yeraltında yaşayan Kozmik Canavar'a veya timsaha dönüşmek üzere ufukta alçalarak doğu-batı yönünde konumlandığında, dünyanın yaratılış hikâyesi de yeryüzündeki izleyiciler için son bulmuş olur.

And Dağları'nın yükseklerinde Samanyolu, suyun akışıyla yakından ilişkilidir. Sadece 160 kilometrelik bir mesafede rakımın 4500 metreden deniz seviyesine düştüğü bu sarp coğrafyada insanların, şiddetli bir yağmurun ardından bir anda ortadan kaybolabilen bu değerli sıvının hareketine özel bir önem vermeleri anlaşılardır. Yağmur ne zaman yağacak? Yağmur suları nereye akacak? Ürünlerimizi yetiştirmek için bu sulardan en iyi şekilde nasıl faydalanabiliriz?

İnkaların anlattığı bir efsaneye göre, yaratıcı fırtına tanrısı Viracocha (günümüzde de hâlâ konuşulan Quechua dilinde "Deniz Köpüğü" anlamına gelir), bir zamanlar Titicaca Gölü'nün (Bolivya) sularından yükselmiş ve gökyüzünü katettikten sonra denizde (Ekvador açıklarında) gözden kaybolmuş. İnkaların başkenti Cuzco (Peru) yakınlarındaki Misminay köyünde bugün

yaşayanlar, denize doğru akan başlıca suyollarından Vilcanota Nehri'nin, ufukta Samanyolu'yla kesiştiği noktada gökyüzüne yükselerek Mayu yani Samanyolu şeklini aldığını anlatırlar. Bu göksel nehir, Vilcanota'nın akış yönüyle aynı doğrultuda hizalanır. İspanyol Cizvit misyoner ve yazar Bernabe Cobo'nun aktardığı gibi:

Ayrıca, gökyüzünün ortasından büyük bir nehrin geçtiğini ve bunun, bizim Samanyolu adını verdiğimiz şu beyaz şerit olduğunu söylüyorlar [...] Bu nehrin, yeryüzünün ötesine akan suyu taşıdığına inanıyorlar.

Bugün Misminay'da Samanyolu, göksel ve yersel uzamı düzenlemede kullanılan en önemli görsel araçtır. Kurak mevsimde Samanyolu akşamın ilk saatleriyle birlikte Misminay üzerinde ilk kez belirdiğinde, kuzeydoğudan güneybatıya doğru uzanır. Yağmur mevsiminde ise güneydoğudan kuzeybatıya uzanır ve her iki ucta Vilcanota Nehri ile aynı hizaya gelerek göksel suları yeniden yeryüzüne geri gönderir.

Misminay köyü sakinleri, her mevsimin başlangıç tarihini Samanyolu yakınında *chaska* adını verdikleri bazı parlak yıldızların görünme ve kaybolmalarıyla ilişkilendirerek, zaman ve uzamı birbirine bağlar. Kolomb öncesi dönemde, yağmur mevsiminde Samanyolu'nun güneydoğu-kuzeybatı eksenini takip eden hac yolculukları düzenlendiğini biliyoruz. İnka rahipleri, Samanyolu'nun yeryüzündeki karşılığı olan bu güzergâhı izleyerek Cuzco'dan Vilcanota Nehri'nin kaynağına yürüyor ve tanrılara kurban sunuyordu. Bugün de her yıl Haziran ayında, aralarında turistlerin de bulunduğu 50.000'den fazla kişi, Q'olloy Rit'i festivaline katılarak Cordillera Vilcanota sıradağlarındaki 6384 rakımlı Ausangate Dağı'nı ziyaret eder. Buradaki eriyen buzullar etkiye açık And Havzası'nı beslemeye devam etmektedir.

And Dağları'nın yükseklerinden inip doğuda Amazon yağmur ormanlarına gittiğimizde, kutsal su temasının burada da önemli olduğu görülür. Amazon havzasının kuzeybatısında avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla geçinen Barasana kabilesi üyeleri, dünyanın merkezinde yaşadıklarına inanırlar. Bunun için haklı bir gerekçeleri de vardır: Ekvator üzerinde bulunduklarından, doğu-batı hattının her iki yanında yıldızların her gün dikey bir yol izlediğini görürler ve ilkbahar ile sonbaharın ilk günlerinde güneşin tam başlarının üzerinden geçtiğini gözlemlerler. Yıldızları "Kâinat Halkı" (*umuari masa*) olarak adlandırırlar. Barasana inançlarına göre ilksel Güneş, yıldızları kendi çocukları olarak yaratmıştır. Bu çocuklar ölünce de yeniden canlandırılarak onlara ölümsüzlük bahşedilmiştir. Yaratılış sürecinin bu bir sonraki aşaması, zaman ve uzamın bizim ölümlü dünyamızdakinin tersine işlediği bir yeraltı dünyasında gerçekleşir. Bizler gün ışığının keyfini sürerken onların dünyası

karanlıktır. Bizim nehirlerimiz doğudan batıya akarken, onlarınki batıdan doğuya akar. Onların hareketleri erkekler ve kadınlar, toprak ve su gibi birbirini bütünleyen ikilikleri bir araya getirir.

Kâinat Halkı içinde en önemlileri, Yıldız Yolu (*nyokoa ma*) adını verdikleri Samanyolu'nda yaşar. Batıda And Dağları'ndaki komşuları gibi, Barasanalar da Samanyolu'nu iki kısma ayırır. Yeni Yol güneydoğudan kuzeybatıya uzanırken, Eski Yol kuzeydoğudan güneybatıya uzanır. Bizim Zodyak kuşağı-mızdaki hayvanlar nasıl peş peşe dizilmişse, onların da Samanyolu sakinleri her kısımda onar tane olmak üzere sıralanır. Başlıca takımyıldızlar en önemli konumlara sahiptir: Yeni Yol'un başında Pleiadlar, Eski Yol'un başında Akrep bulunur.

Yıldız Kadın olarak adlandırılan Pleiadlar, Kadın Şaman'ı temsil eder. Bu kümedeki yıldızlar, Kadın Şaman'ın ilk tarlaları açmak üzere ormanı ateşe vermek için kullandığı ahşap çubuklardan meydana gelmiştir. Yıldız Kadın, kasım ayında görüldüğünde, yağmurların sonunu ve erkeklerin tarla açma faaliyetinin başlangıcını ilan eder. Samanyolu'nun Yeni Yol sakinleri gece göğünü aydınlattıklarında, Barasanalara geçimlerini sağlamak için yapmaları gereken işleri ve gayretli çalışmaları karşılığında elde edecekleri yiyecekleri hatırlatılır. Yeni Yol takımyıldızlarının müjdelediği iyi şeyler arasında şunlar yer alır: Balık Tütsüleme Izgarası (Hyades), Keser (Orion'un Kemeri ve Kılıcı), Jacundá Balığı (Rigel etrafındaki bölge) ve Kerevit (Aslan).

Fakat yılın Eski Yol döneminde göğü aydınlatan yıldızlara dikkat etmek gerekir, zira bunlar kurak mevsimde pusuda bekleyen tehlikelere karşı birer uyarı niteliğindedir: Akrep (Akrep, Kurt ve Terazi), Zehirli Yılan (Güney Tacı), Akbaba (Kartal) ve bir arı sürüsü tarafından sokularak ölen bir yıldız-kadına ait Ceset Bohçası (Yunus). Anlatıldığına göre bu yıldız-kadın, yeryüzüne bir kuyruklyıldız olarak düşmüş, ardından yeniden canlanıp bir ölümlüyle evlenmiş ve sonra gökyüzüne geri dönmüş – fakat bu sefer de bir yıldız-yılan tarafından sokulup ikinci kez ölmüş.

Kasım ayı ortasında, akşamın alacakaranlığında, Barasana kabilesinin erkek, kadın ve çocukları kulübelerinin önünde ailece oturup Samanyolu'nu seyreder. Dikkatlerini ufkun karşılıklı iki ucundaki Yıldız Yolları'na yoğunlaştırırlar: Önlerinde doğuda Yıldız Kadın doğmakta, arkalarında ise Tırtıl Jaguar batmaktadır. Doğudaki yıldızların dikey yükselişini dikkatle takip ederler çünkü bunların yükselmesi yağmurların son bulması anlamına gelir. Samanyolu'nu, yeryüzündeki Amazon Nehri'nin gökyüzündeki bir devamı olan "Süt Nehri" olarak görürler. Doğuda gökyüzünün yeryüzüyle buluştuğu yerde, değerli suyu yeraltındaki dünyaya akıtan büyük bir şelale ve yeniden yeryüzüne taşıyan bir yeraltı ırmağı vardır. Bu suyun, karşı yöndeki dağların

yamaçlarından akan suyla birlikte geri döndüğünü düşünürler. Böylelikle su, kapalı bir döngü içinde tüm evreni dolaşır.

Barasanalar öylece oturup Samanyolu'nu seyretmekle yetinmezler. Yıldızların hareketini teşvik etmek amacıyla, dünyanın merkezi olarak adlandırdıkları bir alan etrafında onarlı iki sıra halinde dizilip dans ederler. Sıralardan biri soldan sağa, diğeri ise sağdan sola dönerek yıldızların hareketini taklit eder. Bu danslar, bütün gece boyunca ya da en azından yıldızlar günün ilk ışıklarıyla birlikte gözden kaybolmaya başlayana dek sürer.

Barasanaların doğal dünyası, pek az yabancının anlayabileceği bir şekildedir, hem dünyevi hem kozmik yaşamla doludur. Tropikal bölgeler muazzam bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir: Yeryüzündeki tüm canlı türlerinin %90'ı, Barasanaların mesken tuttuğu yağmur ormanlarında yaşar. Ve bu halkın bir dereceye kadar gökyüzü gözlemlerine dayanan inançları, dünyanın dönmesinde insan edimlerinin de payı olduğu fikrini desteklemektedir.

Yine de bu inanç sistemleri birçok bakımdan tümüyle anlaşılırdır. Örneğin, üzerimizdeki gökyüzünün yekpare bir kubbe olduğu ve kendileriyle temas kurabileceğimiz başka insanlara ev sahipliği yaptığı fikri, gökbilimcilerin tabiriyle “yaşamaya elverişli dünyaların engin denizi”nde dünya dışı bir yaşam tasavvur etmeye olanak tanıyan batılı mantıktan çok da farklı değildir. Ojibwaların yaratıcı tanrısı Manabozho, halkına şöyle seslenir: “Bu şey gerçekleştiğinde, insanlar için üzerinde yürüyecekleri bir yol inşa edeceğim.” Burada bahsedilen “şey”, tüm insanlığın kafasını kurcalayan o gizemli olay, yani ölümdür. İnsanlar neden ölür? Ölümden sonra ne olur? Nereye gideriz? Oraya nasıl ulaşırız? Ojibwaların efsanesine göre, Manabozho'nun erkek kardeşi Su Ruhları tarafından boğulmuş ve ölümlle tanışan ilk varlık olmuştur. Ölümün dünyaya gelmesi de bu şekilde gerçekleşmiştir.

Manabozho, kendisini korku içinde dinleyenlere, ölümlle ilgili şu açıklamalarda bulunur:

Bu şey başlarına geldiğinde, insanların yapacağı şey budur. [Sonra] günbatımına doğru yürüdü. Yürürken de, dört işaret bıraktı. Yol boyunca dört [ruhsal güç] koydu [...] Sağ tarafa su samuru, sol tarafa baykuş, her iki tarafa tepeler (yılanlar) ve içinde bir yılan/kütük bulunan bir nehir [...] Ardından yol çatallanarak ikiye ayrılır: Kısa olan yol kötü ve bitimsizdir, diğeri ise gökyüzünün arkasına, günbatımının ötesine uzanır.

Gözlerinizi son kez kapattığınızda, gölgeniz vücudunuzu terk ederek bu yola çıkacak. Karşılaşacağınız işaretler sayesinde, doğru yolda ilerlediğinizi bileceksiniz. Karanlık ve rüzgârlı bir tünelin ardından yaşlı bir kadın, “Büyükanmemiz”, sizi dört yaşlı adama, “Büyükbabalarımız”a yönlendire-

cek. Onlar, yarısı kırmızı yarısı mavi nehri nerede aşmanız gerektiğini size söyleyecek. Nehrin kıyısında, köprü olarak kullanabileceğiniz büyük bir kütük bulacaksınız. Karşı yakaya ulaştığınızda, Tchipai Meskenau'ya (Ruhlar Yolu), bir başka deyişle Samanyolu'na nasıl tırmanacağınız konusunda bilgilendirileceksiniz.

Çerokilere göre Ruhlar Yolu'nun girişi iki köpek-yıldız Sirius ve Antares tarafından korunmaktadır. Bu ikisi, ufkun karşılıklı iki tarafında, Samanyolu'nun dünyamızla buluştuğu noktada bekler. Fakat yanınızda bu ikisine sunacak kadar yiyecek getirseniz iyi edersiniz zira aksi takdirde geçmenize izin vermeyeceklerdir. (Lakotaların El Takımyıldızı'yla ilgili hikâyesinde olduğu gibi, bu da yaşarken tanrılara hak ettikleri şekilde kurban sunmayı ihmal etmemeniz gerektiğini, yoksa öldükten sonra işlerin sizin için yolunda gitmeyebileceğini hatırlatan bir derstir.) En önemlisi de Samanyolu'nun girişi kapısını kaçırmamak için, yolculuğunuzun zamanlamasına dikkat etmeniz gerekir. Eğer eşikten adımınızı biraz erken veya biraz geç atacak olursanız, suya düşüp kendinizi Yeraltı Dünyası'nda bulabilirsiniz. Bunun için en uygun zaman, her gece Samanyolu'nun gökyüzünde alçaldığı ve neredeyse ufuk çizgisine paralel uzandığı birkaç dakikayla sınırlıdır.

Afrika sanatına, özellikle de ataların temsil edildiği oyma heykellere yakından bakacak olursanız, enseden başlayıp bir yanda göbeğe kadar inen, diğer yanda ise belkemiği boyunca uzanan dekoratif çizgiler bulunduğunu fark edersiniz. Aynı türden çizgileri, şifacı topluluklara kabul edilen üyelerin belkemiğindeki yara izlerinde de görmek mümkündür. Ayrıca hamilelik sırasında, karından aşağı inen dikey çizgi olarak da karşımıza çıkar. Evreni ikiye bölen ve sağ ile sol arasında ahenkli bir denge yaratan bu çizgiye *mulalambo* adı verilir.

Tabwa kabilesine mensup bir etnografin belirttiğine göre, Kongo'nun doğusunda, Tanganyika Gölü'nün çayırılık kıyılarında yaşayan Tabwalar, gökyüzünü görkemli bir mimari yapı olarak tasavvur ederler. Daire şeklindeki evlerinin çatısı nasıl ayakta duruyorsa, som bir kubbe olan gökyüzü de yeryüzünün uçlarındaki bakır sütunlar tarafından taşınmaktadır. Samanyolu gökyüzünü ikiye ayıran *mulalambo*'dur ve Tanganyika Gölü'nü de bölen simetrisinin bir uzantısıdır. Göl rüzgârların karşılaştığı yerde iki ayrı bölgeye ayrılır. Tabwalar her iki tarafta farklı türde balıkların yakalandığını söyler. Göl üzerindeki *mulalambo* civarında yakalanan balıklar daha büyük, daha vahşi ve daha saldırgandır çünkü simetri çizgisi boyunca bir çatışma bölgesi uzanır. Samanyolu gökyüzünün merkezini katederek evren çemberini tamamlar. Aynı zamanda Samanyolu, halkını Tanganyika Gölü kıyılarına ilk kez getirmiş olan kahraman Kyomba'nın yerde ve gökte izlediği Tanrısal Patika'nın da bir parçasıdır. Teknolojinin gelmesiyle, kozmik *mulalambo* bir

saate de benzetilmiştir. Tabvalı avcılar, gökyüzünde bir ufuktan diğerine çizdiği kavis nedeniyle, Samanyolu'nu gecenin yayı olarak adlandırır. Samanyolu için “bizim saatimiz” derler ve taktıkları kol saatlerindeki ibrelerin hareketini takip eder gibi, Samanyolu'nun “ibreleri”nin ne kadar döndüğüne bakarak gecenin kaç olduğunu söylerler.

Kadim Tang Hanedanı'nın üyeleri için Samanyolu, krallığın iki büyük nehrini, Ho (Sarı Nehir) ve Han nehirlerini bütünleyen bir suyoluydu. Yaz musonlarının çekilmesi ile tozlu kış aylarının başlangıcı arasındaki dönem, yani ışıltılı gökyüzü sularının rüzgârlı dalgalarca rahatsız edilmediği sonbahar başları, Samanyolu'nun en iyi şekilde gözlemlenebileceği zamandı.

Tang Hanedanı dönemine ait bir şiirde ilginç bir hikâye anlatılır. Her yıl yaz sonunda sahipsiz boş bir sal, Ho Nehri kıyısında yaşayan bir adamın evinin yakınına gelip yaşıyor, sadece iki gün kaldıktan sonra da tekrar yoluna devam ediyormuş. Adam kendisini nereye götüreceğini merak ederek sala binmeyi sık sık aklından geçirir de, her seferinde vazgeçiyormuş. Günlerden bir gün, “tuhaf bir hevese kapılarak”, yanına bol miktarda erzak alıp sala atlamış ve onunla birlikte yola koyulmuş. Ufkun sınırına vardığında, yükselerek Göksel Ho üzerinde ilerlemeye başlamış ve on gün boyunca Güneş, Ay ve gezegenler arasında seyahat etmiş. Fakat hepsi geride kalıp yavaş yavaş gözden kaybolmuş. Artık gece mi gündüz mü belli değilmiş. Sonunda, yıldızların oluşturduğu arka plan da görülmez olmuş. Bir on gün daha yol adıktan sonra, uygar bir ülkeye benzeyen bir yere ulaşmış. Burası surlar, siperler, evler ve büyük, görkemli binalarıyla gökyüzünde koca bir şehirmiş. Sabırsızlıkla saldan atlamış ve nehir kenarında ineğini suvarmakta olan bir adamla karşılaşmış. Adam şaşkınlık içinde sormuş: “Burada ne yapıyorsun? Nereden geldin?” Bizimki, Samanyolu'nda bir yolculuğa çıktığını çünkü başka uygarlıkların olup olmadığını merak ettiğini söylemiş. Ardından da sormuş: “Burası neresi acaba?” Fakat kısa ve kaba bir yanıtla karşılaşmış: “Geldiğin yere geri dön. Burada sana göre bir şey yok.”

Nihayetinde bu kozmik gezgin, karaya adım dahi atmadan, yine aynı sal tarafından sağ salim evine geri götürülmüş. Bugün yeryüzünde, bir zamanlar bir “Yabancı Yıldız”ın, Samanyolu'nda “Öküz Güden” adıyla bilinen takımyıldızına izinsiz girdiği hâlâ anlatılır. (Kadim Çin astronomisinde izinsiz girmek, bir gezegenin bir takımyıldızın alanına girmesi anlamında kullanılır – zira evrenin bu bilinmedik bölgelerinde bizim gibiler hoş karşılanmaz.)

Geceler ve mevsimler boyu ufukta ileri geri yol alan, hatta bizim yaşadığımız seviyeye kadar alçalan patikalarıyla Samanyolu, kolaylıkla ulaşılabilir gözükür. Yeryüzü nehir ve yollarının adeta gökyüzündeki bir devamı gibi olduğundan, eski çağlardan beri insanları gökyüzüne doğru yola çıkmaya davet edegelmiştir. İnsanlığın en başından bu yana sayısız halk bu çağrıya

kulak vermiş, onu yanıtıız bırakmamıştır. İnsanlar, içinde yaşadığımız devasa galaksinin sunduğı bu muazzam manzaraya hiç şüphesiz bundan sonra da kayıtsız kalmayacaktır. Göksel bir mutluluk arayışındaki Çinli gezgin gibi, bizler de binlerce yıldır kafamızı kurcalayan sorulara yanıt bulmak amacıyla uzayın o soğuk ve engin karanlığını keşfe çıkmaktan vazgeçmeyeceğiz.

Samanyolu'nun Karanlık Bulut Takımyıldızları

Avustralya'da yaşayan Wotjobaluk halkının lideri, köylere musallat olup insanları yiyen dev emu kuşu Tohingal'den artık usanmıştır. Nihayet, bir çift beyaz papağan olan güçlü Bram Kardeşler'le elbirliği edip yarattığı öldürmeye karar verir. Üçü birlikte, Tohingal'i gafil avlamak amacıyla sessizce yuvasına yaklaşırlar. Fakat dev kuş bir anda uyanıp saldırıya geçer ve kocaman ayaklarıyla onları ezmeye çalışır. Ancak kardeşler çabuk davranıp önce kuşun boynuna, ardından da sağrısına birer mızrak saplarlar. Ölümcül bir şekilde yaralanan Tohingal, sendeleyerek ve kan kaybederek kuzeydeki ovalara doğru kaçır. Rivayete göre, onun akan kanından bugünkü Wimmera Nehri meydana gelmiştir. Eğer Güney Yarımküre'de yaşıyorsanız, yenilgiye uğrayan Tohingal'i Samanyolu'nun parlaklığını kesintiye uğratan karanlık boşluklarda yığılıp kalmış bir halde görebilirsiniz.

Güney Haçı Takımyıldızı'ndaki Alfa yıldızı, emu kuşunun boynunu hedef alan mızrağın ucunu, Beta yıldızı ise sağrısına yönelen diğer mızrağı temsil eder. Güney Haçı'nın tepe noktasındaki yıldız, arbede sırasında emu kuşu tarafından bir ağacın tepesine kovalanan bir keseli sıçandır ve bu gececil hayvan bir daha oradan inememiştir. Peki ya Bram Kardeşler? Onlar da, parlak Alfa ve Beta Centauri yıldızlarıdır. Tohingal'i alt edenler, onun tüylerini de yolup hepsini tek tek yukarıdan aşağıya ikiye bölmüş ve özenle iki ayrı yığın halinde istiflemişler. Bu yığınlardan biri dev yaratığın soyundan gelen emu kuşlarının erkeklerine, diğeri dişilerine dönüşmüş. Eğer yakından bakarsanız, kökenlerini hatırlatan bir işaret olarak, emuların her bir tüyünü dikine bölen keskin ayrımı görebilirsiniz.

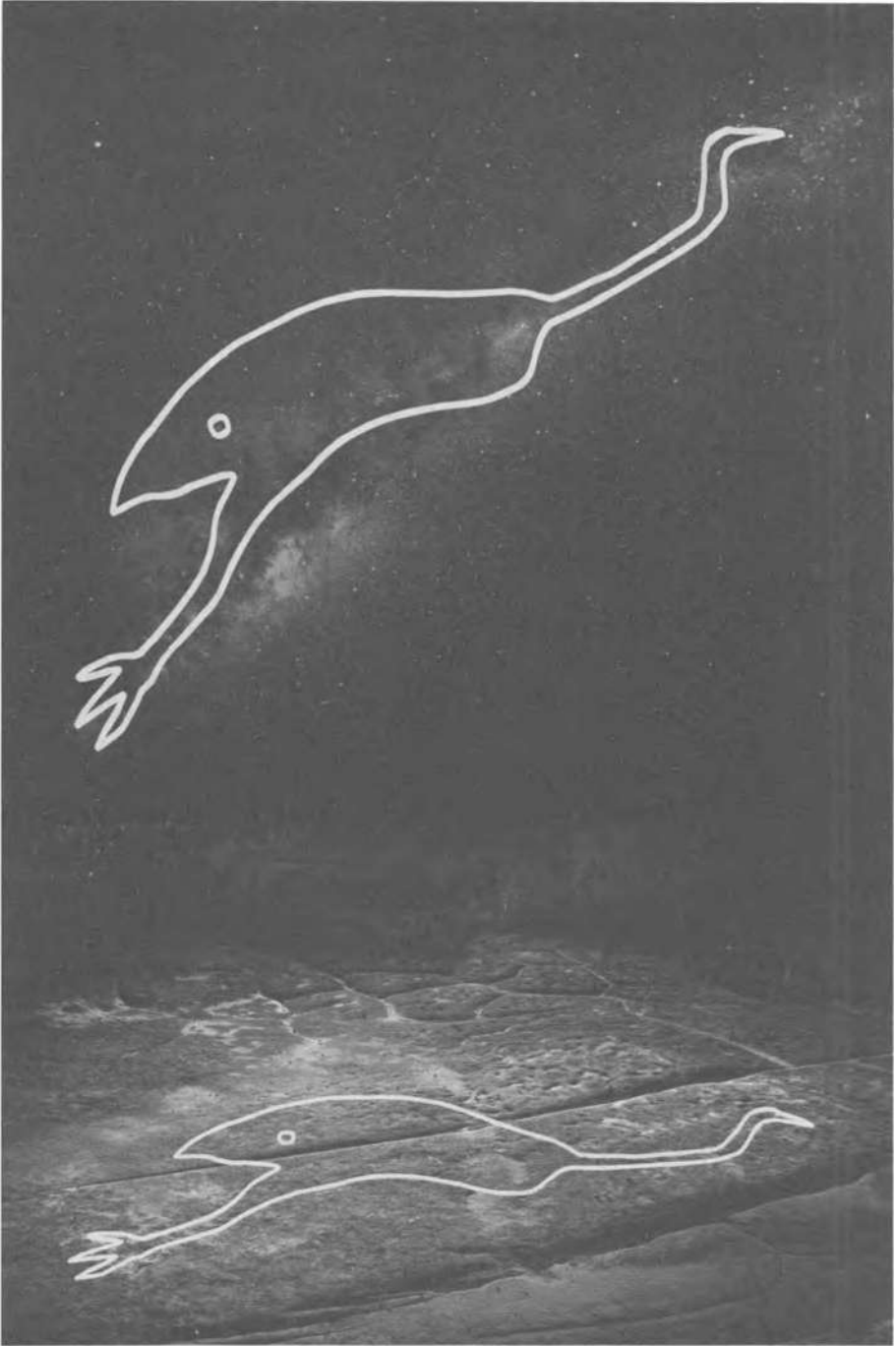
Yeni Güney Galler'deki Kamilaroi ve Euahlayi kabileleri, Tohingal'i bilmezler. Onun yerine, karısıyla birlikte ormanda yaşayan kör bir adamın hikâyesini anlatırlar. Kadın her gün evden çıkıp emu yumurtası aramaya gidermiş. Fakat ne kadar yumurta getirirse getirsin, müşkülpesent kocası bunları hep çok küçük bularak şikâyet edermiş. Bir gün kadın, görülmemiş büyüklükte emu izlerine rastlamış. İzleri takip etmiş ve büyük bir erkek emu kuşunun göz kulak olduğu devasa yumurtalarla dolu bir yuvaya ulaşmış. Kuşu yuvadan uzaklaştırmak için birkaç taş atmaya yeltenince, kuş saldırıya geçmiş ve üç pençeli güçlü ayaklarıyla kadını tekmeleyerek öldürmüş.

Karısının geri gelmediğini fark eden ve karnı da iyiden iyiye acıkmış olan kör adam, endişelenmeye başlamış. El yordamıyla arana arana, olgun böğürtlenlerle dolu bir çalılık bulmayı başarmış. Böğürtlenleri yer yemez, birden mucizevi bir şekilde yeniden görmeye başlamış. Yanına birkaç mızrak alarak, kayıplara karışan eşini aramaya koyulmuş. Dev emu kuşunu karısının cesedinin başında dikilirken bulunca, hemen bir mızrak fırlatıp onu gökyüzüne kovalamış. Bugün gökyüzüne bakan herkes, Samanyolu'nun ışıkları arasında, bu dev kuşun karanlık ve ürkütücü bir silüet halinde belirdiğini görebilir.

Avustralyalı Aborijinler, atalarının bugünkü dünyamızı yarattıkları döneme “Rüya Zamanı” adını verir. Bu dönemle ilgili anlatılara da “Rüya Hikâyeleri” derler ve bu hikâyelerin şimdi de bizimle olmaya devam eden mekân ve varlıklara anlam verdiğini düşünürler. “Gökyüzündeki Emu Kuşu”, Rüya Hikâyeleri arasında en sevilenlerden biridir. Avustralya'ya özgü bu gök-sel kuş, güney gökyüzünün dörtte birlik bir kısmı boyunca uzanır. Kömür Çuvalı Bulutsusu olarak adlandırılan karanlık bir bölge, hayvanın başını meydana getirir. Gövdesi, Güney Haçı'ndan başlayarak Samanyolu'nun koyu karanlık bölgeleri boyunca Akrep'e dek ilerler. Yay'daki parlak bir yıldız bulutu, üzerinde oturduğu yumurtaları temsil eder.

Emu kuşunun gökyüzündeki mevsimsel hareketi, Rüya Zamanı mitine hayat verir. Emunun baş kısmı, güney gökkutbuna yakın bulunduğundan, Avustralya'dan her gece görülebilir. Fakat gövdesinin tamamını görebilmek için nisan ve mayıs aylarını beklemek gerekir. Bu aynı zamanda emuların çiftleşme mevsimidir ve erkeklerin peşinde çılgınca koşuşturan dişiler gibi, dev kuşun da gece göğünde koştuğu söylenir. Emunun duruş pozisyonu, lezzetli yumurtaların yakında hazır olacağını da bir habercisidir. Temmuzda emunun bacakları ufkun altında gözden kaybolur ve kozmik kuş, yuvasında kuluçkaya yatan bir erkeğe dönüşür. Yay Takımyıldızı'nda, gökbilimcilerin Üç Boğumlu Bulutsu (Trifid Bulutsusu) adını verdikleri bölgenin hemen kuzeyinde yer alan parlak yıldız kümeleri gerçekten de yumurtaları andırır. Eylül ayı yumurta toplamak için yılın son uygun zamanıdır. Bu noktada, gökyüzündeki dev emunun başı ve boynu da “yeraltı”ndaki ayaklarına kavuşur ve ufukta sadece gövdesi kalır – artık bizzat bir yumurtaya dönüşmüştür. Kamilaroi ve Euahlayi kabileleri, erkek üyelerin erginlenme törenini yumurtalar çatladıktan hemen sonra düzenler. Nasıl ki erkek emu kuşu yavruların yumurtadan çıkmasına yardım ediyorsa, kabilenin büyükleri de erginlenen genç erkekleri yetişkinlerin dünyasına kabul ederler.

Samanyolu, yıldızların dağınık ışığıyla parıldayan bir şeritten daha fazlasıdır. Yıldız tarlalarının arasında, bir zamanlar gökbilimcilerin boş uzamdan ibaret olduğunu düşündükleri karanlık koridorlar ve lekeler yer alır. Ancak

Avustralya Aborijinlerinin "Gökyüzündeki Emu Kuşu" adını verdikleri takımyıldız, Samanyolu'nun karanlık bölgelerinin meydana getirdiği şekillerden oluşur (Ray Norris ve Barnaby Norris).

20. yüzyılın başındadır ki, Aristoteles'in haklı olduğu anlaşılmıştır: Doğa gerçekten de boşluktan nefret eder. Bu karanlık bölgelerde seçilebilen bazı soluk yıldızlar, sanki renklerini değiştiren bir katmanın ardında veya içindeymişler gibi fazlasıyla kırmızı gözüktür (tıpkı güneşin doğar ve batarken, atmosferdeki küçük parçacıkların yol açtığı saçılım nedeniyle daha kırmızı gözükmesi gibi). Samanyolu'nu kateden yıldız ışıqlıyla ilgili yeni çalışmalar, galaksinin spiral kollarındaki yıldızlararası maddenin büyük miktarda hidrojen ve basit molekülü gazlar –yıldızların oluşumuna kaynaklık eden unsurlar– barındırdığını göstermiştir.

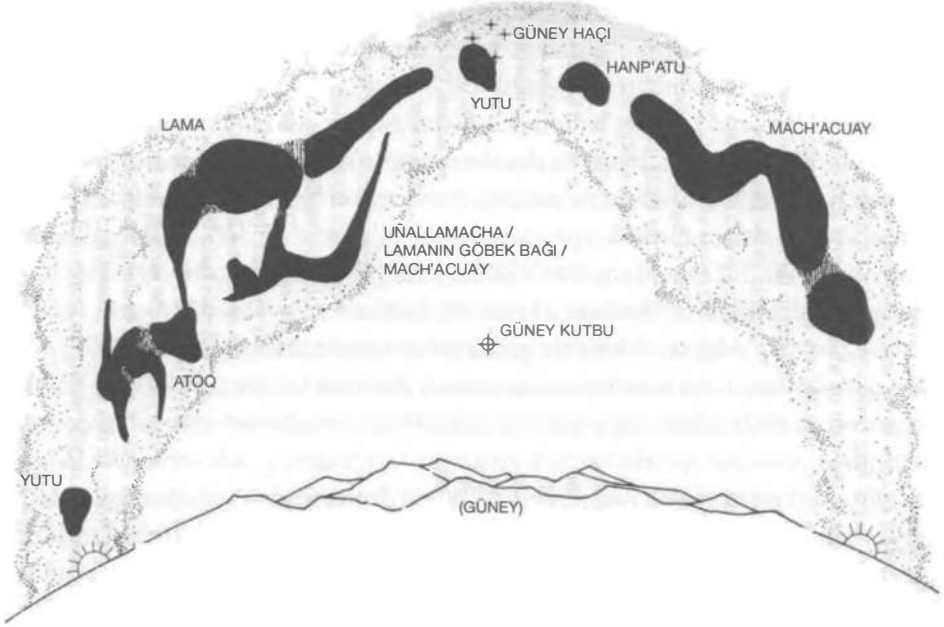
Gökyüzündeki parlak yolu takip ederek, Samanyolu'nun Zodyak'la kesiştiği Boğa Takımyıldızı'ndan başlayıp Perseus ve Kassiopeia boyunca ilerleyecek olursanız, aydınlık zemin üzerinde bazı kara lekeler bulunduğunu fark edersiniz. Gözlerinizi güneye çevirdiğinizde, karanlık bulutlar daha aşikâr, sınırları da daha belirgin bir hal alır. Hatta bunlara birer isim de verilmiştir. Örneğin “Büyük Yarı” aynı zamanda “Karanlık Nehir” olarak da bilinir. “Kuzey Kömür Çuvalı” ise Kuğu'dan Kartal'a ve oradan Yay'a uzanan bir toz şerididir. Büyük Yarı dünyanın kütesinin bir milyar katından fazlasına eşdeğer miktarda yıldızlararası gaz ve toz ihtiva eder.

Akrep'in ilerisinde, Kuzey Yarımküre'deki çoğu gözlemcinin göremeyeceği bir noktada, Samanyolu'ndaki karanlık bulutların en önemlisi olan Kömür Çuvalı Bulutsusu yer alır. Dolunay'ın yaklaşık 40 katı büyüklüğündedir ve Güney Haçı Takımyıldızı ile Erboğa'nın bir kısmını kapsar. Batılılar bu bulutsuları birer takımyıldız olarak adlandırmayacaktır muhtemelen. Fakat Güney Yarımküre sakinleri, özellikle de Avustralyalı ve Güney Amerikalı gözlemciler, Samanyolu'nun Büyük Yarı ve Kömür Çuvalı gibi karanlık şekillerine hikâyelerinde çeşitli isimler vermiş ve anlamlar atfetmişlerdir.

16. yüzyılda yaşamış yarı İnka yarı İspanyol kökenli tarihçi Felipe Guamán Poma de Ayala, Kömür Çuvalı ve çevresi hakkında şunları yazar:

Astrologların Samanyolu adını verdikleri şerit üzerindeki bazı karanlık alanlarda, kuzusunu emziren bir koyun figürü gördüklerini iddia ettiler. Bana da göstermeye çalıştılar: “Koyunun başını görmüyor musun? İşte meme emen kuzunun başı. İşte bunlar da gövdeleri ve bacakları.” Fakat ben, hayal gücümün yetersizliğinden olsa gerek, karanlık lekelerden başka bir şey göremiyordum.

Burada bahsi geçen koyun, aslında, hörgüçsüz bir deve türü olan lamadır. And Dağları'nda vazgeçilmez bir yere sahip olan lamalar, genelde yerli kadınların yetiştirdiği sürüler halinde yaşayan son derece sosyal ve zeki hayvanlardır. Vücut ağırlıklarının üçte biri kadarını taşıyabilirler. Gayet yumuşak olan yünleri, kalın giysilerin yapımında ve *quipu* adı verilen, İnkaların eskiden kayıt tutmak için yararlandıkları düğümlü sicimlerde kullanılmıştır.

And yerlilerinin karanlık bulut takımyıldızı Lama ve hemen yanında Tilki (Atoq) Takımyıldızı (Kaynak: *At the Crossroads of the Earth and the Sky: An Andean Cosmology*. Gary Urton, copyright © 1981. University of Texas Press izniyle).

Yacana adındaki göksel lama, yeryüzündeki lamaları yaratmış ve onlara hayat vermiştir. Bir yerlinin diğer bir tarihçiye anlattığı gibi: “Biz yerliler, onun gökyüzünde siyah bir leke olarak belirdiğini görebiliyoruz. Yacana, Samanyolu içinde hareket eder. Büyüktür, hem de çok büyük. İki gözü ve uzun boynuyla, gökyüzünde yaklaştıkça daha da koyu bir siyaha bürünür [...] Bir de yavrusu vardır. Tıpkı annesinden meme emiyor gibi gözükür.” Dikkatli bakacak olursanız, bebek lamanın (*unallamacha*) hâlâ annesine bir göbek bağıyla bağlı olduğunu görürsünüz. Güney Haçı yakınındaki Kömür Çuvalı, annenin gövdesini meydana getirir. Parlak Alfa ve Beta Centauri yıldızları ise onun ışıldayan gözleridir.

Gökyüzündeki lamanın hareketi, Peru'nun dağlık bölgelerindeki tarımsal takvimle yakından ilişkilidir. Yılın her ayında İnkalar farklı renklerde (beyaz, kahverengi ve alacalı) 100 lama kurban ederlerdi ve bunlar, başkent Cuzco'ya sırf bu ritüel için getirilen çok sayıdaki lama arasından seçilirdi. Bir tarihçinin belirttiğine göre eylül ayında (yani ekim zamanı), bir sonraki yıl kurban edilecek çok sayıda hayvan, bir önceki yılın hasat zamanından beri otladıkları otlaklardan alınıp şehre getirilirdi. Diğer lama kurban törenleri, göksel lamanın kaybolduğu ve yeniden görüldüğü zamanlarda ve bunun yanı sıra, alacakaranlıkta gökyüzündeki en yüksek ve en alçak konumda

bulunduğu tarihlerde düzenlenirdi. Cuzco'dan bakıldığında, lamanın gözlerinin doğma ve batma noktaları, şehrin en güneyindeki bölgesinin sınır çizgileriyle çevrelenmiştir.

Göksel lamanın hareket halindeki görüntüsünün And halkları için nasıl bir anlam taşıdığını –ve taşımaya da devam ettiğini– daha iyi kavramak amacıyla, bir an durup gökyüzündeki nesnelerin hareketinin bizim ihtiyaçlarımızı nasıl karşıladığını düşünelim. Bizim mevsimsel takvimimiz 365,24219 günden meydana gelir. Bu sayı, dünyanın Güneş etrafındaki tam bir dönüşü (yıl) boyunca kendi ekseni etrafındaki 24 saat 56 dakika 4 saniyelik dönüşünü (gün) kaç kez tamamladığını ölçen titiz gözlemlerle belirlenmiştir. Güneş'in Zodyak kuşağını boydan boya katettiği zaman olarak deneyimlediğimiz bu süreyi, yıllık 1 saniyenin altında bir doğrulukla hesaplayabiliyoruz. Bazen, dünyanın dönüş hızındaki yavaşlamayı telafi etmek amacıyla "artık saniye" adı verilen fazladan 1 saniye ekliyoruz. Hızla değişen bir teknoloji dünyasında yaşadığımızdan, her şeyde tam bir kesinlik arar olduk! Oysa tarih boyunca ihtiyaçlarımız farklılık göstermiştir. Modern Batı'nın ataları, bundan 500 yıl öncesinin düşük teknoloji dünyasında, sadece günün saatini gösteren tek ibreli saatlerle yetiniyorlardı. Roma İmparatorluğu öncesinde zaman, günü farklı uzunluktaki saatlere bölen güneş saatleriyle ölçülüyordu ve 365 günlük mevsimsel döngünün tamamını takip etmek şart değildi. Çiftçilerin sadece önemli ayları, yani ekimden hasat sonuna kadarki ayları bilmeleri yeterliydi ve bunun için de dolunaylardan yararlanıyorlardı. Roma öncesi dönemin sonlarına doğru, sığırların gebelik süresini temel alan 305 günlük (on aylık) bir takvim yılı geliştirildi. Bu da gayet mantıklıydı, zira tüm yaşamları bu en önemli evcil hayvanın yaşam döngüsüne bağlıydı: Onun etile besleniyor, sırtında yük taşıyor, tüylerinden iplik eğiriyor, derisiyle ısıtılıyor ve kemiğiyle alet yapıyorlardı.

Benzer şekilde, İnkaların bir yılı 328 gün sürüyordu ki, bu da, lamaların yaşam döngüsünde gebeliğin başlangıcından doğuma kadar geçen zaman aralığıdır. İnkalar bu zaman aralığını biyo-astronomik bir rastlantı sayesinde, Pleiadların son gözden kayboluşları ile ilk ortaya çıkışları arasındaki 37 günü, 365 günlük mevsimsel yıldan çıkararak hesaplıyorlardı.

Gökyüzündeki lama söyleni, bize And Dağları'ndaki sulama faaliyetleri hakkında da bilgi verir. 16. yüzyılda Peru'nun yüksek bölgelerinde yazılmış ve İspanyol rahip Francisco de Ávila tarafından açıklayıcı notlar eklenmiş Huarochirí Yazması'nda şöyle denilmektedir:

Yacana [göksel lama] [...] lamanın gölgesi gibidir. Anlattıklarına göre bu *Yacana*, gece yarısı kimseye fark ettirmeden yeryüzüne iner ve denizin bütün suyunu içermiş. Derler ki, eğer bu suyu içmeseymiş, bütün dünya boğulur gidermiş.

Ardından, lama su içtiğinde olanların anlatıldığı bir kehanet yer alır:

Eğer bir adam şanslıysa ve bahtı açıksa, *Yacana*'nın bir kaynaktan su içtiği sırada o adamın tam üzerine düşeceği söylenir.

Yünlü gövdesiyle adamı aşağı doğru ittiği esnada, bir başkası ondan bir tutam yün koparıp alır.

Yacana'nın bu ortaya çıkışı, gece vakti gerçekleşir.

Adam sabahleyin gün ağarırken, koparmış olduğu yüne bakar. Onu incelediğinde, yünün mavi, beyaz, siyah ve kahverengi olduğunu, rengârenk bir yumak haline geldiğini görür.

Eğer hiç laması yoksa, *Yacana*'yı gördüğü ve yün parçasını kopardığı yere giderek dua eder ve hemen sonrasında bir dişi ve bir erkek lama satın alır.

Almış olduğu bu iki lamadan, kısa süre içinde iki veya üç bin lama dünyaya gelir.

Eski zamanlarda *Yacana*, bu bölgedeki pek çok kişiye kendini böyle göstermiştir.

And Dağları'nda çiftçiler, hayat veren lamaya bugün de şükranlarını sunmaya devam ediyor. Hikâyede bahsi geçen farklı renklere sahip lamalar, belirli zamanlarda kurban ediliyor: Kahverengi ve kızıl-kahve lamalar ekim döneminin başlangıcında, alacalı olanlar ise hasat zamanında. Diğer yandan siyah olanlar, yağmurun yağmasını ve ekinlerin büyümesini sağlamak amacıyla mevsim ortasında bir direğe bağlanıp açlıktan ölmeye bırakılıyor.

Peki lama bu suyu tam olarak ne zaman içiyor? Ekim ayının ortasında günbatımını müteakip, lamanın gözleri ortadan kaybolur ve başı, dünyayı sular altında bırakmakla tehdit eden kabarık nehirlerin suyunu içmek üzere ufka gömülür. Bir aydan biraz daha uzun bir süre sonra doğudan yükselerek tekrar belirir ve yünlerinin kırılması gerektiğine dair bir işaret verir. Bu, Andlı çobanların yeni doğan yavrlara özellikle mukayyet olmaları gereken tehlikeli bir dönemdir. Yırtıcılara, bilhassa tilkilere karşı tetikte olmalıdırlar. Gökyüzüne baktığınızda, meme emen yavrunun yakınında kurnaz tilkiyi –yani, karanlık bulut takımyıldızı Atoq'u– görebilirsiniz. Annenin hemen arkasında, Akrep'in Yay'a doğru uzanan kuyruğuna dik bir açıyla durmaktadır. Anne *Yacana*, güçlü arka bacaklarıyla bu tehditkâr tilkiyi çiğniyormuş gibi gözükür.

And yerlilerinin göksel nehrinde, karanlık bulutların meydana getirdiği diğer başka hayvanlar da süzölmektedir: Lama-tilki sahnesinin her iki yanında birer tinamu veya keklik (*yutu*), bir kurbağa (*hanp'atu*) ve batıda dev bir anakonda (*mach'acuay*). Bu hayvanların da yeryüzündeki yaşam döngüleri gökyüzüne ayarlıdır. Örneğin, göksel kurbağanın sabahleyin doğuda yükselmesiyle birlikte, yeryüzünde kurbağalar kış uykusundan uyanıp viraklamaya başlarlar – ve ne kadar yüksek sesle viraklarsa, bir eş bulma şansları o derece artar. Göksel yılan da, Güney Haçı'ndan Büyük Köpek'in batısına uzanan ince ve uzun bir karanlık buluttan oluşmuştur. Tıpkı yılanların ılık yağmur mevsiminde topraktan çıkıp yeryüzüne döndükleri zaman yaptıkları

gibi, o da önce başı görülecek şekilde yükselir. Yılanların yeraltında kaldıkları soğuk kuru mevsimde, o da ufkun altında gözden kaybolur. Aşağıda ve yukarıdaki hayvanların biyolojik ve astronomik döngüleri her zaman için birbirini taklit etmiştir.

Başarılı hikâyelerin çoğu, uyarlanabilir olma özelliğine sahiptir. Öyle ki, yetenekli bir anlatıcı, “mitsel ikame” yoluna başvurabilir – diğer bir deyişle, bir hikâyedeki karakterleri ve olayları farklı dinleyici kitlelerine hitap edecek şekilde değiştirebilir. And yerlilerinin bir tilki tarafından takip edilen lama ve yavrusu miti, bunun iyi bir örneğidir. Hikâye doğuya doğru ilerleyip Amazon Havzası’nın yağmur ormanlarına ulaştığında, tilkinin temsil ettiği etobur yırtıcı bir jaguara, Samanyolu boyunca takip ettiği otobur kurbanı ise bir tapire dönüşür. İki bölge arasındaki bayırlarda, tapirin yerini bir geyik alır. Daha güneyde, Şili’nin güneyi ve Arjantin’deki Gran Chaco çayırlarında ise bu takımıyıldız ikilisinin bir köpek ve bir nandudan, yani Güney Amerika devekuşundan oluştuğu görülür – yalnız bu kez, devekuşunun (bir lamaninkini andıran) uzun boynu nedeniyle, kovalayan ve kovalanan gökyüzünde yer değiştirmiştir.

Karanlık bulut takımıyıldızlarıyla ilgili hikâyelerin tümünün Güney Yarımküre’deki kültürlerden çıkması şaşırtıcı değildir. Amazon üzerinde uzanan Samanyolu, yöreye özgü iki hayvan arasındaki bir mücadele alanı olarak tasavvur edilir. Uzun burunlu, gür kuyruklu bir büyük karıncayiyenin, yiyecek peşindeki vahşi bir jaguarla boy ölçüşebileceğine pek ihtimal vermezsiniz. Fakat modern belgeselciler, Güney Amerika yağmur ormanlarında bu iki hayvan arasındaki bir karşılaşmaya tanıklık ettikleri ender durumlarda, mücadelenin çoğu zaman berabere sonuçlandığını belirtiyor. Karıncayiyenin normalde böcekleri topraktan kazıp çıkarmak için kullandığı son derece keskin pençeleri, kendini savunmasına katkıda bulunur.

Amazon Havzası’nın batısında, Ucayali Nehri kıyılarında yaşayan Shipibolar, bu tür karşılaşmalara oldukça aşinadır. Burada karıncayiyen, tıpkı Navahoların kır kurdu gibi, jaguarı aldatmaya çalışan bir üçkâğıtçı rolündedir. Shipiboların anlattığı bir hikâyeye göre, karıncayiyen bir gün jaguarı su altında nefes tutma yarışmasına davet etmiş. İkisi de postlarını çıkarıp nehir kenarına bırakmış ve suya girmiş. Fakat bizim düzenbaz karıncayiyen birden sudan fırlayıp jaguarın postunu çalmış. Oyuna getirdiği zavallı kurbanına da kendininkini bırakmış. Derler ki o zamandan beri bu iki hayvan, birbirinin derisinde hapsolup kalmıştır.

Başınızı kaldırıp Samanyolu’nun Güney Kutbu yönündeki karanlık noktalarına bakacak olursanız, bu iki hayvanı mücadele ederken görebilirsiniz. Kömür Çuvalı Bulutsusu karıncayiyenin vücudunu meydana getirirken hemen kuzeyindeki parlak leke de jaguardır. Gökyüzünü sürekli bir kapışma halinde

boydan boya katederler. Karıncayıyen günbatımından kısa süre sonra jaguarın üstünde belirerek avantajlı duruma geçer. Fakat gecenin ilerleyen saatlerinde vaziyet tersine döner ve şafak sökerken jaguar üstünlüğü ele geçirir. Ertesi gece dövüş yeniden başlar. Samanyolu'nun aydınlık ve karanlık bölgeleri arasındaki amansız mücadele, hepimizin zaman zaman karşılaştığı bir sorunu, değişim ve bunun yol açabileceği kimlik bunalımını simgelemektedir.

Avustralya Aborijinlerinin emu kuşu ve And yerlilerinin laması gibi, Kolombiya'daki Desanaların gözlemlediği karanlık takımyıldızlar da kendileri için büyük önem taşıyan hayvanların yaşam döngülerindeki dönüm noktalarını yansıtır. Örneğin, Büyük Yarık'ın tırtıllarla dolu kanolar olduğunu, bu kanoların gece boyu gökyüzünde yol alıp doğu ufkunda yeryüzüne indiğini, buradan da rüzgârlar tarafından alınıp gümüş renkli iplikler üzerinde kara boyunca taşındığını iddia ederler. Desanaların tırtıl-şamanları, bu hayvanların gökyüzünde belirmesiyle büyük bir endişeye kapılırlar. Bütün düşünce ve duyguları, tırtılların görünüşünün bir tehlikeye işaret edip etmediğini anlamaya odaklanır. Profesyonel şamanlar olarak, sürünün ortaya çıkışına uygun büyüleri yapmakla yükümlüdürler. Bir antropologla konuşan bir şaman, tırtılların gelişini kaygıyla karşılamış, törene katılanları tehlikeye atabilecek olası uğursuzlukları değerlendirmeye ve bu olası tehditlerin yol açtığı gerilimleri gidermek için alınması gereken uygun yatıştırıcı maddeyi belirlemeye çalışmıştır:

İşte, orada, değil mi? Orada, nehrin ağzında, evet. İşte, ii tırtıllarının başları. Evet, kırmızı başlı ii tırtılları, evet. Bu başlar görüldüğünde, kanolarıyla birlikte geliyorlar diyoruz ve ii başları geldiğinde, onlarla birlikte rüzgârlar da geliyor. Kanolar suları köpürte köpürte geliyor diyoruz. Rüzgâr tıpkı bir sel gibi esiyor. Sonra buradakiler burunlarına *vihó* çekiyor; burunlarından içlerine çekiyorlar, evet. Ve sonra bir kez daha çekiyorlar. Onu *carayurú* nişastasıyla karıştırıyorlar [...] Sonra hayallerimizde, bir insan kalabalığının bizi öldürmeye çalıştığını görüyoruz. İşte böyle, kardeşim. Aynen böyle. Başlarının kırmızı olduğunu söylüyorlar. Başları dikenli olanlar da var. Başları dikenli olanlar kötüdür. Ardından, *vihó* çekenler orada toplanıyor. İşte bu yüzden gok gürüldüyor. Böyle diyorlar, değil mi? Fakat diken başlılar sonra geliyor; ilk gelenler kırmızı başlılar. Bu ii başları onların zamanında tehlikeli ama şimdi değil. Şimdi artık hiç ses çıkarmıyorlar. [Fakat] sonra rüzgârlı akıntılar geliyor, bu kanoların rüzgârı, değil mi? İşte bu yüzden rüzgârla birlikte geldiklerini söylüyoruz. Ve ardından da tehlike [...] Öyle ki, bizi kâbuslara sürüklüyor [...] Böyle davrandıklarında, kalabalık olduklarında, bizi şaşkına çeviriyorlar; evet, kardeşim. Onlar, ii tırtıllarının kadinları ve kanoları, midemizi bulandırıyor. İşte bu yüzden midemiz bulanıyor. Konuştuklarında söyledikleri şey bu. Hepsi bu kadar.

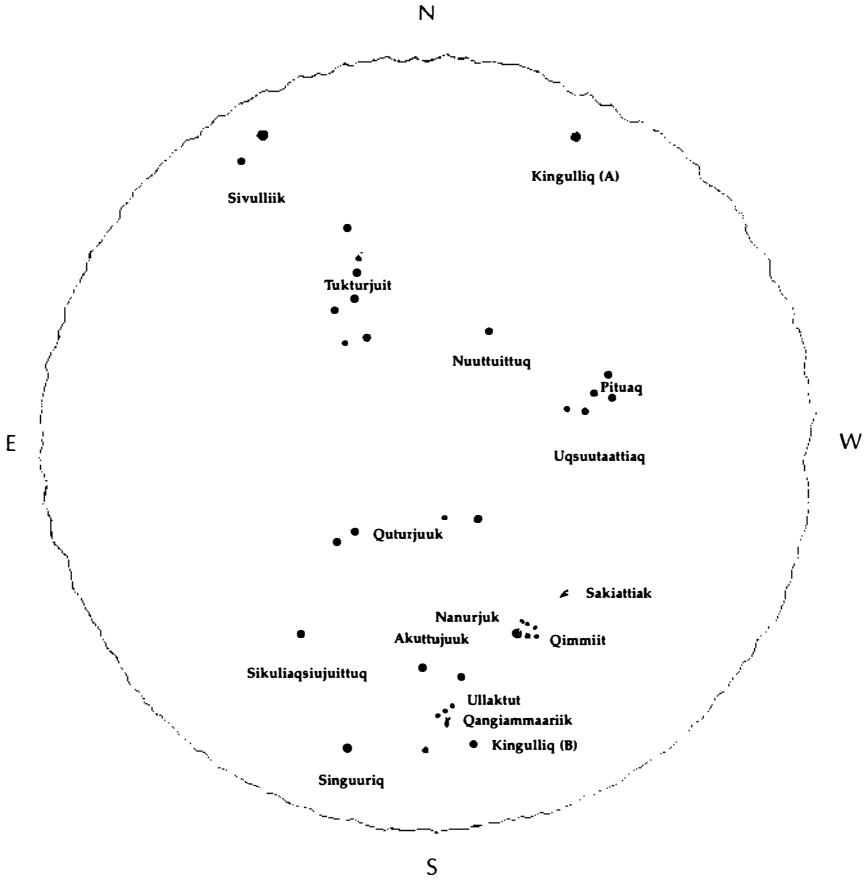

Kutup Takımyıldızları

Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki fok avcıları için, ince buz üzerinde yürümek hayli tehlikeli bir iştir, özellikle de fazla kilolu bir avcı için. Bir zamanlar, Sikuliaqsiujuittuq isminde iri yarı bir adam varmış. Kendini buz üzerinde tehlikeye atmak yerine, yetenekli avcıların yakaladığı fokları çalıştırmış. Hatta bu işi o dereceye vardırmış ki, sonunda adı çıkmış. Diğer avcıların başarılı bir av geçirip geçirmediğini anlamak için kendince bir yöntem geliştirmiş: Avdan döndüklerinde bileklerine bakıyormuş. Eğer bilekleri kirliyse, büyük ihtimalle suya girmemiş olduklarından, bu adamların avdan eli boş döndüğünü anlıyormuş. Günlerden bir gün, deniz buzunun iyice kalınlaştığı bir sırada, diğer avcılar Sikuliaqsiujuittuq'u kendilerine eşlik etmeye ve gece birlikte kamp yapmaya ikna etmişler. "Genellikle ellerimiz arkamızda bağlı bir şekilde uyuyoruz" diye de tavsiyede bulunmuşlar. Hayatında ilk kez ava giden bizimki, hiçbir şeyden kuşkulandıktan bu tuhaf tavsiyeye uymuş.

Avcılar gecenin bir yarısında bıçaklarla üzerine saldırmış. Lakin Sikuliaqsiujuittuq çok güçlü biriymiş ve ellerindeki bağları koparıp atmış. Fakat bunu takip eden boğuşma sırasında ağır yaralanıp ölmüş. Gökyüzüne yükselerek, Küçük Köpek Takımyıldızı'nda gökbilimcilerin Prokyon adını verdikleri yıldıza dönüşmüş. Bu yıldızı, Orion'un Kemeri'ndeki avcıların peşinde, ufka yakın bir noktada bulunduğu sırada kan kırmızısı rengiyle ayırt edebilirsiniz. Daha sonra katil avcılardan ikisi, Sikuliaqsiujuittuq'un karısını ve iki küçük çocuğunu öldürmek için evine gitmişler. Kocasının intikamını almaya kalkışmadan önce kadını ortadan kaldırmak istiyorlarmış. Fakat bıçaklarını çektiklerinde, kadın önce birini tekmeleyerek, sonra da diğerini gırtlığına sarılıp boğarak öldürmüştü. "Asla İnce Buz Üzerinde Yürümeyen" in ilginç hikâyesi işte böyle son buluyor. Bundan çıkarılacak ders, avcı-toplayıcı toplumlar açısından son derece önemlidir: Yiyecek temini söz konusu olduğunda, herkesin kendi üzerine düşeni yapması gerekir. Hikâyeyi dinleyenler, büyük olasılıkla bunu hiçbir zaman akıllarından çıkarmayacaklardır.

Yıldızlara dayalı bir diğer hikâye, Kuzey Kutup Bölgesi'nin buzları üzerinde yön bulmakla ilgili bir bilmecedir. Kış ortasında iki avcı, fokların peşinde kıyıdan iyice uzaklaşıp kendilerini buzların ortasında kaybolmuş bulurlar. İçlerinden biri şöyle der: "Ben Singuuriq (Sirius) yıldızını takip edeceğim. Eminim ki bu sayede daha kalın ve emniyetli buza ulaşabileceğim."

İnuitlerin Kuzey Kutup Bölgesi yıldız haritası (Royal Ontario Museum © ROM izniyle).

Arkadaşı ise şöyle yanıtlar: “Bence Kingulliik’i (Vega) takip etmek daha doğru olacaktır. Ben öyle yapacağım.” Acaba hangisi sonunda eve dönebilmiştir? Bu soruya yanıt verebilmek için, Kuzey Yarımküre’nin gökyüzü bilgisine sahip olmak gerekir. Kış ortasında Sirius güney ufku üzerinde görünürken, Vega kuzeyde ufka yakın bir konumda bulunur. Güneydeki Sirius’a doğru yol alan avcıyı, suların daha sıcak olduğu tehlikeli çevre koşullarında kötü bir son beklemektedir. Vega’yı takip eden diğer avcı ise donmuş yüzeyin daha sağlam olduğu bir yere ulaşacak ve hayatta kalacaktır. Eğer dünyanın tepesindeyseniz, yön bulmak ustalık gerektirir.

Gece vakti Kuzey Kutup Noktası’nda (90 derece kuzey enleminde) durduğunuzu farz edin. Dünyanın etrafında döndüğü hayali eksen, omurganızdan geçip başınızın üstünden çıkar ve Kutup Yıldızı’nı, yani Polaris’i işaret eder.

Polaris'in temsil ettiği kuzey gökkutbu, dünyanın coğrafi kutbunun ufuktan 90 derecelik bir açıyla gökyüzüne yapılan bir uzantısıdır. Dünyanın dönmesi ve gecenin ilerlemesiyle birlikte yıldızlar, ufka paralel bir yol izleyerek ve her biri ufkun üzerinde sabit bir yüksekliği muhafaza ederek, dünyanın dönme yönünün tersine hareket ediyor gözükürler. Eğer yeterince uzun süre gözlemlemeye devam ederseniz, her yıldızın Kutup Yıldızı etrafındaki 24 saatlik dairesel yörüngesinin bir kısmını tamamladığını ve gökyüzündeki bu merkez noktasından daha uzakta bulunan yıldızların daha geniş bir daire çizdiklerini görürsünüz. Güneş, dünyanın ekvatorunun bir uzantısı olan ve ufukta uzanan gök ekvatorunu geçene dek, gün ışığı geri gelmeyecektir. Nihayet, aşağı yukarı ilkbaharın ilk günü, güneşin ufuk üzerinde belirdiğini ve her gün yavaş yavaş biraz daha yükseğe tırmandığını görürsünüz. Ta ki, ufuktan başucu noktasına kadar olan yüksekliğin yaklaşık dörtte birine ulaşana dek. Bu, yaz mevsiminin ilk gününde gerçekleşir. Mevsim ilerledikçe, güneş de yavaş yavaş alçalır ve sonbahar başladıktan hemen sonra gözden kaybolur. Aradaki birkaç haftalık sabah ve akşam alacakaranlığını saymazsak, altı ay gündüz ve altı ay gecedir. Eğer Kuzey Kutbu'nda yaşıyorsanız, bir yıl içinde uzun bir günün ardından uzun bir gece yaşarsınız ve her daim görünür olan hep aynı takımyıldızlar, ufkun 90 derece yukarısındaki sabit gökkutbunun etrafında dönüp dururlar.

Elbette Kuzey Kutbu'nda kimse yaşamıyor; en azından bu satırların yazıldığı esnada, Kuzey Kutbu uçsuz bucaksız bir buz deniziyle kaplı bulunuyor. Fakat Kuzey Sibiry'a, Kanada ve Alaska'nın yüksek enlemlerinde ikamet eden gezgin avcı grupları var. Bu bölgelerde, yıldızların hareketinin merkezi, başucu konumundan bir miktar kaymıştır. Bu yüzden, yıldızların izlediği güzergâh ufuk çizgisine göre bir nebze eğiktir, öyle ki bazı yıldızlar kısa bir süre için batar. Gece ve gündüz altışar aydan daha kısa sürer ve ikisi arasında, ne kadar kuzeyde bulunulduğuna bağlı olarak, gece ile gündüzün 24 saatlik bir döngüyü eşit olmayan sürelerle paylaştıkları bir dönem yer alır. Örneğin, coğrafi Kuzey Kutbu'ndan güneye doğru yol aldığınızı düşünün. Yerküre üzerinde bir derece, yani yaklaşık 111 kilometre ilerlediğinizde, Polaris de başucu noktasından bir derece uzaklaşır. Polaris'in ufuk hattından yüksekliği 89 derece olur ve siz de 89 derece kuzey enleminde bulunursunuz. Bulunduğunuz *enlem* derecesi, Kutup Yıldızı'nın *yüksekliği* ile aynıdır (fakat Polaris tam olarak kutupta yer almadığından, bazı küçük düzeltmeler yapmak gerekir). Eskiden Kristof Kolomb gibi denizciler, engin okyanuslarda yollarını bulmak için bu ilkedden yararlanmış, Polaris'i sabit bir yükseklikte tutarak belirli bir enlem boyunca yol almışlardır.

Bu kitapta şimdiye dek aktarılan hikâyelerden, kutup göğü altında yaşayanların da, bu kadar zorlu bir iklimde hayatta kalmakla ilgili anlatılar ve

takımyıldızlar icat etmiş olduklarını tahmin edebilirsiniz. Uzun ve korkutucu karanlık çökmeden önce, nerede ve ne zaman avlanmalı? Buz üzerinde nasıl güvenle seyahat etmeli? Soğuk kış gecelerine göğüs germeyi sağlayacak ışık ve ısı kaynaklarını nasıl elde etmeli? Hayatın kaynağı olan güneşin uzun bir aradan sonra dönüşünü ne zaman beklemeli? Kuzey Kutup Bölgesi'nin sakinlerine sorulduğunda, hikâyelerinde tam da bunlardan bahsettikleri görülür.

İnuitler (ki kendi dillerinde İnuit kelimesi, “insanlar” anlamına gelir) Kanada, Alaska, Grönland, Rusya ve Danimarka'nın kutup bölgelerinde yaşayan, dilsel olarak akraba, yaklaşık 150.000 kişilik bir gruptur. Kanada'da İnuitler kendi özerk bölgelerine sahiptir. Nunavut yani “toprağımız” adını verdikleri bu bölge Quebec, Labrador ve Kuzeybatı Toprakları'nın kuzey kısımlarını içine alır ve başlıca yerleşim yerlerinden biri 70 derece kuzey enlemindeki İglulik'tir. Burada güneş kasım sonundan ocak sonuna dek iki ay boyunca yüzünü göstermez. Mayıs sonundan temmuz sonuna kadar ise kesintisiz bir şekilde ışıldar.

İnuitlerin gökyüzü, gördüğümüz üzere, avlanmaktan ve uçsuz bucaksız buz tarlaları üzerinde av peşinde koşmanın tehlikelerinden bahseden hikâyelerle doludur. Ama daha fazlası da vardır: Etiyle beslendikleri bir ayı, bir ren geyiği ve bir fok balığı; yakaladıkları av hayvanlarını kapıp kaçmaya hazır bekleyen tilkiler ve kurtlar; bir yağ lambası; bir kayık sehпасı ve en önemlisi de, kış sonunda ışığı müjdeleyen bir haberci. Polaris, İnuitlerin pek işine yaramaz. Nuuttuittuq, yani “asla yerinden kıpırdamayan” adını verdikleri bu yıldız, yön belirlemede yararlanmak için fazla yüksektedir. Fakat yakınındaki Tukturjuit Takımyıldızı'na (Büyük Kepçe) büyük önem verirler. Bu takımyıldız, iki farklı ren geyiği görüntüsü sunar. Birinde, kepenin kâsesi ve sapı, ren geyiğinin gövdesini temsil etmektedir. Diğerinde ise kümedeki yıldızların her biri bir ren geyiğidir ve birlikte bir sürü meydana getirirler. Sivullik adındaki bir kurt (Çoban Takımyıldızı), onları kutup çevresinde kovalar.

“Babam bana, gece boyunca büyük ren geyiğini izleyerek zamanı ve yönü nasıl anlayabileceğimi öğretti” diyor ismi verilmeyen yaşlı bir İnuit. “Ren geyiği arka ayakları üzerinde durduğunda ve başı yükselmeye başladığında [...] gece yarısı yaklaşıyor demektir.” Eğer buz tutmuş denizin üzerindeyseniz ve Baffin Adası'nın kıyılarını göremiyorsanız, “sol elinizi kaldırıp, başparmağınızı Phedca ve işaretparmağınızı Megrez'in (işaretçi yıldızların karşısındaki iki yıldız), diğer parmaklarınızı da kepenin sapındaki üç yıldızın üzerine gelecek şekilde yerleştirdiğinizde, kolunuz anakaranın bulunduğu yönü gösterecektir.” Kutbun diğer tarafında, ren geyiğinin karşı hizasında bulunan Kassiopeia veya Pituaq, bazen bir fok balığı, fok derisi, fok yağı kabı, fok yağı lambası ya da lamba ayağı olarak tasavvur edilir. Bu takımyıldızın en parlak

üç yıldızı, bir evin zeminine dikey olarak yerleştirilen ve üzerine lambanın konulduğu üç taşı temsil eder. İnuitler der ki, Kassiopeia'nın ren geyiği ile aynı yüksekliğe eriştiği sırada bütün lambalar yakılmalıdır.

Yılın ilk aylarında, akşam geç vakit, güney göğünün yükseklerinde bir av sahnesi sergilenir. Kutup ayısı Nanurjuk (Boğa Takımyıldızı'ndaki Aldebaran), günbatımında kuzeydoğuda belirir. Kutup çevresini boydan boya dolandıktan sonra, şafak vakti kuzeybatıda gözden kaybolur. Bu süre boyunca yavruları (Hyades yıldız kümesi) yanından hiç ayrılmazken, bir grup kardeş de köpekleriyle (Pleiadlar) birlikte onu yakalamaya çalışır. Ullaktuit adı verilen bu avcılar ya da "koşucular", Nanurjuk'u takip eden ve Orion'un Kemer'i'ni meydana getiren yıldızlardır. "Eldivenimi düşürdüm" diye seslenir genç bir avcı. "Dolunay var, korkma" der ağabeylerinden biri, "Geri dön ve al". Eldivenini bulmak üzere geri gittiğinde ise kardeşleri aniden gökyüzüne yükselirler. Sonuçta aşağıda kalan genç avcıyı bugün de görebilirsiniz. Batılı gökbilimcilerin Rigel adını verdikleri yıldızdır bu.

İnuit takımyıldızları arasında bir tanesi vardır ki hayal gücünüzü ne kadar zorlasanız boşunadır. Quturjuuk, yani köprücük kemiği, İkizler Takımyıldızı'ndaki Polluks ve Kastor'dan Arabacı Takımyıldızı'ndaki Kapella ve Menkalinan'a bir çizgi halinde uzanır. İşaret ve orta parmağınızı bir omuzdan diğerine gezdirecek olursanız, sağ ve sol köprücük kemiklerinizi hissedebilir ve bu ikisinin göğüs kemiğiyle eklem yaptığı yerde bir girinti bulunduğunu fark edebilirsiniz. İşte Quturjuuk'un yıldızları arasından geçen çizgi de aynı şekilde kıvrılarak ilerler. Peki ama İnuitler neden köprücük kemiği biçiminde bir takımyıldız tasavvur etmiş olabilirler? Bir fok balığının derisinin yüzülmesi, yağlı katmanın keskin bir bıçakla etten ayrıldığı hassas bir işlemdir ve deri ile kıkırdak doku arasındaki alanlarda nasıl ilerleneceğini bilmek gerekir. Belki de bu takımyıldız, bir fokun bedeni ile kendininki arasındaki şekil benzerliklerine ilgi duyan, hayal gücü kuvvetli bir İnuit kasap tarafından icat edilmiştir.

Aagjuuk, yani "şafakta görünen yıldızlar", Kartal Takımyıldızı'nın üst kısmındaki Altair ve Tarazed yıldızlarından meydana gelir. Aagjuuk'un gökyüzünde belirmesi, İnuitlerin yıllık karanlık-aydınlık döngüsündeki en önemli olaydı. Bu iki yıldızın "ışık taşıyıcıları" olarak da bilinmesinin nedeni, helyak doğuşlarını¹ yeni yılın ilk şafağından hemen önce gerçekleştirmeleridir. Bu, aynı zamanda, sakallı fokların açık denizlerden ayrılıp onları avlamanın daha kolay olduğu buzlu kıyılara göç ettiği dönemdir. Aagjuuk'un görünmesi, yılın en büyük festivalinin de başlangıcına işaret eder. Uzun süren alacakaranlık boyunca, insanlar ifrat derecesinde yiyip içer, kılık ve eş değiştirirler – bir

1 Helyak doğuş: Bir gökcisminin Güneş'ten az önce doğması; Güneş ufku hemen altında iken bu gökcisminin ufukta bulunması, teşrik. (ç. n.)

diğer deyişle, herkes normalde olduğundan başka birine dönüşür. Uzatmalı bir Aagjuuk kutlamasına tanıklık eden bir 18. yüzyıl seyyahı, günlüğüne pek de onaylayıcı olmayan şu satırları yazmıştır:

Ülkenin her yerinde büyük şölenler düzenleyip toplanırlar ve birbirlerini en iyi şekilde ağırılarlar. Çatlayıncaya kadar yedikten sonra kalkıp müzik eşliğinde dans ederler. [Şarkı söyleyenlerden biri] güneşin geri dönüşünden duyduğu sevinci dile getirir [...]

Beklediğimiz güneş geri geliyor,

Amna ajah, ah-hu!

Bize güzel havalar getiriyor,

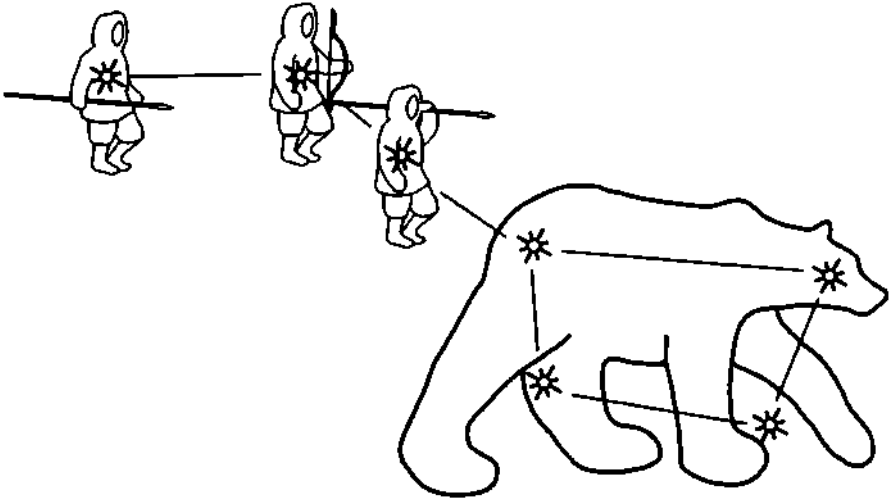
Amna ajah, ah-hu!

Bu böyle bütün gece sürer. Sonunda ağzlarını açıp konuşamayacak kadar bitkin düşene dek, birkaç gün ve gece boyunca devam ederler.

Bu tür davranışlara –sarhoşluk, tensel zevklere aşırı düşkünlük– dünyanın bütün kültürlerinde belirli zamanlarda rastlanır. Örneğin, Amerika'daki Mardi Gras karnavalını veya batılı kültürlerin çoğunda görülen Yılbaşı kutlamalarını düşünün. Eğer hayatınızda yeni ve temiz bir sayfa açmak istiyorsanız, eskisi henüz kapanmadan önce her türlü kötü davranışı kendinizden kovup uzaklaştırmanızda fayda vardır. Bence tüm bu duygusal rahatlamanın öncesindeki stres, kışlık erzak stokunun endişe verici derecede azaldığını fark etmekten kaynaklanıyor olabilir. Hasat veya avlanma yoluyla biriktirilen ve başlangıçta hiç bitmeyecekmiş gibi görünen erzak, şimdi artık neredeyse tükenmek üzeredir. Yeni başlangıcın nelere gebe olduğunu kim bilebilir ki? En azından bir süreliğine dertlerimizi unutup kendimizi özgür bırakmak, günümüzü gün etmek için bundan daha iyi bir zaman olabilir mi?

Yüksek enlemlerde kış tez bastırır. Günler gitgide kısılırken, öğle güneşi gökyüzünde hep daha alçakta salınır ve gölgeler uzadıkça uzar. Akıllarda artık sadece avlanmak vardır. Nitekim kuzeyde yaşayanların çoğu ayı avına çıkar. Kutup çevresinde dolanan takımyıldızlar da bir av sahnesini canlandırır. Büyük Kepçe'nin dörtgen kâsesi ayıyı temsil eder. Kepçenin sapındaki yıldızlar ise mızraklarını fırlatmaya hazır bir şekilde ayının peşi sıra ilerleyen avcılardır. Bir diğer versiyonda, Büyük Kepçe'nin kâsesi ayının gövdesini, sapındaki yıldızlar da kuyruğunu meydana getirir; onu bir tilki (Çoban Takımyıldızı) takip etmektedir.

Bir av hikâyesinin akıllarda yer etmesini istiyorsanız, mesela av mevsiminde kırmızıya dönen sonbahar yaprakları gibi bazı gerçekçi ayrıntılar eklemelisiniz. Kanada-ABD sınırındaki Büyük Göller Bölgesi'nde yaşayan Tilki (Meskwaki) kabilesinin bir üyesi, 19. yüzyılın sonlarında bir seyyaha şu ayı

Kuzey Amerika Yerlilerinin Ayı Avcı Takımyıldızı (Büyük Kepçe) (starnameregistry.com, yeniden çizim: Julia Meyerson).

hikâyesini anlatmıştır: Bir keresinde üç adam, ilk kar düştüğü sırada, sabah erkenden ava çıkmış. Çok geçmeden bir ayının izlerine rastlayıp takip etmeye başlamışlar. Fakat ayı, onlar daha yetişmeden kokularını almış ve kuzeye doğru kaçmış. Ayıya doğudan yaklaşan avcı, “Öğle güneşine doğru ilerliyor” diye seslenmiş. Güney tarafını tutan bir diğeri, “Şimdi de ‘güneşin batışına’ doğru koşuyor” diye bağırarak. Böyle dolana dolana günlerce, dört bir yana koşturan ayıyı kovalamışlar. Sonunda avcılardan biri tesadüfen aşağıya baka-cak olmuş. Bir de ne görsün? Yeryüzü ta aşağılarda kalmış. Meğerse ayının peşinden gide gide sonunda gökyüzüne ulaşmışlar! “Başka Bir Nehre Karışan Nehir” adındaki yere geldiklerinde, içlerinden biri diğer ikisine şöyle demiş: “En iyisi çok geç olmadan geri dönelim. Yoksa böyle gökyüzünde yükselmeye devam edeceğiz.” Ama yine de vazgeçmemişler ve nihayet sonbaharda avla-rını yakalamışlar. Ayıyı öldürüp derisini yüzmüş ve etini de parçalara ayırıp kuruması için meşe ve sumak dallarına sermişler. Avcı kültürlerde yiyeceği çalmamak kadar paylaşmak da önemli olduğundan, karınlarını doyurmadan önce etin bir kısmını bir saygı göstergesi olarak gökyüzüne fırlatmışlar.

Kafasını, sabahın geldiği yöne doğru savurdular; derler ki, kışın şafak sökmeden hemen önce, ayının kafasından çıkan birkaç yıldız yükselmeye başlar. İlk sırada-ki dört yıldız ayıdır, sonraki üç yıldız ise onun peşindeki avcılar. Ve sonbaharda, ayının ufuk üzerinde en alçak noktada bulunduğu sırada, meşe ve sumak ağaç-larının yaprakları kırmızıya döner çünkü avcılar ayının kanlar içindeki bedenini bu ağaçlara sermişlerdir.

Kiowa kökenli yazar N. Scott Momaday, farklı bir ayı hikâyesi anlatır. Bu hikâyeyi Wyoming'de, 1977 yapımı bilimkurgu filmi *Üçüncü Türden Yakınlaşmalar*'la ünlenen heybetli Şeytan Kulesi'nin (Devils Tower) yakınında yaşadıkları sırada, anne ve babasından dinlemiş. Kiowa kabilesinden sekiz çocuk –yedi kız kardeş ve bir de erkek kardeşleri– Black Hills tepelerinde ayı avlamaca oynuyorlarmış. Erkek çocuk, kız kardeşleri ormanda kovalayan bir ayı rolündeymiş. Sözümona korku içindeki kızlar da koşarak kaçıyorlarmış. Derken ufaklık birdenbire gerçek bir ayıya dönüşmüş. Bu sefer gerçekten dehşete kapılan kızlar can havliyle daha da hızlı koşmaya başlamışlar. Bu sırada yanından geçtikleri devasa bir ağaç kütüğü, onlara şöyle seslenmiş: “Bana tırmanın, sizi kurtaracağım.” Kızlar aceleyle kütüğün tepesine tırmanırken, kütük de yavaş yavaş havada yükselmeye başlamış. Ayı onları öldürmek için geldiğinde, artık yetişemeyeceği bir yükseklikteymişler. “Kızlar gökyüzüne götürülmüş ve orada Büyük Kepçe'ye dönüşmüşler.” Şeytan Kulesi'nin (45 derece kuzey enlemi) güney tarafında durup başınızı yukarı kaldırdığınızda, bu hikâyenin yerde ve gökte unutulmaz bir şekilde sahnelendiğine tanıklık edersiniz. Sonbahar başlarında akşam alacakaranlığını takiben, Büyük Kepçe gökyüzündeki en alçak konumundadır; kuzey ufuk çizgisine neredeyse dokunacak gibidir. Onu meydana getiren yedi yıldız, yekpare bir kayadan oluşan bu muazzam tepenin hemen arkasından geçer. Momaday, hikâyesini şöyle bağlar: “İşte, gördüğünüz gibi, biz Kiowaların gökyüzünde akrabaları vardır.”

Ayı ile Büyük Kepçe arasındaki bağlantı, Kuzey Yarımküre'de şaşırtıcı derecede yaygındır. Hatta, diğer ayı konulu hikâyelerden epey farklı bir bağlama sahip olmakla birlikte, Antik Yunanların da kendilerine özgü bir versiyonu vardır. Hikâyenin başkahramanı Arkadia kraliçesi Kallisto'dur. Avlanmaya düşkünlüğüyle bilinen Kallisto, av (ve iffet) tanrıçası Artemis'e sık sık eşlik etmektedir. Bir gün yine bir av sırasında Kallisto, Zeus tarafından tecavüze uğrar. Bekâretini kaybettiği için Artemis'in hışmına uğrayacağından korkarak, bu olay hakkında tanrıçaya tek kelime etmez. Ta ki, karnındaki çocuk büyüyüp de hamile olduğu anlaşılan dek. Artemis işin aslını öğrenince, Kallisto'yu bir ayıya dönüştürerek cezalandırır. Bütün hayatı altüst olan Kallisto, vahşi bir hayvan kılığında ormanlarda dolaşmaya başlar. Sonunda avcılar tarafından yakalanıp krala hediye olarak götürülür. Bir gün, yasalara aykırı olduğu halde, Zeus'a adanmış bir tapınağa girer ve bu hareketi yüzünden öldürülmek istenir. Fakat Zeus, Kallisto'ya acır ve onu Arktos (Eski Yunancada “ayı”) adıyla gökyüzüne yerleştirir. Bizim bugün kullandığımız “arktik” kelimesi de bu isimden gelmektedir. (Hikâyenin farklı sonla biten bir versiyonunda, Kallisto'nun oğlu ormanda avlanırken ayı kılığındaki anesiyle karşılaşır. Kallisto sevinç içinde ileri doğru bir hamle yapınca da oğlu tarafından vurulup öldürülür.)

Orta ve yüksek kuzey enlemlerde rastlanan göksel ayı hikâyeleri, zamanla güneye taşınmıştır. Yunanların Ayı Takımyıldızı da muhtemelen bu şekilde ortaya çıkmıştır. Hatta Sibiryalı avcılar, bir zamanlar Asya ve Amerika kıtalarını birbirine bağlayan Bering Kara Köprüsü'nü geçerken, Büyük Kepçe'nin geceleyin gökyüzündeki hareketini takip etmiş olabilirler. 30.000 yıl önce Amerika Kıtası'na göç başladığında, Büyük Kepçe'nin Kuzey Kutbu'na göre konumu hemen hemen bugünküyle aynıydı.

Kutup takımyıldızlarıyla ilgili hikâyelere fazla aşina olmayanlar, bunları gerçeklerden uzak veya incelenmeye elverişsiz bularak ciddiye almaya değer görmeyebilirler. Fakat böylesi bir reddediş, şu ana dek karşılaştığımız bütün o son derece yaratıcı yıldız hikâyeleri dikkate alındığında, çok daha geniş bir perspektifi gözden geçiriyor görünmektedir.

Sabit kutup noktası etrafında durmaksızın deveran eden yıldızlara baktığımızda, analitik bir düşünme şekliyle, yıldızların bu hareketine dünyanın kendi eksenini etrafındaki dönüşünün sebep olduğunu söylüyoruz. Biz bir otoyolda ilerlerken her iki yanımızda evler, ağaçlar ve tepeler nasıl geriye doğru hareket ediyormuş gibi görünürse, yıldızlar da gökyüzünde bize göre aynı şekilde hareket eder. Bu, deney yoluyla bilimsel olarak kanıtlanabilir bir sonuçtur.

Aktardığım hikâyelerin temelinde yatan *bağdaştırıcı* düşünme tarzında ise böyle bir sebep sonuç ilişkisi yoktur. Bağdaştırıcı düşünme muhtemelen tarih öncesi dönemlerde, evrende algılanan örüntüleri hatırlamanın bir yolu olarak ortaya çıkmış, aynı zamanda da bu tür örüntü ve olayları, farklı kısımları arasındaki tüm karşılıklı bağlantı ve etkileşimleri kapsayacak bütüncül bir yapı içine yerleştirmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu düşünme tarzının temelinde listeleme vardır. Örneğin, nasıl ki vücudumun kısımlarının baştan ayağa bir listesini yapabilirsem, hayatımın da doğumdan yaşlılığa farklı aşamalarını, süreci yukarıdan aşağıya katederek ve bir listedeki her aşamayı diğer listedeki bir kısımla veya bağlantı noktasıyla özdeşleştirerek düzenleyebilirim. Bu şekilde, başımın çocukluğu ve ayağımın yaşlılığı temsil ettiğini söyleyebilirim. Varoluş evrenimi meydana getiren bütün olayları –mesela elementler, mevsimler, Zodyak takımyıldızları– listeleyerek, temelde bağdaştırma ilkesine dayalı, hiyerarşik düzenlenmiş bir sistem oluşturabilirim. Ayı avı hikâyesinde kırmızıya dönen sonbahar yaprakları, hem bu mevsimde yeryüzünde gerçekleşen olaylar listesine hem gökyüzünde meydana gelenler listesine aittir. Oysa bunları, insan deneyiminin birbirinden tümüyle ayrı alanları olarak da ele alabilirdik. Bu tür bağlantılar, ilk insan topluluklarına bir güven duygusu, öngörülebilirlik ve hayatta kalma açısından bir avantaj sunuyordu çünkü insanların mevsim dönümlerini takip etmesine ve hatırlamasına yardım ediyordu.

Tropikal Kuşağın Takımyıldızları

Hiç dikkat ettiniz mi? Akrep Takımyıldızı'nın kuyruğu bir kancaya benzer, özellikle de güneydoğudan yükseldiği zaman. Hawaiiililer buna Maui'nin Oltası adını verir. Efsanevi bir kahraman olan Maui, Haleakalâ Dağı'nın aşağısındaki mercan resiflerinde avlanmayı seven bir balıkçıymış. O zamanlar, Hawaii'yi meydana getiren adalardan bu dağ dışında hiçbirisi ortada yokmuş. Gelin görün ki Maui pek de iyi bir balıkçı değilmiş ve kardeşleri bu yüzden onunla sık sık alay ederlermiş. Ancak Maui'nin herkesten gizlediği ve sadece özel durumlarda kullandığı sihirli bir oltasının bulunduğundan haberleri yokmuş.

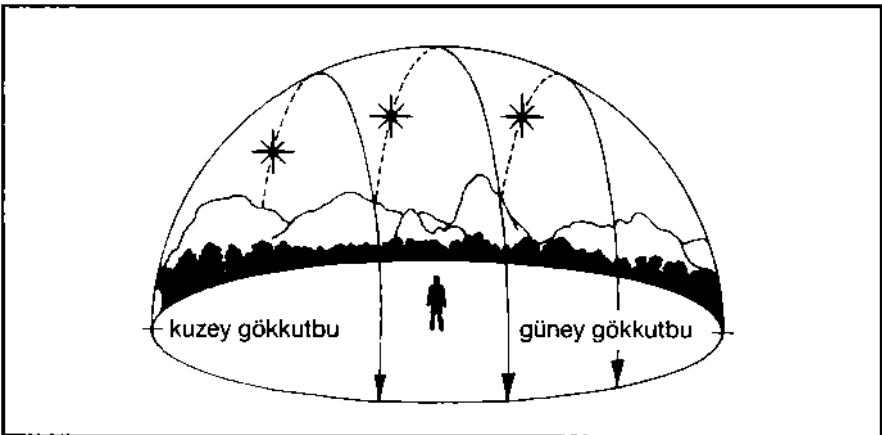
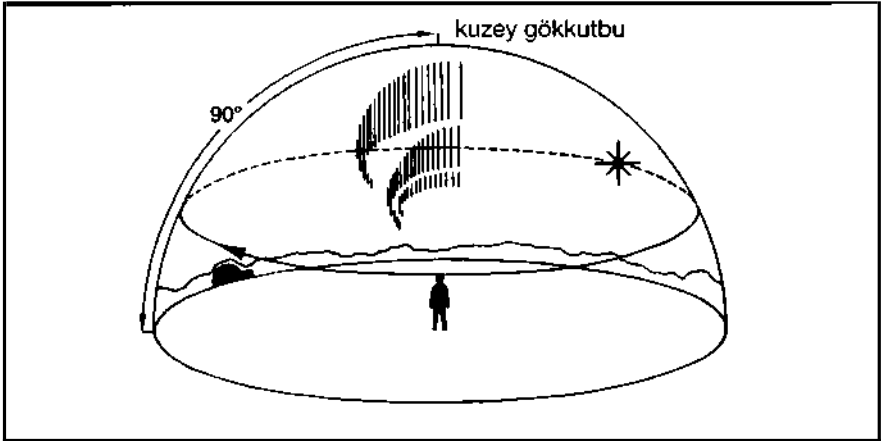
Bir gün Maui, kardeşlerine bir oyun oynamaya karar vermiş. Sihirli oltasının kancasını kasıtlı olarak okyanus tabanına tutturmuş ve kardeşlerine, “Küreklerle var gücünüzle asılın” demiş. “Galiba büyük bir balık yakaladım.” Onlar söyleneni yaparken, Maui denizden büyük bir ada çekip çıkarmış. Bu, Maui Adası'ymış. Kardeşleri kürek çekmekle o denli meşgullermiş ki hiçbir şey fark etmemişler. Sonra Maui aynı hileye başvurup bu sefer daha da büyük bir ada çıkarmış: Hawaii Adası. Derken, bunu başka adalar takip etmiş: Oahu, Kauai, Lanai, Molokai, Niihau, Kahoolawe ve Nihoa. Hawaii Takımadaları işte böyle meydana gelmiş.

Hikâyenin farklı sonla biten başka bir versiyonu daha vardır. Büyük adanın açıklarında avlandığı sırada Maui, kardeşlerine geri dönüp bakmamalarını, aksi takdirde avın başarısız olacağını söylemiş. Sonra denizin üzerinde bir sukabağının yüzdüğünü görünce, içgüdüsel bir hareketle uzanıp onu tekneye almış ve yanına koymuş. Birdenbire, sukabağı güzeller güzeli bir deniz tanrıçasına dönüşmüş. Kardeşleri kendilerini tutamayıp tanrıçayı görmek için başlarını çevirdiklerinde, ellerindeki oltanın ipi gevşemiş ve denizden çekip çıkardıkları bütün adaların bir kısmı tekrar suya gömülmüş. İşte bu yüzden ki Hawaii, yekpare ve büyük bir kara kütlesinden değil de bir dizi adadan oluşmaktadır.

Bir gün Maui'nin annesi günlerin kısalığından yakınmış: Yeterli gün ışığı olmadığından, çamaşırlar bir türlü kurumak bilmiyormuş. “Neden güneş bu kadar hızlı hareket ediyor?” Maui düşünmüş taşınmış, bu sorunu çözmek için güneşi yakalamaya karar vermiş. Öyle de yapmış. Fakat güneş, kendisini serbest bırakması için ona yalvarmış. Karşılığında da daha yavaş hareket

edeceğine ve yaz günlerini uzatacağına dair söz vermiş. Bu sözünde bugün de durmaya devam ettiğini kendi gözlerinizle görebilirsiniz. Kış mevsiminin ortasında, şafaktan hemen önce, güneşin Zodyak kuşağında geçtiği yerin hemen yanında Maui'nin kancası görünür. Bu nokta, güneşin her yıl oltaya takıldığı yerdir.

Hawaiili Maui'nin gördüğü gökyüzüyle bir önceki bölümde ele aldığımız Kuzey Kutup Bölgesi sakinlerinin gökyüzü arasında büyük bir fark vardır. Bunu anlamak için, Kutup Yıldızı'nın gökte 70 derecelik bir yükseklikte bulunduğu ve yıldızların doğudaki buzlalardan adım adım yükselip batıda aynı ölçüde alçak açılarla battığı İnuit topraklarından ayrılıp güneye doğru ilerleyin. Ekvatora yarı mesafede, (Güney Avrupa, Kuzey Amerikave Kuzey Çin'den geçen) 45 derece kuzey enlemine ulaştığınızda, yıldız izleri ufukla

Kutup gökyüzünde (üstte) ve tropikal gökyüzünde (altta) yıldız izlerinin karşılaştırması. (Peter S. Dunham)

45 derecelik bir açı yapar ve Kutup Yıldızı, ufuk çizgisi ile başucu noktası arasında orta noktada bulunur. 23,5 derece kuzey enlemindeki Yengeç Dönencesi'ne vardığınızda, Kutup Yıldızı başucu noktasından (66,5 derece) ziyade ufuk çizgisine (23,5 derece) çok daha yakındır. Siz ekvatora yaklaştıkça, yıldız izleri de daha dik bir açıyla seyreder. Nihayet 0 derece enlemde, Kutup Yıldızı ufukta neredeyse görünmez olur ve gökcisimleri dikey çizgiler boyunca doğup batarlar. Merkezinde sizin yer aldığınız bu yükselme, tepe noktasına ulaşma ve alçalma hareketi, orta ve yüksek enlemlerde yaşayanların tanık olduğu, gökyüzündeki sabit bir nokta etrafında daireler çizerek dönme hareketiyle tam bir karşıtlık içindedir.

Şimdi de tropikal bir okyanusun engin sularında bir kanoyla doğuya doğru yol aldığınızı hayal edin. Gözünüzün önünde bomboş bir ufuk çizgisi uzanıyor. Belirli bir rota izlemenize yardımcı olacak ne bir işaret ne bir ni-rengi noktası var. Yıldızların tam karşınızda dikine yükseldiğini ve arkanızda doğruca okyanusa gömüldüğünü görüyorsunuz. Kendi kendinize şöyle sorabilirsiniz: Acaba ben mi hareket ediyorum, yoksa ben sabit durduğum halde gökyüzü ve okyanus mu yanımdan geçip gidiyor? Polinezyalı denizciler, sanki gökyüzü ve okyanus geçip gidiyormuş hissine kapıldıklarını belirtirler. 19. yüzyılın başlarında ismi bilinmeyen bir misyonerin not ettiği bir Tahiti deniz şarkısı, yeryüzü ve gökyüzü imgelerinin ufukta belirişini hareket halindeki bir manzara şeklinde betimler:

Deniz, Arapa Adası'nı yükseltiyor sadece ve sonra sadece Raparapa Adası'nı. Denizin hemen üzerinde, Tanrı Rio için gözyaşı döken Aldebaran duruyor.

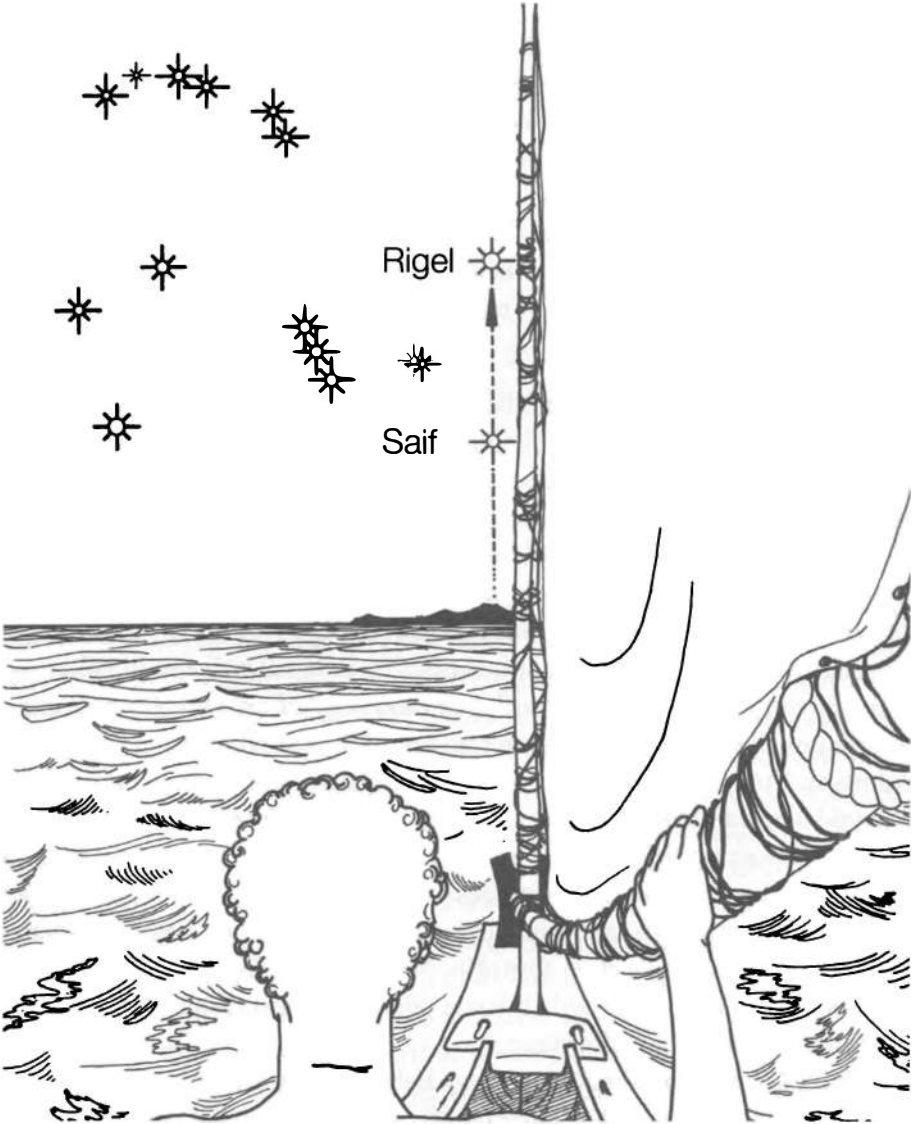
Haydi, ilerle! Ama nereye yüzmeli? Batan güneşe doğru yüz, Orion'a doğru yüz.

18. ve 19. yüzyıllarda Okyanusya'nın batı Pasifik Adaları'nda bir denizci, günümüzdeki bir beyin cerrahı kadar saygın bir konuma sahipti. 18. yüzyılda adaları ziyaret eden Avrupalı bir kaptan, yerliler arasında sadece sayılı kişinin coğrafya, seyrüsefer ve astronomi bilgisine sahip olduğunu belirtmiştir. Yüzde 99'u sudan oluşan bir çevrede, değişken rüzgârlar, dalgalar ve akıntılarla çalkalanan bir okyanusta bir yerden diğerine gitmek, uzun çabalar sonucu edinilmiş beceriler gerektiriyordu. Bunların başında da gökyüzünü yakından tanımak geliyordu. Mikronezya'nın doğusunda, bu türden uzman kişilere *tiborau* adı veriliyordu. Dikkatli bir gökyüzü gözlemcisi ve deneyimli bir denizci olan *tiborau*, doğrusal takımyıldızların şekil ve konumlarını üç boyutlu hayali bir pusula üzerine yerleştirip hafızasında tutabiliyordu. Ayrıca, gece boyunca ufukta aynı noktadan doğan yıldızları nasıl tanıyacağını biliyor ve bu bilgiyi, teknesini belirli bir adaya yönlendirmek için kullanıyordu. Peki ama bir *tiborau* bu becerileri nasıl ediniyordu? Bu alışılmadık doğrusal takımyıldızlar niye?

Arorae, Pasifik Okyanusu'ndaki Gilbert Adaları'nda yer alan küçük bir mercan adasıdır. Adanın kuzey sahilinde, kabaca yontulmuş beş altı çift taş levha vardır. Her biri yaklaşık bir insan boyutundadır ve zemine paralel yerleştirilmiştir. Bunlardan biri 80 kilometre ötedeki komşu Tamana Adası'nı, bir diğeri 140 kilometre uzaklıktaki Beru Adası'nı ve bir üçüncüsü de ufkun ötesinde, 710 kilometre uzaklıkta bulunan Banaba Adası'nı göstermektedir. Ada sakinlerinin "Taş Kanolar" veya "Seyahat Taşları" adını verdikleri bu levhalar, hem adalar arası yolculukta yön belirlemek için hem eğitim amaçlı kullanılıyordu. 1960'ların ortasında modern bir denizci adayı ziyaret ettiğinde, bir *tiborau* ona evinin arkasında duran ve halen kullanılmakta olan bir taş kano göstermiş. Babası tarafından, büyükbabasının yapmış olduğu önceki bir versiyon temel alınarak hazırlanan bu düzenek, doğudan batıya 1,5 metre ve kuzeyden güneye 1,2 metre uzunluğundaymış. Ortasında, taştan dikdörtgen bir oturma yeri varmış. Çevresi, okyanus dalgalarının büyüklük ve yönlerini temsil eden farklı boyut ve doğrultularda üçgen taşlarla donatılmış. Oturma yerinin yanındaki bir parça beyin mercanı, deniz tanrısını simgeliyormuş. O dönemde *tiborau*, denizde nasıl yolculuk edileceğini kızına öğretmek için hâlâ bu simülatorü kullanmaktaymış. Ne yazık ki yabancı ziyaretçiler, adalı kaynaklardan elde edilen yerli yıldız isimlerini fazla ciddiye almamış, bunların batılı yıldız haritalarındaki karşılıklarını araştırmamıştır. Bu yüzden, sistemlerindeki çoğu yıldızın kimliğini saptayamıyoruz.

Bir "Taş Kano"yu meydana getiren paralel levhalar, gecenin farklı zamanlarında belirli yıldızların ufukta doğup battıkları yerle aynı hizaya gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Örneğin, ağustos ayında gündeğümünde parlak Regulus, gece yarısında ise Arkturus yıldızı, Tamana Adası'nı işaret eden taşla aynı hizaya gelir. Bir denizcinin yapması gereken tek şey, ziyaret etmek istediği adayla bağlantılı uzun bir yıldız silsilesinden oluşan bir *havienga*'yı, yani yıldız yolunu ezberlemek ve kanosunu uygun bir doğrusal takımyıldıza doğru yönlendirmektir. Yıldızların doğuş ve batış konumları, sözlü gelenekler ve deneme yanılma yoluyla yapılan gözlemler sayesinde geliştirilen üç boyutlu bir tür zihinsel pusula üzerindeki noktalara dönüştürülür. Araştırmacılar üç, beş, yedi ve dokuz yoldan oluşan yıldız sistemleri tespit etmiş ve bunların, Yeni Gine'nin doğu kıyısı açıklarındaki Trobriand Adaları'ndan Hawaii ile Yeni Zelanda arasındaki Samoa'ya dek, Pasifik Okyanusu'nun yaklaşık 5000 kilometrelik bir alanında seyrüsefer amacıyla kullanıldığını belirlemişlerdir.

Güneybatı Pasifik'teki Caroline Adaları'nda usta denizciler, ufuk çizgisini 32 noktaya bölmüşlerdir. Bu noktalar, her biri diğeriyle karşısında yer alacak şekildedir ve aynı zamanda merkezdeki gözlemciye bağlanır. Örneğin, yükselen Vega'nın (kuzeydoğu) karşısında batan Antares (güneybatı), yükselen Aldebaran'ın (doğu-kuzeydoğu) karşısında Orion'un Kemer'i'nin battığı yer

Doğrusal bir takımyıldızı kendine kılavuz edinen Polinezyalı bir denizci (Çizim: Julia Meyerson).

(batı-güneybatı), güney-güneydoğudan yükselen Güney Haçı'nın karşısında ise Büyük Ayı'nın işaretçi yıldızı Alfa (kuzey-kuzeybatı) bulunur.

Hawaiiili denizciler, içi oyulmuş sukabaklarından yıldız pusulaları yapmışlardır. 1865 tarihli bir elkitabında, bunun nasıl yapıldığı anlatılır:

Bir sukabağının [yuvarlak] alt kısmına [...] birkaç çizgi çizilir [...] Bu çizgilere “Na alanui o na hoku hookele” (seyrüsefer yıldızlarının yolları) adı verilir. Bu yıldızlar aynı zamanda “Na hoku ai aina” (yeryüzüne hükmeden yıldızlar) adıyla da bilinir. Bu üç çizginin dışında yer alan yıldızlar “Na hoku a ka lewa” yani yabancı, ayrıksı veya harici yıldızlar olarak adlandırılır. İlk çizgi, “Hoku paa”dan (Kuzey Yıldızı) en güneydeki “Newe”ye (Güney Haçı) çekilir. Bu çizginin sağında, yani doğusunda kalan bölüme “Ke alaula a Kane” (gündoğumu yahut Kane'nin parlak yolu) denir. Çizginin solunda, yani batısında kalan bölüme de “Ke alanui maaweula a Kanaloa” (Kanaloa'nın işlek yolu) denir.

Sukabağının kenarlarına ise bellibaşlı seyrüsefer yıldızları işaretlenir.

Bu şekilde seyahat edebilmek için, nesilden nesile aktarılan bir deneyim birikimi gerekmiş olmalı. Okyanusya'nın denizci astronomları, yıldız konumlarını uzun mesafeli deniz yolculuklarında kullanabilecekleri işaretlere dönüştürmek için, başka hiçbir uygarlığın kozmoloji ve astronomisinde benzeri olmayan iki kavram geliştirdiler: Doğrusal takımyıldızlar ve hayali bir yıldız pusulası. İnsan zihninin bu iki yaratımı da çevre koşullarının bir sonucu olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Tropikal bölgelerde gökyüzünün yönelimi, geleneksel manyetik pusulaya ve günümüz kültürünün diğer astronomi cihazlarına gerek duymayan tekniklerle seyahat etmeyi mümkün kılmıştır. Kuzey Pasifik veya Güney Atlantik'te bir denizcinin, doğrusal takımyıldızları kullanarak yelken açtığında karşılaşabileceği sorunları bir düşünün. Bir kılavuz yıldız doğar doğmaz, ufukta ilk görüldüğü yere kıyasla yana doğru hareket etmeye başlayacaktır. Hemen onun yerine geçecek başka bir yıldız bulunmadığı takdirde, denizcinin rotası düz bir çizgi izlemekten büyük ölçüde uzaklaşacaktır. Örneğin, New England'dan Büyük Britanya'ya gitmek isteyen biri, “doğrusal” kılavuz yıldızlara başvuracak olursa, gemisi kısa sürede rotasından çıkacaktır.

Pratik bir zekâya sahip Okyanusya halkları, coğrafi bir gerçekliği kendileri için bir avantaja dönüştürmüşlerdir. Ufuk çizgisini temel alan bir astronomi kullanıyorlardı çünkü ekvatorial enlemlerde bu sistem gayet güzel işliyordu. Başucu noktasının kullanılması da bu sistemin bir parçasıydı. Denizciler, başucu noktasından geçen ve her biri belirli bir adayı işaret eden *fanakenga* yıldızlarını ezberliyorlardı. (Modern astronomi diliyle söyleyecek olursak, başucu noktasından geçen bir yıldızın yükselimi, yani gök ekvatoruna göre kuzey veya güney yönündeki açısal uzaklığı, gözlem-

cinin bulunduğu enlemin derecesiyle aynıdır.) Bir başka deyişle, kılavuz yıldızın gökyüzünde çizdiği yay başucu konumundan geçtiğinde, bir denizci belirli bir varış noktasının enlemine ulaştığını anlıyordu. Tongalılara göre, Fiji Adaları'nın (17 derece güney enlemi) *fanakenga'sı* Sirius, Caroline Adaları'nın (9 derece kuzey enlemi) *fanakenga'sı* ise Altair yıldızıydı. Deneme yanılma yöntemini kullanan bazı modern denizciler, sakın hava koşullarında, *fanakenga* yıldızlarını takip ederek coğrafi enlemin yarım derecelik (yak. 55 kilometre) bir yanılma payıyla tahmin edilebileceğini ortaya koydular.

1890 gibi geç bir tarihte, ismi bilinmeyen Tahitili bir denizci, ilk kez bir ziyaretçiye şu bilgileri vermiştir:

Eğer Kahiki'ye [Hawaii] doğru yelken açarsan, derin okyanusun üzerinde yeni takımyıldızlar ve yabancı yıldızlar fark edeceksin. Piko-o-Wakea'ya [ekvator] vardığında, Hokupua [Kutup Yıldızı] artık gözden kaybolacak ve o zaman Newe [?] senin kılavuz yıldızın olacak ve başının üzerinde Humu [?] Takımyıldızı sana rehberlik edecek.

Bu göksel kılavuzların batılı sistemde hangi yıldızlara karşılık geldiği bugün maalesef bilinmiyor.

Bildiğimiz kadarıyla, Orta Pasifik'in yerli denizcileri boylam kavramına (tıpkı enlem kavramına olduğu gibi) yabancıydılar. Boylamla uğraşmalarını sağlayacak herhangi bir yöneme sahip değillerdi. Daha önemlisi, böyle bir yöneme ihtiyaçları da yoktu. Eski Dünya denizcileri, bir rotanın doğu-batı kısımlarını hesaplamak için, zamanı ölçen kum saatleri ve (daha sonra) kronometreler gibi farklı düzenekler kullanmaya gerek duymuşlardır. Halbuki Okyanusya halkları, rüzgârlar ve okyanus akıntıları hakkındaki bilgilerine başvuruyor ve bu bilgileri astronomi gözlemleriyle birleştiriyorlardı. Bir başka deyişle, seyrüseferi incelikli bir sanata dönüştürmek için sadece doğa güçlerine bel bağlıyorlardı. Sorunsuz bir şekilde seyahat etmeyi başarmış olmaları, bizim kültürümüzde bunca sık kullanılan enlem ve boylam bilgisinin, bazı yetenekli denizciler için aslında hiç de elzem olmadığını kanıtlamaktadır. Güneydoğu Asya'nın açık denizlerinde teknolojinin yardımı olmaksızın bir adadan diğerine gitmek çok zor görünebilir. Fakat yerlilerin teknik becerilerini kullanarak bu seyahatleri bizzat gerçekleştiren modern antropolog ve maceracılar, bunun imkânsız olmadığını şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Gelgelelim bu seyrüsefer kavramlarının meraklı yabancılar tarafından anlaşılabilmesi her zaman güç olmuştur. Bu türden bir iletişim başarısızlığının klasik bir örneğinde, Alman bir gemi kaptanı, bir *tiborau*'nun bütün açıklamalarına rağmen yerlilerin seyrüsefer sisteminin nasıl işlediğini bir

türlü anlayamamıştır. Kaptanın 1897'de günlüğüne yazdığı şu satırlar, uğradığı hayal kırıklığını dile getirir:

[*tiborau*] bir keresinde bana, görünüşte içten bir tavırla, hayatında karşılaştığı en kalın kafalı hödük olduğumu söyledi. Her gün bana aynı şeyleri anlatıyor ve ben her gün ona yine aynı aptal soruları soruyordum. İhtiyar adam çoğu zaman artık tek kelime daha etmeyeceğini söylese de o çok sevdiği şaraptan sadece bir kadeh içince, yeniden dost canlısı birine dönüşüyordu.

Okyanusya halklarından bahsedildiğinde sık sık akla gelen bir soru da bir zamanlar anakaradan yola çıkıp o uzak adalara gitmeyi nasıl başarmış olduklarıdır. Zira bu adaların çoğu birbirinden yüzlerce kilometre uzaklıktadır. Bununla beraber, uçsuz bucaksız sularda uzun mesafeli yolculuklara çıkmak için, salt macera arzusunun ötesinde, muhtemelen çok sayıda pratik neden bulunuyordu: Örneğin mal alıp satmak, baskınlar düzenlemek, savaşlar yapmak, bir kabilenin hâkimiyet alanını genişletmek, ıssız adalardan yiyecek ve daha başka şeyler temin etmek. Cook Adaları'nda yaşayan bir grup yerlinin, sırf egzotik kuş yumurtaları toplamak için 300 kilometreden fazla yolculuk yapmış oldukları biliniyor. Anakarada herhangi bir dönemde yaşanmış ekonomik bir sıkıntı, insanları kıyıda çok uzaklarda bulunan seyrek nüfuslu veya tümüyle ıssız adalara yerleşmeye itmiş olabilir.

Nitekim, topluluğun hayatta kalması açısından deniz yolculuğunun ne denli önemli olduğu dikkate alındığında, doğrusal takımyıldızlarla seyrüsefer becerisi, Okyanusya halklarının muhtemelen en fazla değer verdikleri yetenek olmuştur. Günümüzde ise aksine, arabayla seyahat ediyor veya izleyeceğimiz güzergâhı otobüs şoförüne, tren makinistine, uçak pilotuna ya da cep telefonumuzdaki haritaya havale ediyoruz. Teknoloji sayesinde, uzun mesafe yolculuklarımızın hiçbirinde gökyüzüne bakmamıza gerek kalmıyor. Teknolojiden yararlanmaksızın sırf keyif için seyahat eden sadece az saydaki kişi, bir zamanlar gökyüzü bilgisinin yön bulmada ne denli önemli olduğunu gerçekten anlayabilir.

Tercihen bir kış göğü altında anlatılması gereken bir Polinezya hikâyesi, tropikal kuşağın kültürlerine özgü o yaratıcı ve deniz odaklı mitolojik hayal gücünün mükemmel bir örneğini sunar. (Aynı zamanda Antik Yunanların, kendini beğenmiş Orion hikâyesinden çıkardıkları bazı ahlaki dersleri de hatırlatır.) Polinezyalılar eskiden Pleiadlara Matariki, yani “Küçük Gözler” adını verirdi. Rivayete göre, bir zamanlar Matariki tek bir yıldızmış ve gökyüzünde ondan daha parlağı yokmuş. O kadar parlakmış ki, ufuktan yükseldiği zaman, deniz üzerinde ışıldayan yansıması herkesleri hayran bırakırmış. Olağanüstü parıltısıyla caka satan Matariki, diğer yıldızlara “Ben

hepinizden daha parlağım, hatta bütün tanrılardan bile daha parlak” diye böbürleniyormuş. Gökkubbeyi taşıyan dört sütunun bekçisi Tâne, bu duruma çok kızmış ve bu kendini beğenmiş karanlık bölgelere göndermeye karar vermiş. Bunun için de iki komşu yıldızdan yardım istemiş: Biri gökyüzündeki ikinci en parlak yıldız olan ve rakibinden pek de hoşlanmayan Mere (Sirius), diğeri ise Matariki'ye çok yakın bulunduğu için sürekli onun parlaklığının gölgesinde kalmaktan rahatsızlık duyan Aumea (Aldebaran).

Bir gece bu üçü Matariki'ye gizlice yaklaşmış. Fakat Matariki onları fark etmiş ve hemen kaçıp yakındaki Samanyolu nehrinin sularına gizlenmiş. Bunun üzerine Mere, nehrin kaynağına tırmanıp suyun akış yönünü değiştirmiş. Savunmasız kalan Matariki tekrar kaçmaya başlamış. Peşindekilerle arayı iyice açıp gökkubbenin kemerlerinin de ötesine geçmiş. Çaresizlik içindeki Tâne, Aumea'yı tuttuğu gibi Matariki'ye doğru öyle bir hızla fırlatmış ki, çarpışmayla birlikte Matariki altı parçaya ayrılmış. Her şey sona erdiğinde, bir zamanların bu parlak yıldızından geriye kalan parçalar süklüm püklüm bir şekilde eski yerlerine geri dönmüşler. Mere bundan böyle gökyüzündeki en parlak yıldız olmuş. Aumea da komşusunun gölgesinde kalmadan rahat rahat ışıldayabilirmiş artık. Küçük Gözler'e gelince, bazıları derler ki, şimdi bir yerine altı yıldız olduklarından bugün kendilerini daha da göz alıcı bulmakta ve bunu kendi aralarında fısıldaşıp durmaktadırlar. Belki de rüzgârsız ve dalgasız zamanlarda, deniz yüzeyindeki yansımalarına bakıp ne halde olduklarını görüyor ve hâlâ rakipsiz oldukları konusunda kendilerini boş yere kandırmaya çalışıyorlardır.

Gökyüzündeki İmparatorluk

Pawneelerin İlk Gök Gürültüsü Töreni'nde anlattıkları eski bir hikâye, Kurt-Kandiran ile Paruxti arasındaki çekişmeden bahseder. Çakal tanrı Kurt-Kandiran, Sabah Yıldızı'nın büyükbabasıydı. Paruxti ise şimşegin büyükbabasıydı; bütün ateşleri o kontrol ediyor ve geceleri insanların yolunu aydınlatan yıldızları o tutuşturuyordu. Paruxti'nin de kendine ait bir yıldızı vardı: Sabah Yıldızı ile rekabet halindeki Akşam Yıldızı. Zamanla Kurt-Kandiran, Akşam Yıldızı'nın parlaklığını ve gücünü kıskanır olmuş. Rivayete göre, başlangıçta Paruxti bütün takımyıldızları sonsuza dek ölümsüz bir ırk olarak yaşasınlar diye yeryüzüne yerleştirmiş. Fakat Kurt-Kandiran, Paruxti'nin şimşek çantasını çalmak için bir kurt sürüsü göndermiş. İnsanlar kurtları öldürmüş, böylelikle de ilk kez dünyaya ölümü getirmişler.

İnsanlar ölümlerinin sadece kısa bir ayrılığın ardından yeryüzüne tekrar geri dönmesini istemişler. Fakat bazıları dönüp bazıları da gittikleri yerde kalmayı tercih edince, Kurt-Kandiran hepsinin ölü olarak kalmasına karar vermiş. Bunun için de bütün ruhların bir hava burgacı içinde gelip toplandıkları bir şifa kulübesi inşa etmiş. Ruhlar içeri girer girmez, rüzgârın kapıyı kapatmasını sağlamış. İşte o zamandan beri bütün insanlar ölmek zorundaymış. Çakal tanrının yıldızı, ölümü dünyaya getirmekle kazandığı kötü şöhrete karşı Yılan Yıldız'dan (Antares) yardım istemiş. Yılan Yıldız da, onunla ilgili kötü hikâyeler anlatanları öldürmek üzere yeryüzüne yılanları göndermiş.

Lakotaların kutsal çubuğunun koruyuculuğunu yapan yerlinin babası, bir keresinde bir ziyaretçiye şöyle demiştir: “[Yer ve gök] aynıdır, çünkü yerde ne varsa yıldızlarda ve yıldızlarda ne varsa yerededir.” (Modern kozmologlar da farklı bir şey demiyor: Evrendeki her şey aynı kumaştan dokunmuştur!) Lakotalar, kendi yansıtma kavramlarını açıklamak için, astrolojinin “yukarıda ne varsa, aşağıda da o vardır” şiarına başvurur: Yeryüzü haritası tepeler, vadiler, kayalıklar ve tarlalardan oluşmuştur ve kutsal hikâyelerde bahsi geçen takımyıldızlar, bu gibi yerlerle bağlantılıdır. Lakotaların yıldızları Zodyak kuşağının içinde veya yakınında yer alır. Bununla amaçlanan, Lakotaların belirli yerlere varışlarını, güneşin bu yerlere tekabül eden takımyıldızlardaki konumuyla eş zamanlı kılmak veya kendi tabirleriyle, güneşin yolunu yeryüzünde takip etmektir. Örneğin, Wyoming Eyaleti'ndeki Şeytan Kulesi (Devils Tower) Mato Tipila Takımyıldızı (Kastor, Polluks ve civardaki altı yıldız) ile

bağlantılıdır. Kulenin güney tarafındaki kışlaklar ise yine güneyde bulunan ve batıların Üçgen ve Koç adıyla bildikleri iki takımıyıldızla ilişkilendirilir.

İngiliz yerleşimcilerin Yeni Dünya'ya hiç ayak basmamış, Lakotaların hiç yerlerinden edilmemiş olduklarını düşünün. Kim bilir, belki de Lakotalar, civar kabileler üzerindeki etkilerini artıracak, dahası, iktidar ve nüfuzlarını pekiştiren büyük bir şehir inşa edeceklerdi. Belki de bu şehrin planı, köyün kutsal mekânlarına hükmeden kozmik unsurların birçoğunu muhafaza edecek, ola ki daha da geliştirecekti. Kuzey Amerika'nın Büyük Ovaları'nda böyle bir şey asla vuku bulmadı ama dünyanın başka yerlerinde, hatta sıradan evlerde pekâlâ gerçekleşti.

• • •

Kiribati Orta Pasifik'te ekvatorun her iki yanında sıralanan Gilbert Adaları'ndan biridir. Bu adada yaşayanlar, gökyüzünü kendi evleri olarak gördüklerini söylerler. Gökyüzü evini (*uma ni borau*), her biri farklı bir isim taşıyan bölgelere ayırırlar. Bunun için de gökkubbeyi doğu-batı yönünde dikey ve ufka paralel yatay çizgilerle bölerler. Dikey çizgilere çatı direği (başucu noktasından geçen kuzey-güney meridyeni) ve çatı kirişleri (küçük daireler) adını verirler. Ufuk çizgisine paralel uzanan yayları ise aşık kirişlerine benzetirler. Bir yıldızın yerini saptamak için, kozmik meskeni mimari kısımlara ayıran hayali bölmelerden hangisinde olduğuna bakarlar.

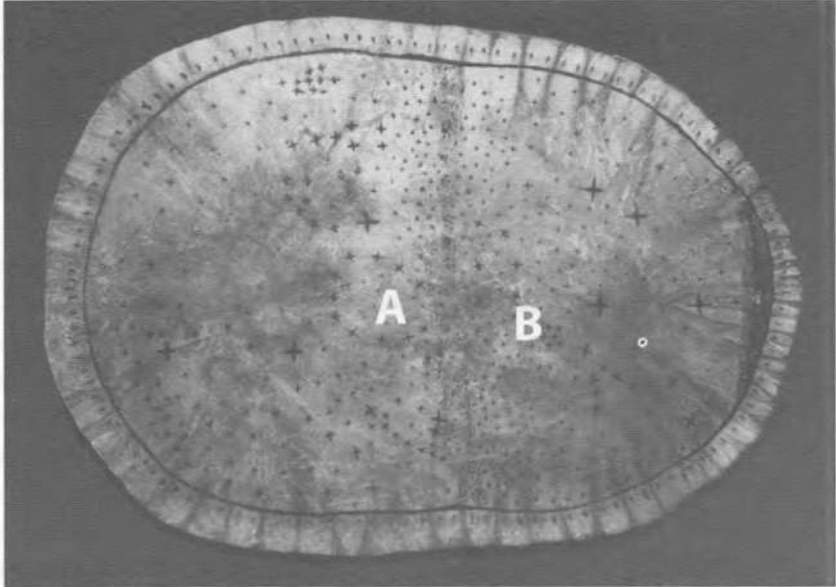
Kiribati yerlileri, gökyüzü-ev analogisini sadece yıldızları konumlandırmak için değil, mevsimsel bir saat olarak da kullanırlar. Örneğin, Pleiadlar gündoğumundan yaklaşık bir saat önce doğudaki ilk aşık kirişine ulaştığında, güneşin haziran gündönümünde bulunduğunu ve bunun da yağışlı dönemin başlangıcı olduğunu bilirler. Aynı konumda Antares'in görünmesi ise güneşin ilkbahar ekinoksunda olduğunun bir işaretidir. 19. yüzyılda bir Kiribati yaşlısının antropolog Sir Arthur Grimble'a dediği gibi: "Rimwimata'yı (Antares) ortada, çatı direği ile batıdaki ilk aşık kirişi arasında gördüğünüzde, güneşin Bike ni Kaitara'da (Yüz Yüze Gelme Adacığı) olduğunu bilirsiniz." Bike ni Kaitara, kurak dönemi başlatan ilkbahar ekinoksu için Kiribati yerlilerinin kullandığı terimdir.

Navaholar da, benzer şekilde, gökyüzü ile yaşadıkları yer arasında mimari bağlantılar kurarlar. Evlerine verdikleri *hogan* ismi, *ho* (yer) ve *ghan* (yuva) kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Yaratılış Hogan'ı, Navahoların Pleiadlar hikâyesinde karşılaştığımız Kara Tanrı tarafından inşa edilmiştir. Kara Tanrı'nın içine yıldızları yerleştirdiği bu hogan, onun soyundan gelen bizlerin de burada, yeryüzünde yaptığımız tüm hoganların ilk örneğini oluşturur. Kara Tanrı'ya bir saygı göstergesi olarak bütün

hoganlar yıldızların gökyüzündeki hareketiyle uyumlu bir doğrultuda konumlandırılmalıdır. Hoganın çatısı tıpkı gökyüzü gibi kubbe şeklinde, ılık ve ısı kaynağı güneş (*ha'a'ah*, yani “düzenli şekilde hareket eden yuvarlak nesne”) gibi de yuvarlak olmalıdır. En önemlisi de, hoganın kapısı, güneşin her gün yolculuğuna başladığı doğuya açılmalıdır.

Bütün hoganların dört direği vardır ve bunların her biri, gökyüzünü taşıyan dağlar gibi, ana yönler yerleştirilmiştir. Hoganın duvarları da dağlar gibi dimdik yükselir. Bir hoganın içine girildiğinde, güneşin hareketini taklit ederek her zaman saat yönünde hareket edilmelidir. İçerisi fiziksel olarak bölümlere ayrılmamıştır; fakat yine de (kuzey, doğu, güney ve batıda olmak üzere) dört özel alan veya köşenin varlığından söz edilebilir. Yemek pişirilip yenilen yer doğudadır. Gün içinde misafirlğe gelenler batıda ağırlanır. Dua ve ibadet edilen yer kuzeyde, çalışılan yer güneydedir. Beşinci yön, yani merkez, ortadaki güneşi çevreleyen gökyüzünü simgelemektedir.

Navaho ilahicileri, ev işleri ile bazı takımyıldızlar arasında bağlantı kurarlar. Büyük Kepçe'yi bir erkek, Kassiopeia'yı da onun dişisi olarak yorumlarlar. Bu ikisi birlikte, gökyüzü ocağını tutuşturan merkezi ateş Polaris'in etrafında ebediyen dönmektedir. Evde oturup ateşe göz kulak olan bu yaşlı karı koca, ahlaki açıdan örnek bir çift oluşturur. Her zaman aile fertlerinin yanındadırlar ve onlara karşı sorumluluklarını yerine getirirler.

19. yüzyıla ait bir Skidi Pawnee yıldız haritası. Bu kültürdeki en önemli iki yıldız kümesinin merkezi konumuna dikkat ediniz: (A) Kuzey Tacı ve (B) Pleiadlar. (Werner Forman/Universal Images Group/Getty Images)

Kiribati ve Navaho evleri gibi, otuz kişilik geniş bir aileyi barındırabilen Skidi Pawnee kulübeleri de gökyüzünün mimari planını örnek alır. Kubbe şeklindeki yapısı, en küçük ayrıntısına kadar gökyüzünü taklit eder: Doğuda giriş kapısı, dört ana yönde birer destek direği ve ev sakinlerinin yıldızları seyretmesine olanak tanıyacak şekilde özenle konumlandırılmış bir duman deliği. Etnolog James Murie, Pawneelerin yaşamı üzerine 20. yüzyılın başında yayımladığı kitabında şunları yazar: “Bir rahip, belli bir saatte [...] duman deliğinden yukarı bakar. Eğer hemen yukarıda [belirli] yıldızları görürse tohum ekme törenlerinin vakti gelmiş demektir.” Annesi bir Pawnee olan Murie ne yazık ki fazla ayrıntı vermemiştir. Fakat sonraki tarihlerde bazı kaynak kişilerin aktardıklarından biliyoruz ki Pawneeler için bir birlik sembolü olan Pleiadlar, ilk kez temmuz sonunda gündoğumundan hemen önce, duman deliğinden kısa bir süreliğine görünüyordular. Bunun için gözlemcinin, kulübenin simetri eksenini üzerinde, sırtı duvara dönük bir şekilde oturması gerekiyordu. Pleaidları kış gündönümü dolaylarında günbatımından hemen sonra tekrar görmek mümkündü. Duman deliğinden bakıldığında Şefler Meclisi (bizim Kuzey Tacı adını verdiğimiz takımyıldız), Pleaidların tam tersi zamanlarda parılıyordu. Bu da, yerlilerin yıldız haritalarında bu iki takımyıldızın neden önemli bir yere sahip olduğunu açıklayabilir. Pawnee kulübesi hem bir barınak hem bir rasathane veya planetarium işlevi görüyordu. Aynı zamanda, burası gerçek bir doğa okuluydu da: Kulübenin sıcak ortamında çocuklar, onlara anlatılan gerçek hayat hikâyeleri ve mesellerin gökyüzü sahnesinde nasıl canlandırıldığını kendi gözleriyle görebiliyorlardı.

Kiribati, Navaho ve Pawnee konut mimarileri, başımızın üzerinde uzanan iki çatı arasındaki yakın paralellikleri gösteren çok sayıdaki örnekten sadece üçüdür. Günümüzde “ideal ev” anlayışının ne denli farklı olduğunu bir düşünün. Modern konutların mimari planlarına bakıldığında, ev ahalisinin birlikte daha az vakit geçirecekleri bir şekilde tasarlanmış oldukları görülür. Örneğin, çoğu zaman her aile ferdinin evde kendine ait özel bir alanı vardır. Aslında pek az kişi oturma odasında oturur ve yemek odasında yemek yer. İçinde yaşadığımız evlerin yerini ve yönünü belirlemede çevresel etkenlerin önemli bir rol oynadığı da söylenemez. Uzak mesafelerden borularla su getirilebilir, etrafa her türden ağaç dikilebilir ve daha fazla para ödediğiniz takdirde bir dağ ya da deniz manzarasına sahip olabilirsiniz. Güneşin tadını çıkarabileceğiniz bir verandanız bile olabilir belki. Peki ya yıldızlar? Yıldızlar nerede? Modern dünyada çoğu insan için, yaşadığı yerin yıldızlarla ilişkisi bir şey ifade etmiyor.

Skidi Pawnee ve Lakota yerlileri, evlerini ve topluluk binalarını tasarlar-ken, kâinatla daha kapsamlı bir bağlantı kurma arayışındaydılar. Nitekim

köylerini ve coğrafi nirengi noktalarını, takımyıldızların konumlarına göre düzenlemişlerdir. Bu halkların bir mitine göre, yıldızlar bir dönem yeryüzüne getirilmiş ve buradaki konaklama yerlerini gökyüzündeki konumlarına göre belirlemişlerdir. Skidi Pawneeler, her köye koruyucu bir yıldız tahsis ediyor ve köylüleri bu yıldızla ilgili ayinleri yerine getirmekle görevlendiriyorlardı. Örneğin en batıdaki köy, yaşam ve bilgi tanrısı Tirawa'nın yönetimi altındaydı ve mevsimsel takvimin ilk törenleri bu köyün tapınağında düzenleniyordu. Birinci ayın olan İlk Gök Gürültüsü Töreni, ilkbaharda gök gürültüsü ilk kez duyulduğunda, aşağı yukarı ekinoks zamanında yapılıyordu. Merkezdeki beş köyün konumu, Büyük Kepçe'nin kâsesini meydana getiren ve Kutup Yıldızı etrafında dönen dört yıldız temel alınarak planlanmıştı. Tapınaklarda, topluluğun çeşitli faaliyetleri temsil ediliyordu. Her köy, tohum ekme, hasat, avlanma, liderlerin atanması ve savaşçıların ödüllendirilmesi gibi kabile işleriyle bağlantılı bir ritüeli yerine getirerek törenlere katılıyordu.

Mevsimler birbirini kovaladıkça, ayinler de batıdan doğuya doğru, bir tapınaktan diğerine yer değiştiriyordu. En doğuda, Sabah Yıldızı'nın koruyuculuğu altında bulunan köy son sırada yer alıyordu. Bu köyün görevi, yeryüzündeki tüm yaşamın süreklilik ve üretkenliğini güvence altına almak amacıyla, yukarıdaki dünyayı aşağıdaki dünyaya bağlayan bir kurban töreni düzenlemektir. Ardından, aynı döngü tekrarlanıyordu. Bu törenler sırasında neler olup bittiğini pek bilmiyoruz. Pawnee liderleri, kutsal ritüelleri hakkında her zaman için son derece ketum davranmışlardır. Bununla birlikte, ileri gelen yaşlılardan biri, bu törenlerde “insanların yiyecek için başvurmak zorunda oldukları Tirawa'ya bağımlılıklarını hatırlatan ayinlerin ilk başlangıcı, yaratılış ve ailenin kuruluşu hakkında açıklamalarda bulundukları”nı belirtmiştir.

Hanedanların yönetimi altındaki Çin toplumu son derece bürokratik bir yapıya sahipti ve geceleyin gökyüzünde gerçekleşen olayları kayda geçirmek için özel bir dikkat gösteriliyordu. Çin hanedan tarihleri, astronomiye ayrılmış uzun bölümlerle doludur. Bu bölümlerde, gök cisimlerinin renkleri, parlaklıkları ve hareket yönleri, nerede ve ne zaman göründükleri veya kayboldukları, özellikle de nerede ve ne zaman aynı yerde toplandıkları hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Bu tarih kitaplarında, gökyüzü olayları ile hanedan meseleleri arasında yakın bağlantılar kurulur. Örneğin, Çinli bir tarihçi ve saray müneccimi, “göksel hizmetkârlar” (gezegenler) bir araya toplandıklarında, bunun ya büyük bir kısmet ya da büyük bir felaket anlamına geldiğini belirtir. Bunu nereden bildiğine gelince, yazdığına göre, bir keresinde Oda'da (Akrep) toplandıklarında, Zhou Hanedanı gelişip güçlenmiş (MÖ 1. binyıl)

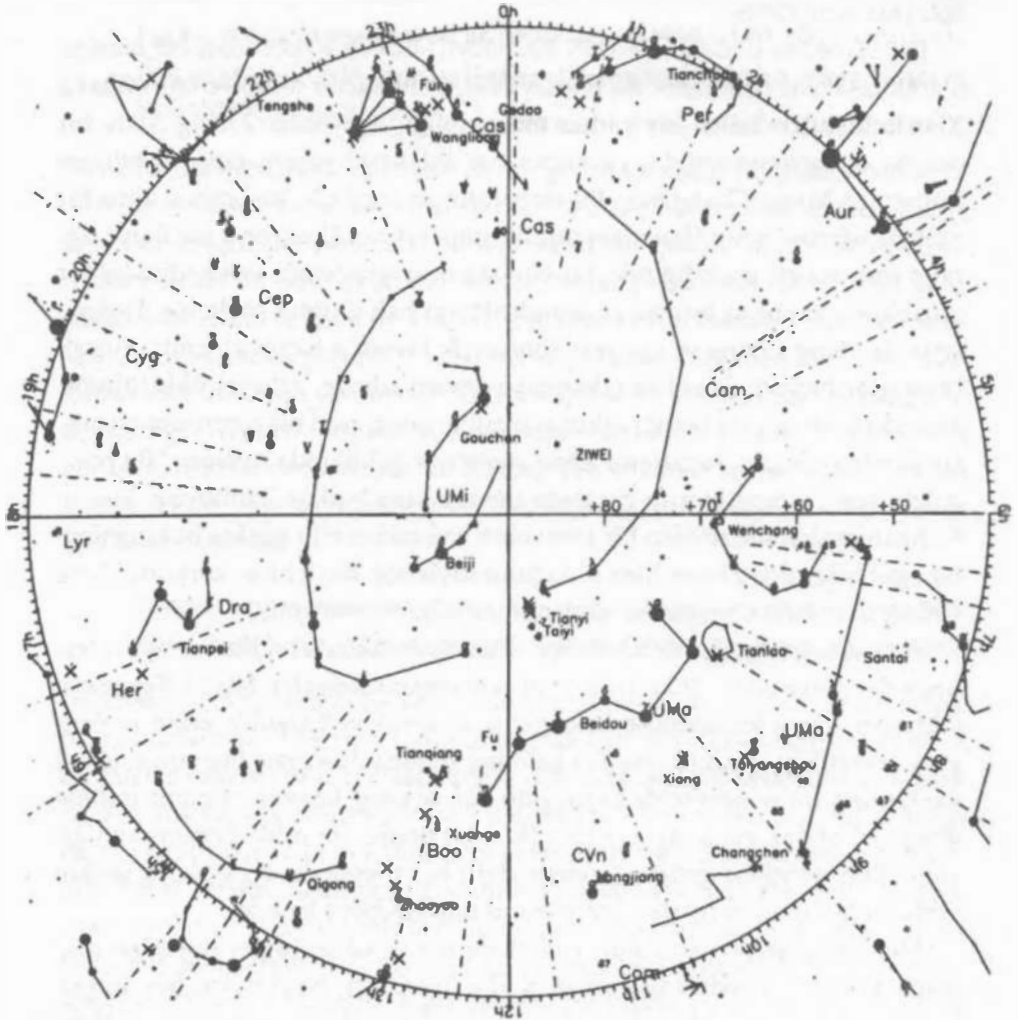
fakat Kalbur'da (Yay) toplandıklarında ise saltanatı dönemindeki çöküş ve bozulmayla bilinen Li Qi imparator olmuştur (MS 314).

Daha önce gördüğümüz gibi, Batı dünyasında takımyıldızların isimleri Yunan efsanelerinden gelmektedir. Ptolemaios'un tanımladığı 48 takımyıldızdan bazıları –örneğin, Andromeda ve Perseus, Orion ve Akrep– arasında mitolojik açıdan bir ilişki varsa da çoğunun hikâyesi kendine özgüdür. Çin sistemi ise tümüyle farklıdır. Çinliler gözlerini kuzeye çevirdiklerinde, avlanma mevsiminin geldiğini onlara hatırlatacak bir çift ayı görmemişlerdir. Onun yerine, Çinlilerin gökyüzünde ayırt ettikleri 283 yıldız deseninin tümü, tek ve büyük bir yapı içinde birbirine bağlanır. Navaho, Pawnee ve Lakota yerlilerinin göksel evleri ve kulübeleri gibi, Çin gökyüzü de imparatorluğun en önemli konutunu yansıttığı düşünülen göksel bir imparatorluk olarak tasavvur ediliyordu. En başta da Kuzey Gökyüzünün Üç Mahfazası geliyordu. Merkezde ise hareketsiz Kutup Yıldızı'yla temsil edilen imparator bulunuyordu.

Konfüçyüs, imparatorun yönetimini Kutup Yıldızı ile karşılaştırmıştır. Nasıl ki imparator yeryüzü devletinin ekseniyse, Kutup Yıldızı da gökyüzünün eksenidir. Yıldızların hareketsiz kutup etrafında dönmesi gibi ekonomi de sabit imparatorun etrafında döner. Bir efsaneye göre Tanrısal Kral, annesi üzerine Kutup Yıldızı'nın saçtığı ışıktan doğmuştur. Kutup ekseninin sabit konumu, açıkça görüldüğü üzere, devletin daimi gücünü ifade eden kozmik bir metafora dönüşmüştür. İmparatorun yeryüzündeki mülkünü yansıtır bir şekilde, Mor Saray adı verilen göksel imparatorluk sarayının temsilcileri ve diğer unsurları da, tüm hareketin merkez noktasına en yakın olan ve hiç batmayan yıldızlardan oluşuyordu. Bu göksel memurların her birinin yeryüzünde bir mukabili vardı.

Bizim Küçük Kepçe adını verdiğimiz kümedeki yedi yıldızdan dördü ve iki başka yıldız daha, MÖ 2. yüzyılda Qin Hanedanı'nın Gouchen, yani "Açısız Düzenleyici" adını verdiği takımyıldızı meydana getiriyordu. Bu grubun bir üyesi, Ay'ı yöneten veliaht prensi. Bir diğer üyesi de güneşi yöneten büyük imparatordu. Bir üçüncüsü, imparatorluk cariyesinin oğlu, beş gezegeni yönetiyordu. Dördüncüsü imparatoriçe, beşincisi ise Göksel Saray'ın kendisiydi. İmparatorun yıldızı parlaklığını kaybettiğinde, yeryüzündeki mukabili de otoritesini bir miktar gevşetiyordu. Veliaht prens ise kendi yıldızı soluk görüldüğü, özellikle de imparatorun sağında bulunduğu zamanlarda, endişeye kapılıyordu.

Sarayın çevresindeki dört yıldız Beiji, yani Dört Destekçi deniyordu. Bunlar, emirleri devletin geri kalanına tebliğ etmekle görevliydi. Nitekim Çin yıldız haritalarında, bu görevi yerine getirmelerine uygun bir konumda yer alırlar. Altın Sayvan, koruyucu bir görünüme sahip yıldız dizilerinden

Çinlilerin Mor Saray takımyıldızları. İmparatoru temsil eden sabit Kutup Yıldızı, Gouchen kümesindeki en parlak yıldızdır. (Kaynak: S. Xiaochun ve J. Kistemaker, *The Chinese Sky During the Han* [Leiden: Brill, 1997], 70)

oluşur ve bizim Ejderha, Vaşak ve Zürafa takımyıldızlarımızın kutup merkezli yıldızlarına tekabül eder. Saray erkânı ve görevlilerinin ötesinde, Beidou'nun (Kuzey Kepçesi) yıldızları vardır. Her şeyden önce göksel ilkelerin dünya üzerinde yaşama geçirilmesiyle ilgilenen bu Yedi Denetçi, yeryüzüne doğru alçalıp imparatorluğun dört bir köşesini teftiş edebilecekleri mükemmel bir konuma sahiptirler.

Beş Hanedan döneminde (MS 10. yüzyıl) Büyük Kepçe idari bir merkez olarak tasavvur edilmiştir. Bu takımyıldız, ünlü Taocu rahip ve tanrı Zhang Xian'la ilişkilendirilen bir yıldız ev sahipliği yapıyordu. Zhang Xian, bir önceki enkarnasyonunda, savurgan (ve ahlaksız) yaşam tarzıyla bilinen İmparator Meng Chang'mış. Bu imparatorun incilerle süslenmiş altın bir oturağı varmış. Song Hanedanı'nın ilk imparatoru Zhao, onu yenilgiye uğratıp sarayını ele geçirdiğinde, bu şatafatlı oturağı görmüş ve kendini bu tür aşırılıklara kaptıran birinin cezalandırılmayı hak ettiğini söylemiş. Dolayısıyla da Meng Chang ve cariyesi Tomurcuk Hatun u hapse attırmış. Tutsak imparator hapiste de sorun çıkarmaya devam edince, nihayet öldürülmüş. Tomurcuk Hatun kaybettiği aşkının anısına, onun zarif bir portresini çizmiş. Günlerden bir gün, İmparator Zhao ziyaretine geldiğinde sormuş: "Bu portredeki kim?" İmparatorun gazabına uğramaktan korkan Tomurcuk, bunun Sichuan eyaletinde sevilen bir tanrı olan ve kendisi için adakta bulunanlara bir oğul bahşeden Zhang Xian olduğunu söylemiş. Böylelikle, korkunç Meng Chang'ın portresi, saygın bir tanrının temsiline dönüşmüş.

Bir başka hikâyede Büyük Kepçe, düzenli aralıklarla merkez sarayın etrafında denetime çıkan Yüce Teokrat'ın at arabasını simgeler. Büyük Kepçe'nin yıldızları, karşıt kutuplar –erkek ve dişi, aydınlık ve karanlık, etkin ve edilmeyen– arasındaki gerilimi ortadan kaldıran düalist düşünme biçiminin temel kavramları yin ve yang'ın da kaynağıdır. Yin ve yang, kozmik zamanla birlikte döngüsel olarak güçlenip zayıflar. İkisi bir arada, insanlık durumunun gizilgücünü meydana getirir. Devletle ilgili her meselede, iyi ve kötü talihin yıldızlardan esen rüzgârları gökyüzünü boydan boya kateder.

Mor Saray'ın bazıları soluk yıldızlarla temsil edilen diğer unsurları arasında Kraliyet Arşivleri Görevlisi, Kadın Teşrifatçı, Nedimeler, Baş Yargıç, Üç Yüksek Eğitimci, Harem Ağası, Başbakanlar, Göksel Misafirhane, Göksel Mutfak ve Göksel Yatak yer alır. Çin İmparatorluğu'nda, günlük yaşamın dünyevi kaygılarından hiçbirisi gökyüzünde ihmal edilmemiştir: Nişanlanma Yıldızı, Akıl Hastalığı Yıldızı, Romatizma Yıldızı, Zevk Yıldızı, Dava Yıldızı, Kaşıntı Yıldızı ve bir kadının erkeğe dönüşmesini sağlayan Öksüz Yıldız.

Çin gökyüzünde birden fazla Kepçe vardır. Bir ikincisi, kutuptan uzakta, bizim Yay olarak adlandırdığımız güney takımyıldızı içinde yer alır. Rivayete göre bu Kepçe, kuzeydeki Kepçe ile satranç oynarmış ve oyunun sonucu

bir ölüm kalım meselesiymiş. Her şey, Taocu rahip Guan Lu'nun Yan Chao adındaki genç bir adamla karşılaşmasıyla başlamış. Guan Lu, bu genç adamın gayet sağlıklı gözükmesine karşın yakında öleceğini hissetmiş. Bu yüzden de ona bir tavsiyede bulunarak yardım etmeye karar vermiş:

Hemen evine git ve bir tabak geyik eti ile bir şişe şarap hazırla. Sonra bunları buğday tarlalarının güneyinde en büyük ağacın olduğu yere götür. Orada, satranç oynayan iki yaşlı adam göreceksin. Hiç sesini çıkarmadan onlara hizmet et. Sana yardımcı olacaklardır.

Yan Chao, söylenenleri harfiyen yerine getirmiş. Fakat iki yaşlı adam kendilerini oyuna o kadar kaptırmışlar ki, ona hiç aldırış etmemişler. Eti ve şarabı yiyip içmişler gerçi ama bundan keyif alır gibi bir halleri de yokmuş. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra, satranç oyuncularından biri genç adamı fark etmiş ve “Sen de kimsin? Ne yapıyorsun burada?” diye sormuş. Yan Chao başından geçenleri anlatmış ve yaklaşan ölümden kendisini kurtarmaları için onlara yalvarmış. “Ölüm kaydını bir kontrol edelim bakalım” demiş diğer oyuncu. Ve genç adamın öngörülen ölüm yaşının 19 olduğunu görünce, üstünü çizip yanına 90 yazmış. Yan Chao da sevinç içinde oradan ayrılıp tekrar yola koyulmuş. Eve döndüğünde, arkadaşı Guan Lu ona şu açıklamayı yapmış:

Kuzeyde oturan yaşlı adam Kuzey Kepçesi'dir, güneyde oturan ise Güney Kepçesi. Güney Kepçesi doğumlardan sorumludur, Kuzey Kepçesi ise ölümlerden.

İmparator yeryüzündeki başkentin düzenlenmesini kozmik enerjinin belirli bir noktadaki özellikleriyle uyumlu kılmak için, *feng shui* sanatını icra eden bir falcıya başvururdu. Yer üzerindeki işaretleri veya bir avuç dolusu toprak havaya atıldığında oluşan şekilleri yorumlayan bu uzman kişi, bir binanın nereye yapılması ve hem içinin hem çevresinin nasıl düzenlenmesi gerektiğine karar verirdi. Kozmik bilgisinin kaynakları arasında manyetik alanlar, akarsu yolları ve yeryüzü şekilleri bulunuyordu. Ayrıca, üzerine çeşitli yazılar kazınmış eski kemik ve deniz kabuğu parçalarından oluşan kehanet kemiklerine de başvurabiliyordu. Kimi zaman, bir inşaat alanından geçen *yin* ve *yang* enerjilerini dengelemek için, işçilerin çok sayıda büyük kaya parçasını kaldırıp yerine bir orman dolusu ağaç dikerek araziye tümüyle dönüştürmesi gerekiyordu. (Bugün de Şangay ve Pekin gökdelenlerinde bu tür mimari modifikasyonlar görebilirsiniz.) Şehrin uygun bir forma kavuşabilmesi, doğal çevreyle ve özellikle de dört ana yönle uyum içinde olmasına bağlıydı. İşlevini gerektiği gibi yerine getirmesi için, şehrin tam olarak kuzey-güney doğrultusunda hizalanmış ve mükemmel bir kare şeklinde düzenlenmiş

olması gerekliydi. Tarihçi Paul Wheatley'in belirttiğine göre, "Merkeze bir direk diyor, bir çekül yardımıyla da onun yere tam dik konumda olup olmadığını kontrol ediyor ve bu direk ile güneşin gölgesini gözlemliyorlardı. [Sonra] geceleyin, gerçek doğu ve batıyı hatasız bir şekilde saptamak için Kutup Yıldızı'nı inceliyorlardı." Çin tarihçisi Joseph Needham'ın ifade ettiği gibi, bütün varlıkların uyum içindeki işbirliğine karşılık gelen bu kozmik düzen, "üstün bir otorite tarafından değil, kendi yaşamlarının içsel gereklilikleri tarafından belirlenmişti."

Pekin bir zamanlar sahip olduğu kozmik planı bugün de muhafaza etmektedir. Tiananmen Meydanı'ndan baktığınızda, Çan ve Davul kulelerinin, Halk Kahramanları Anıtı'nın ve hatta Mao Zedung Anıt Mezarı'nın kusursuz bir güney-kuzey ekseninde hizalandığını görebilirsiniz. Bu hattı takip edecek olursanız, eski şehrin kapılarından geçtiğini fark edersiniz. Günümüzde kozmik eksen, İmparatorluk Meridyeni'ni, başka bir deyişle kuzey-güney hattını temsil eden mermer bir yaya yoluyla belirtilmiştir. İmparatorun tahtını barındıran Yüksek Uyum Konağı, bu hattın kuzey ucunda yer alır. Bu noktada görüş alanı, yeryüzünün gökyüzüyle buluştuğu yerden doğruca dolaykutupsal bölgeye yükselir.

Pekin'in kozmik düzeninin bir benzerine, Hristiyanların *Göklerdeki Babamız* duasında rastlanır: "Göklerde olduğu gibi, yeryüzünde de" – ki bu, "yukarıda nasılsa, aşağıda da öyle" şiarının bir diğer ifadesidir. Aslında, Çinlilerin göksel şehrinin çağrıştıran kolektif bir ideoloji örneği için, Birleşik Devletler'in başkentine bakmamız yeterli. 1792'de popüler bir dergide yayımlanan bir makale, Washington DC'nin o sıralar nasıl planlandığını tarif ediyordu: "Bay Ellicott gökyüzü gözlemlerine dayanarak Kongre Binası'nın yapılması amaçlanan alandan geçen tam ve doğru bir meridyen çizgisi belirlendi. Bu çizgiyi yine aynı alandan geçen ve doğu-batı yönünde uzanan bir diğer çizgiyle kesiştirdi."

Polaris'in medyan konumundan güneşin gün içinde izlediği yola dikey bir çizgi çekmek ve bu çizgiyi güneye doğru uzatmak, tam da eski Pekin'in inşasında kullanılan yöntemdi. Bir plan dahilinde inşa edilmiş Amerikan şehirlerinin en mükemmel örneği olan Washington, 18. yüzyıl Fransız Aydınlanması'nın bir ürünüdür. Fransız-Amerikalı askeri mühendis Pierre Charles L'Enfant tarafından hazırlanan görkemli tasarımı, Avrupa'nın büyük şehirleriyle boy ölçüşme amacındaydı. Washington, başlangıçta, her kenarı 10 mil (16 km) uzunluğunda olan ve köşeleri ana yönleri gösteren kusursuz bir kare şeklinde düzenlenmişti. Bir zamanlar antik şehirlerin merkezinde yükselen piramit veya zigguratların, daha sonraları ise şehir merkezini belirten katedral, tapınak veya camilerin yerini burada Kongre Binası almıştır.

Aydınlanma filozofu Jean-Jacques Rousseau'ya göre her devlet, ister monarşi olsun ister demokrasi, tanrılarla bağ kurmak zorundadır. Washington'ın telli bir tekerlek ve onun üzerinde dörtgen bir ızgara şeklindeki planı, ziyaretçilerde ulusal bir mitoloji hissi uyandırır. Kongre Binası'ndan Beyaz Saray'a Pennsylvania Bulvarı boyunca ilerleyen geçit törenleri ve Washington Anıtı'ndan Ağaçlıklı Yol (Mall) boyunca Kongre Binası'na uzanan davetkâr manzara, tören yolları ve hac güzergâhları düzenleme şeklindeki kadim geleceğe öykünmektedir. Washington, kutsal ve dünyevi uzamların bir kesişme noktası, evrenin geometrisini ve âlemlerin ahengini yansıtan bir iktidar merkezi olarak sunar kendini. Çinliler için eski Pekin neyse, Amerikalılar için de Washington odur: Göksel bir şehir.

Yıldızlı Tavanlar ve Mega Takımyıldızlar

Bir deniz canavarı olan Ketus, gökyüzündeki en büyük takımyıldızdır ve “Dünyanın en güzeli kim?” sorusunu yanıtlayan bir gökyüzü hikâyesinin de baş kahramanlarından biridir. Hikâyeye göre, Aithiopia (Etiyopya) Kraliçesi Kassiopeia, sıradan bir ölümlü olan kızı Andromeda’nın, Nereidler adıyla bilinen deniz perilerinden bile daha güzel olduğunu söyleyerek böbürleniyormuş. Deniz tanrısı Poseidon, Kassiopeia’nın bu sınır tanımayan kibri karşısında, krallığın kıyılarını yakıp yıkması ve Andromeda’yı parçalaması için Ketus’u göndermiş.

Antik çağlarda Akdeniz’de seyahat etmek, tehlikelerle dolu bir maceraya atılmak demektir. Gemi kazalarıyla ilgili dehşetengiz hikâyeler, kıyılarda yaşayanları Akdeniz sularının korkunç yaratıklarla dolu olduğuna inanmaya itmişti. Eski Ahit’te bahsi geçen, çok başlı ve kanatlı yılan Leviathan’ı hatırlayın. Yehova, Leviathan’ı öldürür ve etini insanlara vererek onları açlıktan kurtarır. Bir de İtalya yarımadası ile Sicilya Adası arasındaki dar ve tehlikeli boğazın bir yakasını koruyan Skylla var. (Karşı yakaya ise Kharybdis’in girdabı bekçilik etmektedir.) Bir zamanlar genç ve güzel bir kız olan Skylla, gemileri batırıp mürettebatını yiyen dört gözlü, on iki dokunaçlı, altı kafalı, köpekbalığı dişli bir yaratığa dönüşmüştür. Günümüzde Skylla, Kharybdis’le birlikte, kendinizi asla içinde bulmak istemeyeceğiniz bir ikilemi ifade etmek için kullanılıyor.

Bu tür hikâyeler Aithiopia Krallığı’nın hükümdarlarını haklı olarak dehşete düşürüyordu. Ketus’u balina başlı, jilet gibi keskin dişlere sahip, yılan kuyruklu dev bir deniz canavarı olarak biliyorlardı. Kassiopeia ve kocası, Poseidon’un Ketus’u gönderme kararı üzerine, Apollon kâhinine danışmış. Apollon bu tehlikeyi ciddiye almalarını tavsiye etmiş: “Kibirli tavrınızın bir karşılığı olarak, kızınızı canavara kurban etmekten başka çıkar yolunuz yok.” Bunun üzerine kral ve kraliçe, Andromeda’yı çıırılçıplak soyup İoppa kıyısında bir kayaya zincirlemişler. (Günümüzde Yafa olarak bilinen bu yerde, bu kayayı hâlâ görebileceğiniz söylenir.)

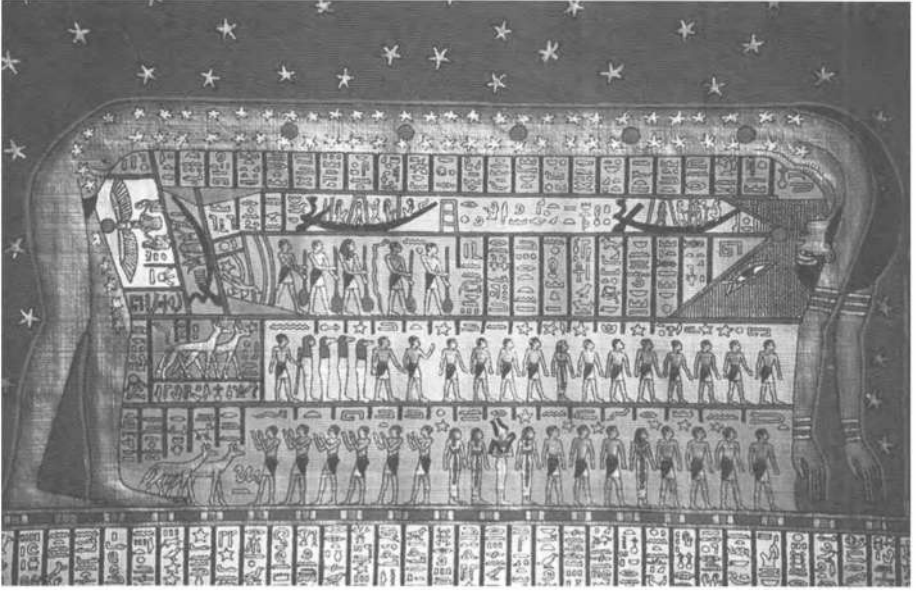
Bu sırada savaşçı Perseus bölgeyi bir başka tehlikeden, Gorgo Medusa’dan kurtarmış ülkesine dönmekteymiş. Perseus, kendisine bakan ölümlüleri taşla çeviren bu kanatlı, yılan saçlı dişi canavarla göz göze gelmemek için, iyice cilaladığı kalkanını bir ayna gibi kullanmış ve bu sayede gizlice yaklaşarak

onu öldürmüş. Ardından, elinde Medusa'nın başıyla dönerken, Ketus tarafından yutulmak üzere olan prensesi görmüş. Son anda kılıcını bu korkunç deniz canavarının kalbine saplayıp Andromeda'yı kurtarmış. Anlatıldığına göre, daha sonra onunla evlenmiş ve çiftin dokuz çocuğu olmuş (yedi erkek ve iki kız). Bu çocukların soyundan gelenler de Mykene'de (Miken) hüküm sürmüşler. Tanrılar hikâyeye uygun bir sahne yaratmak için Andromeda'yı kuzey gökyüzünde Perseus'un yanına, Kraliçe Kassiopeia ile Kral Kepheus'tan uzak olmayan bir yere yerleştirmişler. Deniz canavarı Ketus'u ise güneyde Balık, Irmak ve Kova gibi suyla ilişkili diğer takımyıldızların arasına koymuşlar.

Ketus benim en sevdiğim takımyıldızdı. On yaşındayken, yıldızları seyretmeye doyamazdım. O yüzden, renkli kartonlardan yıldız şekilleri kesip odamın tavanına yapıştırmıştım. Annem buna kızılıyordu gerçi çünkü kirada oturuyorduk. Yatağımın üzerindeki en seçkin yeri Ketus'a ayırmıştım. Doğudaki duvarda Orion ve onun parlak mavi yıldızı Rigel, batıda ise Akrep vardı. Gece boyunca yıldızlarla sarmalanmış bir şekilde mışıl mışıl uyuyordum.

Bugün eğer gerçek yıldızlarla temasınızı yitirmişseniz, gayet dünyevi kaygılar peşindeki üreticilerin size sunduğu fiber optik, çok renkli, 1500 yıldızlı birinci sınıf bir tavan satın alarak kendinizi avutabilirsiniz: İşte size titreşen yıldızlar, (her 30 saniyede bir) kayan yıldızlar ve bir Samanyolu – fon müziği olarak da ne hoşunuza gidiyorsa artık. Yıldızlı tavanları, banyo da dahil olmak üzere evin her odasına koyabilirsiniz. Bir modelde, gerçek gece göğünü görebileceğiniz bir tavan penceresi de mevcut. Hatta bazı şirketler, sipariş üzerine çiftler için özel bir kozmos sunuyor: Dört direkli karyolanızın üzerinde yıldızlar, tamı tamına evlendiğiniz akşamki dizilimleriyle ışıldayabiliyor. Coşkulu bir yorumcu şöyle yazıyor: “Harika! Las Vegas'ta yaşıyoruz ve hiç yıldız göremiyoruz. [Yıldızlı tavan] bizim için yepyeni bir görsel deneyim oldu!” (Halbuki azıcık zahmete katlanıp burunlarının dibindeki çöle kadar gitseler, gerçek yıldızları rahat rahat seyredebilirlerdi.)

Göründüğü kadarıyla, ben ve 19. Mısır hanedanı firavunlarından I. Seti (MÖ 12. yüzyıl) ortak bir tutkuyu paylaşıyorduk: Yıldızlar altında uyumak. I. Seti'nin Abydos'taki cenaze tapınağında bulunan kenotaflı, yani simgesel mezarı, yıldızlı bir tavana sahiptir. Tavandaki sahnede, gökyüzü tanrıçası Nut'un bedeni, yeryüzünün üzerinde bir uçtan diğerine gerili bir şekilde betimlenmiştir. Onu, hava tanrısı Şu tutmaktadır. Resme eşlik eden metin, tam anlamıyla bir astronomi dersi niteliğindedir. Bu metinde, bereket tanrıçası Sothis'in, yani Sirius yıldızının hareketinin gözlemlenerek yeni yılın başlangıcının tespit edilmesinden bahsedilir. Sirius'un yaz ortasında şafak vaktinde görünmesi, toprağı bereketlendiren yıllık Nil taşkınının habercisidir. Kanatları katlanmış olan akşam güneşi, Nut'un dudaklarına temas

Bir Mısır yıldızlı tavanının popüler bir versiyonu. Gökyüzü tanrıçası Nut'un yıldızlarla bezeli vücudu, gökyüzünün bir ucundan diğerine uzanmış bir şekilde tasvir edilmiştir. (World History Archive/Alamy Stock Photo)

eder. Gökyüzü tanrıçası, batan yıldızları yutmaktadır. Ertesi sabah onları yeniden doğuracaktır. Güneş ikinci kez, bu defa tanrıçanın ayakucunda, yanında bir yazıyla birlikte resmedilir: “Bu tanrının ihtişamı, tanrıçanın arka kısımlarından ortaya çıkar.” Yazı daha yukarıda, Nut’un kalçasında şöyle devam etmektedir: “O, annesi Nut’un kalçalarını açar.” Nut’un göğsünden kasiğine kadar, yılı onar günlük kısımlara ayıran ve ayları çizelge halinde düzenlemekte kullanılan bir dekanlar takvimi yer alır. Takvime eşlik eden hiyeroglif metinde şöyle denmektedir: “Tüm bunlar Akhet’in ilk ayında, Sirius’un yükseldiği zamanda gerçekleşir.”

Seti ve diğer firavunları yıldızlar arasında uyumaya iten neydi? Başboş dolaşan iblislerin efendisi ve göklerin koruyucusu, sfenks gövdeli tanrı Tutu, bu tür resimlere eşlik eden astronomi konulu hiyerogliflerin çoğunda karşımıza çıkar – özellikle de dekanları (burada, Mısır Zodyakı’nda birbiri ardınca doğan 36 küçük takımyıldız olarak gösterilmiştir) koruyan hiyerogliflerde. Dekanlar, görünür ve faal tanrıların alanı olmanın yanı sıra, görünmez iblislerle de doluydu. Tutu’nun işlevi, bu iblislerin eylemleri üzerinde sınırlayıcı bir etki uygulamak, böylelikle altında ebedi uykusuna yatmış firavunu korumaktı.

Mısır tapınaklarında yıldızlı tavanların kullanımı, özellikle Roma etkisi altındaki Ptolemaios döneminde (MÖ 1. yüzyıl) yaygınlaştı. Dendera’da,

aşk ve gök tanrıçası Hathor Tapınağı'ndaki bir şapelin tavanında, batılıların aşına olduğu türden bir Zodyak kuşağı tasviri vardır. Daire şeklindeki bu takımyıldız haritasında, bir Yengeç Takımyıldızı, (Akrep Takımyıldızı'na denk düşen) bir akrep kadın, (Aslan Takımyıldızı'yla aynı yerde) kuyruğu bir tanrıça tarafından tutulan bir aslan ve (muhtemelen Başak Takımyıldızı'na bir gönderme olarak) elinde bir mısır başağıyla İsis yer alır. Ayrıca, bir boğanın ön ayağı ve hipopotam şeklinde bir tanrıça da görülmektedir. Hipopotam gövdeli Taweret, doğum yapan kadınların koruyucu tanrıçasıdır. Arka ayakları üzerinde durur ve sarkan göğüsler gibi dişil özelliklere sahiptir. Mısırlılar, genellikle sağı solu belli olmayan saldırgan erkek hipopotamların aksine, daima yavrularını koruyan dişi hipopotamlara hayranlık duyarlardı. Bir mezar metni, ölen kralın gökyüzüne yükseldiği sırada, Taweret'in göz kamaştırıcı beyazlıktaki tatlı sütüyle besleneceğini belirten bir tılsım içerir.

• • •

Günümüz kiliselerinin tavanları da gökyüzü tasvirleri için bir ilham kaynağı oluşturur. 2004 yılında, Kanada'nın Yeni İskoçya eyaletindeki Lunenburg şehrinde işçiler, tarihi Aziz John Anglikan Kilisesi'ni onarmaya başladıklarında, tavanında yüzlerce yıldız resmi bulunduğunu meydana çıkardılar. Kanadalı astronom David Turner bu yıldızların rastgele yerleştirilmemiş olduğunu fark etti. Bazı eski fotoğrafları da inceleyerek, diğerlerinin yanı sıra, doğuda yüksek bir konuma yerleştirilmiş Perseus Takımyıldızı'nı saptamayı başardı. Fakat işin içinde bir tuhaflık vardı. Zira Yeni İskoçya'nın bulunduğu enlemde Perseus, kuzey ufkunu en fazla şöyle bir sıyrıp geçer. Bunun üzerine Turner zamanı geri sardı ve tavandaki dizilimin 2000 yıl öncekiyle bire bir örtüştüğünü keşfetti. Vardığı sonuca göre, yıldızlı tavanı tasarlayanlar, İsa'nın doğduğu anda, yani Noel arifesi akşamında gökyüzünün Lunenburg üzerindeki görünümünü yansıtmak istemişlerdi.

Kamusal mekânlardaki yıldızlı tavanlara bir örnek de, New York'un Grand Central Terminal binasındaki meşhur resimdir. 1913 yılında, Columbia Üniversitesi'nden astronom Harold Jacoby gözetiminde, sanatçı Charles Basing tarafından yapılan bu resim, bazı takımyıldızların yanlış yerleştirilmiş olması nedeniyle beni her zaman rahatsız etmiştir. Fakat bir şeylerin ters gittiğini anlayan ilk kişi ben değildim. 1913'te, New Rochelle'de yaşayan ve her gün işe trenle gidip gelen amatör bir astronom, gökcisimlerinin tümünün ters resmedilmiş olduğunu fark etti. Kendini kandırılmış hissetmenin verdiği bir nebze kızgınlıkla, Pegasus'un yerinde Kova'nın, Yengeç'in yerinde de Orion'un olması gerektiğini belirtti. Profesör Jacoby resim için model olarak kullanılan çizimin Basing tarafından yanlışlıkla yere baş aşağı ters konulmuş

olduğunu ileri sürdü. Jacoby'ye göre sanatçının, yerdeki şekli tavana aktarmak yerine, çizimi başının üzerinde tutarak resmi yapması gerekirdi. *New York Times*'ta yer alan bir habere göre, bu suçlama karşısında Basing hiç istifini bozmamış ve "her şeye rağmen gayet güzel bir tavan olduğunu" savunmuştu. Kimilerinin iddiasına göre ise bu karışıklığın kaynağı bizzat Jacoby'nin hazırladığı modeldi çünkü Ortaçağ el yazmalarında gökyüzünün dışarıdan bir bakışla tasvir edilmesi bir gelenek olarak benimsenmişti.

Yıldızlar gökyüzünü bir arada tutar. Kayalar üzerindeki yıldızlar da kayaları bir arada tutar – en azından, kayalara yıldızlı tavanlar resmetmiş Navaholara göre bu böyledir. New Mexico'nun kuzeybatısı ile Arizona'nın kuzeydoğusundaki kanyonlarda bu şaheserlerden yaklaşık elli tane vardır. Arkeologların verdiği isimle bu "planetarium alanları", kaya çıkıntılarında ve derin oyuklarda konumlanmıştır. Yıldızlar, düz kenarlı çarpılar veya taç yaprakları şeklindedir ve turuncu-kırmızı, kırmızı, koyu gri, mavi ve siyah renklere boyanmıştır. Muhtemelen, deri parçalarının veya kesilmiş avize ağacı (yuka) yapraklarının uzun ahşap direklere tutturulup boyaya batırılması yoluyla, bir tür baskı tekniği uygulanarak yapılmıştır. Yıldızların hangi takımyıldız şekillerini meydana getirdikleri henüz tespit edilememiştir. Bunun bir nedeni, Navahoların bu konuda son derece ağız sıkı davranmalarıdır. Bazı yorumcular, bunların genel olarak yıldızları veya özel önem taşıyan belirli yıldız ya da takımyıldızları temsil ettiğini düşünmektedir.

Peki Navaholar bu yıldızlı tavanları neden yaptı? Yıldızları gözlemlemek, Navahoların hastalıkları teşhis etmek, kötü talihin kaynağını bulmak ve uzak yerlerin görüntülerine sahip olmak için başvurdukları bir kehanet yöntemidir. Örneğin, Büyük Yıldız İlahisi sırasında kâhin, ritüel bilgiyi yıldızlardan edinir. İlk olarak, gece vakti yıldızların altında, kum boyama tekniğiyle zemine takımyıldızların bir resmini yapar. Tavandaki yıldızlar gibi, zemindekiler de farklı renklerde betimlenir. Takımyıldız tasvirlerinin, altında yapıldıkları yıldızların ışığı tarafından manevi bir güçle donatıldıklarına inanılır. Kumdan resmin amacı, doğaüstü varlıkların iyileştirici gücünü çekmek ve bu gücü kullanarak hastalığı teşhis edip onu hastadan çıkarmaktır. Ayrıca doğaüstü varlıkların, kendi portrelerini gördüklerinde bundan hoşlandıkları, o yüzden de bu resimlerle birleşmek için yukarılardan aşağıya geldikleri söylenir. Kumdan resimlerde tespit edilen takımyıldızlar arasında iki *Nahookos* ("merkezi ateşin etrafında dönenler") yani hoganın ocağı etrafında dönen Büyük Kepçe ve Kassiopeia bulunmaktadır.

Güney California'daki Temecula Vadisi'nde yer alan ve Luiseño yerlilerine ait yıldızlı tavanda ise hangi gökcisimlerinin resmedilmiş olduğuna dair herhangi bir şüphe yoktur. Samanyolu'nu temsil eden çapraz taramalı

beyaz bir şerit, doğal kaya sığınağının bir ucundan diğerine uzanır. Şeridin her iki ucundaki kırmızı diskler, gündönümünde Samanyolu'nu kateden güneşi temsil ediyor olabilir. Luisenoların sözlü geleneğine ait bir hikâyede, güneşin Samanyolu ağına yakalandığı ve sonra kurtulduğu anlatılır. Güneş, Zodyak kuşağında kuzeye doğru ilerlerken, Yay Takımyıldızı'nın parlak yıldız bulutları arasından geçtiği sırada ağa yakalanır. Ağın kuzeyindeki bir bölgeye ulaştıktan sonra dönüp yeniden güneye doğru ilerler. Ekinoks zamanı geldiğinde, ağdan kurtulmuş olur. Fakat altı ay sonra, ağın kış tarafındaki sınırına, Samanyolu'nun İkizler'le kesiştiği yere yaklaştığında yeniden yakalanacaktır.

Genç erkeklerin yetişkinliğe geçiş töreni, güneşin ilk yakalanışına tekabül eder. Delikanlıların anneleri, ipekotu liflerinden bir ağ örерler. *Wanawat* adı verilen bu "kutsal ağ" Samanyolu'nu temsil etmektedir. Ardından erkekler, insan şeklinde büyük bir çukur kazıp ağı bu çukurun üzerine gererler. Sonra deniz kıyısından üç büyük taş getirilir ve eşit aralıklarla ağa yerleştirilir. Adaylar, uçtaki taşlardan birinin üzerine çıkar, çömelir ve taştan taşa sıçrar. Yeterince yükseğe sıçrayıp ağa düşmeden ilerleyenler başarılı olur. Başarısız olanların ise Luisenoların dediğine göre, bu dünyadaki günleri sayılıdır. Bu ritüel, gökteki ağ hikâyesiyle birlikte, yeryüzünde sadece kısa bir süreliğine varolduğumuzu bilmemiz ve buna rıza göstermemiz gerektiğini bize hatırlatır. Zira ruhlarımızın asıl ikametgâhı, gökyüzündeki evimiz olan Samanyolu'dur.

Desanalar, Kuzeybatı Amazon'un ekvatorial yağmur ormanlarında yaşayan Tukanoan halkına mensup bir kabiledir. Desanaların kurucu kahramanı, esasını dik tuttuğunda gölge düşürmeyeceği bir yer bulmak için dünyayı dolaşan bir tanrıymış. Sonunda aradığı yeri ekvator hattı üzerinde bulmuş ve halkını oraya yerleştirmiş. Hikâyede, rahim benzeri bir göle düşen ve yeryüzünü döleyen dikey bir ışık demetinden bahsedilir. Bu özel yer, gökyüzünün yeryüzüyle temas ettiği noktadır. Yeryüzündeki yaşam bu noktadan başlar ve bir merkez etrafında, sınırları belirli bir alan dahilinde gelişir. Desanalar tüm deneyimlerini düzenleyen temel şeklin altıgen olduğuna inanır. Bal petekleri, yabanarılarının yuvaları, kaplumbağaların kabuklarındaki desenler ve şamanların güç edinmek için kullandıkları kaya kristalleri hep altıgen şeklindedir. Ayrıca, ana rahmi ve insan beyninin bölümleri de bir altıgen olarak düşünülür.

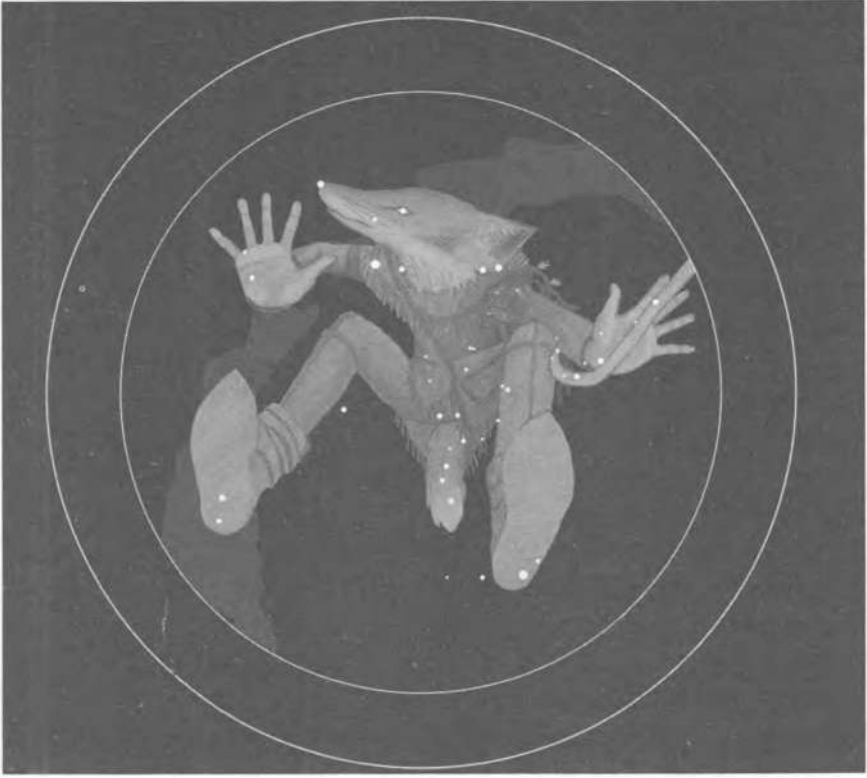
Desana yerlileri evlerini altıgen şeklinde inşa eder. Toplum da, aynı doğrultuda, altı akrabalık grubuna bölünmüştür. Her daim mevcut ve dönüşüm enerjisiyle dolu bu model, Desanalara her şeyin bir birlik içinde olduğu duygusu verir. Desana köyü üzerinde yükselen doğanın yıldızlı tavanında, bir altıgenle sınırlandırılmış bir alan uzanır. Bu, bütün gökyüzünü kaplayan

devasa bir takımyıldızdır. Köşe noktalarını Polluks, Prokyon, Kanopus, Ahernar, (Irmak Takımyıldızı'ndaki) Tau-3 ve Kapella yıldızları meydana getirir. Merkez noktasında ise Orion'un Kemer'i'nin ortadaki yıldızı Alnilam vardır.

Desanalar gökyüzü tavanındaki muazzam altıgeni aşağıdaki ormanın zeminine yansıtır. Bu altıgen, farklı Tukanoan kabileleri arasındaki sınırları belirtir. Bunu dikey konumda duran, altıgen şeklinde büyük ve şeffaf bir kristal olarak gözünüzde canlandırabilirsiniz. Bölgenin başlıca nehirleri üzerinde her biri ayrı bir isim taşıyan altı şelale, bu altıgenin yeryüzündeki köşelerini oluşturur. Alnilam'dan aşağı inen merkezi eksen, nehirlerden birinin ekvatorla kesiştiği bir noktada, üzeri kaya resimleri dolu büyük bir kayaya işaret eder.

Desana altıgeni toplumsal örgütlenmenin ve gündelik uğraşların ötesinde bir anlama sahiptir. Desanaların, başları üzerindeki çatıyı kaplayan devasa takımyıldızla ilgili tasavvurlarının felsefi ve manevi bir boyutu da vardır. Bu kutsal alanın sınırlarını belirleyen altı kenar "Yol" adını verdikleri şeyi meydana getirir. Herkesin yaşamı boyunca katetmesi gereken bu güzergâh, şamanların tavsiyeleri ve ritüelleri yardımıyla, kişinin kendi benliğini bulduğu bir süreci ifade eder. Eğer bir erkekseniz, doğum yeriniz olan Aldebaran'dan yola çıkarsınız. Saat yönünün tersine ilerleyerek Kapella'ya ulaşırsınız. Burası, varoluş ritüeline adım attığınız, yani bir isim edindiğiniz yerdir. Ardından, daha geniş bir sosyal aile ortamına kabul edildiğiniz Polluks'a gidersiniz. Bir sonraki uğrak noktası, evlilik yıldızı Sirius'tur. Sonra batıya doğru keskin bir dönüş yaparak merkezdeki Alnilam'a, üreme yıldızına varırsınız. Yolculuğunuz başladığı yerde, Aldebaran'da son bulur. Burası ölüm, yeniden doğum ve kâinata geri dönüş noktasıdır. Kadınların yolculuğu ise tersi yönde başlar: Sirius'ta evlenirler ve sonrasında kocalarıyla birlikte devam ederler. Her iki cinsiyet için de, kozmik altıgene yansıtıldığı şekliyle yaşam süreci, gençlikten olgunluğa, olgunluktan yaşlılığa ilerleyen ve sonra tekrar başa dönen manevi bir döngüdür. Dolayısıyla Desanaların yıldızlı tavanı, yeryüzünde olup biten her şey için bir eylem planı, biyolojik, kültürel ve psikolojik tutum ve davranışlara kılavuzluk eden bir yol haritasıdır. Yukarıdaki altıgen, yerdeki emniyeti güvence altına alır.

Kuzey Kutup Bölgesi'nde kısa süre önce antropologlar, Alaska'nın iç kesimlerinde 67 derece kuzey enleminde yaşayan Gwich'in şamanlarının tarif ettiği, tüm gökyüzünü içine alan bir takımyıldız belgelediler. Bir Gwich'in yerlisinin antropologlara ifade ettiği şekliye, "Yahdii bütün gökleri kaplar". Nitekim gökyüzünde 143 dereceden geniş bir alana yayılmış olan bu takımyıldızın büyük kısmı, asla batmayan dolaykutupsal yıldızlardan meydana gelmiştir. Yahdii, kuyruklu bir adam şeklinde tasavvur edilir. Öne doğru

Alaska'daki Gwich'in yerlilerinin Yahdii Takımyıldızı (Chris Cannon, Paul Herbet ve diğer anonim Gwich'in yaşlılarına danışılarak Mareca Guthrie tarafından çizilmiştir.)

eğilmiş bir pozisyonda durmaktadır. Bir elinde, bir değnek veya baston vardır ve geceleyin gökyüzünde doğudan batıya doğru ağır ağır ilerler. “Yahdii yürüyor” diye belirtir bir yerli.

Yahdii'nin sol eli Aslan Takımyıldızı'ndaki Regulus ve çevresindeki yıldızlarla, gökyüzünün diğer tarafındaki sağ eli ise Andromeda'nın yıldızlarıyla işaretlenmiştir. Yahdii'nin kocaman yüzü, bir çakalı andırır. Kulakları Kastor ve Kapella, burnu Pleaidlardır. Bacaklarındaki yıldızların hangileri olduğu henüz tespit edilebilmiş değilse de iki yana açılmış ayakları Arkturus ve Deneb'le gösterilmiştir. Aslan'ın Regulus'a yakın diğer yıldızları, Yahdii'nin elinde tuttuğu bastonu belirtir. Büyük Kepçe ise kuyruğudur. Samanyolu, kuyruğunu karlar üzerinde sürükleyerek ilerlerken bıraktığı izlerden meydana gelmiştir. Gökyüzündeki bu dev adamla ilgili anlatacak fazla bir şey yok maalesef çünkü antropologlar hâlâ Yahdii'nin tam olarak kim olduğunu araştırıyorlar. Fakat Gwich'inler, kendilerine sorulduğunda, onun hakkını şöyle derler: “O yukarıda bize göz kulak oluyor.” Yahdii'nin vücudunu

meydana getiren yıldızların dolaykutupsal konumu dikkate alındığında, bu koruyuculuğun sürekli olduğu anlaşılır.

Gwich'inler, Dene kabileleriyle dilsel olarak akrabadır. Denelerin yer-yüzünde seyahat eden tanrısı Yedariye, "yukarıda yaşayan" iyiliksever bir ruh olarak tanımlanır. Kimi zaman, zor durumdaki insanlara yardım etmek için müdahalede bulunur. Tsimshian yerlileri, Birleşik Devletler'in kuzeybatı kıyılarında yaşar ve bugün anadilini konuşabilen sadece 275 kişi kalmıştır. Tsimshianlar, gün ışığının Gökyüzü Şefi tarafından korunduğuna inanır. Eskiden, dünyanın ebedi bir karanlığa gömülü olduğu zamanlarda, kurnazlığıyla bilinen Kuzgun, şefin Yukarı Dünya'daki evinde bir kutu içinde sakladığı o değerli gün ışığını çalmaya karar vermiş. Doğuya doğru uçarak, Yukarı Dünya'nın göz kamaştırıcı ışığına açılan kapıdan içeri dalmış ve şefin evinin önündeki bir ağacın dalına konmuş. Şefin kızı bir kova su almak için evden çıktığında, Kuzgun kendini bir yaprağa dönüştürmüş ve kovanın içine düşmüş. Bu sudan içen genç kız, kısa bir süre sonra hamile kalmış. Sonunda da nur topu gibi bir erkek çocuk dünyaya getirmiş. Çocuk biraz büyüdüğünde, içinde gün ışığı bulunan kutuyla oynamak istediği için sürekli ağlamaya başlamış. Şef nihayet kutuyu vermeye razı olunca, çocuk yeniden Kuzgun'a dönüşmüş ve kutuyu kapıldığı gibi kaçmış. Aşağı Dünya'ya geri dönmeye çalıştığı sırada, uzun süredir bir şey yememiş olduğundan, ilk insanlara bir teklifte bulunmuş: "Biraz yiyecek karşılığında size bir parça ışık veririm." Fakat insanların reddetmesi üzerine Kuzgun çok sinirlenmiş ve gün ışığı kutusunu parçalamış. Ortalığa saçılan ışık seli de ilk insanları yok etmiş.

Dene yerlileri, bir zamanlar dünyada yarı insan yarı hayvan yaratıkların yaşamış olduğuna inanır. Bu yaratıklar, tehlikeli hayvanları ortadan kaldırmak veya onları bugün gördüğümüz daha az korkutucu şekillere dönüştürmek için yeryüzünde dolanırlarmış. Gökyüzünü kaplayan Yahdii Takımyıldızı, bu tür bir doğaüstü insan-hayvan karışımı gezginin kozmik bir benzeri olabilir. Belki de yaşlanıp görevini tamamladığında, bu takımyıldız onun yolculuklarının son noktası olmuştur. Yahdii'nin gece boyunca gökyüzünde aralıksız bir şekilde ve farklı konumlarda görünmesi, tabular, yasalar ve gelenekler hakkında olduğu kadar, hayvanlara nasıl davranılması gerektiğiyle de ilgili hikâyeler anlatmak için mükemmel bir zemin sunar. Fakat her şeyden önce, Yahdii'nin bize göz kulak olmaya devam ettiği, eski öğretilerden sapmamız olasılığına karşı her zaman tetikte olduğu söylenir. Zira aksi takdirde, tehlikeli hayvanlar yeniden dünya için bir tehdit haline gelecektir.

20. yüzyıl başlarında etnolog John Harrington, Zuni yerlilerinin Gecenin Şefi adını verdikleri takımyıldız için şunları yazar:

Bildiğimiz kadarıyla, bugüne kadar yerli kabilelerden bildirilmiş olan en heybetli takımyıldız. Görünen gökyüzünden bile daha büyük, devasa bir insan şekline sahip. Zira kalbi gökyüzünün ortasında, Samanyolu'nda görüldüğü sırada, başı çoktan batıda gözden kaybolmuş veya ufka yakın bulutların arkasında kalmış oluyor ve söylendiğine göre bacaları doğuda ufkun ötesine uzanıyor.

Araştırmacılar Harrington'ın özenli notlarından yararlanarak Gecenin Şefi'nin kalbinin Vega, Deneb ve kısmen de Kuzey Haçı'na tekabül ettiğini saptadılar. Sağ kolunu Orion'un Kemeri meydana getirir. Bükülmüş duran uzun bir bacağı, kuzeyde Arkturus'tan güneyde Spika ve Antares'e dek uzanır. Peki ama Gecenin Şefi neden bu kadar büyük olmak zorundadır? Zuni yaşlılarının açıklamasına göre, vücudunun bazı kısımları her zaman için görünür olmalıdır, çünkü onun görevi yıl boyunca yeryüzünü korumaktır. Gökyüzü tanrıları gece ile gündüze de bekçilik etmeli, bu ikisini daima dengede tutmalıdır. Asla fazla karanlık veya fazla aydınlık olmamalıdır.

Modern yıldız haritalarında Mısırlı, Desana, Gwich'in ve Zunilerin mega takımyıldızlarıyla karşılaştırılabilecek büyüklükte bir takımyıldız bulunmuyor. Batı geleneğinde, Ketus saltanatını kurmadan önceki en büyük takımyıldız, adını İason'un Altın Post'u bulmak için denize açıldığı gemiden alan Argo'ydu. Argo Samanyolu'nun güneyinde seyrederek ve kışın güney ufkuna yaklaşır. Bugün Argo maalesef artık tek başına bir takımyıldız sayılmıyor çünkü 1922'de Uluslararası Astronomi Birliği tarafından parçalara ayrıldı: Karina (omurga), Puppis (pupa), Piskis (pusula) ve Vela (yelken). Geminin asla bir pruvası olmadı. Siste kaybolmuş olabilir mi?

Gökyüzünü Cinsiyetlendirmek

İrokualar, mevsim değişimlerini önceden haber veren gökcisimlerine “ulaklar” adını verir. Bunlar, ufuktan doğup geceleyin gökyüzünde yükselen takım-yıldızlardır. Yedi Kız Kardeş, kış gündönümünü müjdelir. Yedi Erkek Kardeş ise yaz gündönümüne delalet eder. İrokuaların anlattığı bir hikâyeye göre, Yaratılışın Birinci Çağı’nda Yedi Kız Kardeş, yıldızlarla dolu gökyüzünden eğilip aşağıya, dev bir kaplumbağanın kabuğundan yaratılmış Kaplumbağa Adası’na bakmışlar. İnsanların adada mahzun mahzun dolaştıklarını görünce üzölmüşler. “Hiç kimse gülmüyor” demiş kız kardeşlerden biri. “Hiç kimse dans etmiyor” demiş bir diğeri. “Böyle bir şey nasıl olabilir?” Bunun üzerine, yeryüzüne inip insanlara şarkı söylemeyi ve dans etmeyi öğretmeye karar vermişler. Ancak Gökyüzü Meclisi’nin bir üyesi onları uyardı: “Haberiniz olsun, bu insanlar kayan yıldızlardan korkarlar. Geçenlerde bir yıldız bir Mohawk köyüne düştü de bazılarının yaralanmasına yol açtı.” Fakat kız kardeşler bu uyarıya aldırmayıp yola koyulmuşlar. Onların gökyüzünden yere doğru yaklaştığını gören kabileler, alçalırken çıkardıkları mırıltı ve ısıtılar nedeniyle korkuya kapılmış. Fakat daha dikkatli bir şekilde kulak kabarttıklarında, bu ışık ve ses gösterisi hoşlarına gitmeye başlamış ve görüp duydukları bu şeyleri taklit etmeye koyulmuşlar. Çok geçmeden, kendilerini dans eder ve şarkı söylerken bulmuşlar. Yüzlerinde de bir gülümseme varmış artık. Ne yazık ki meclis üyeleri, insanlara fazla iyilik ettikleri gerekçesiyle kız kardeşleri cezalandırıp gökyüzüne geri göndermiş. Bununla birlikte bizler, kız kardeşlerin doğru olanı yaptığını biliyoruz zira ne zaman gökyüzünde belirseler, şöyle seslendiklerini duyuyoruz: “Uyan, Toprak Ana! Şarkı söyle! Dans et!”

Yedi Erkek Kardeş’e gelince, hangi takımyıldızı temsil ettikleri ancak yakın geçmişte tespit edilebilmiştir. Ama hikâyelerini uzun zamandır biliyoruz. Yedi erkek çocuk evlerinin yanındaki ormanda oyun oynuyormuş. Derken karınları acıkmış. Klanın annesine gidip ondan yiyecek istemişler. Fakat kadın ev işleriyle meşgul olduğundan, onları geri çevirmiş. Çocuklar oyuna dönüp açlıklarını unutmaya çalışmışlar ama nafiye. Çok geçmeden ikinci kez yemek istemeye gitmişler. Kadın bu baş belalarını yine kovalamış. Aynı şey üçüncü kez tekrarlandıktan sonra, yaşça en büyük olan çocuk bir davul yapmış ve kardeşleri de onun tuttuğu ritimle kutsal bir ağacın etrafında dans etmeye

koyulmuş. Az sonra, ayakları yerden kesilip gökyüzüne doğru yükselmeye başlamışlar. Klanın annesi, bu gürültü patırtı da neyin nesi diye başını uzatıp baktığında, çocukları havada süzülürken görmüş. “Ah, ne yaptım ben?” diye feryat etmiş. Bunun, onları başından savması yüzünden gerçekleştiğini anlamış. Aceleyle evdeki bütün abur cuburu kucakladığı gibi dışarı çıkmış ve çocuklara geri dönmeleri için yalvarmış. Fakat artık çok geçmiş – çocuklar Gökyüzü Dünyası’na doğru çoktan uzaklaşmışlar bile. Bugün onları hâlâ yukarıda bir arada görebilirsiniz. Peki ya bu hikâyeden çıkarılacak ders? Ey anneler, yemeği daima hazır bulundurun! İşte bu yüzden, bugün bile bir İrokua evine ne vakit giderseniz gidin, her zaman ateşin üzerinde kaynayan bir tencere *sagamite* (mısır güvenci) görürsünüz.

Yedi Erkek Kardeş gökyüzünde tam olarak nerede? Uzun süreden beri etnograflar, Pleiadların hem Yedi Kız Kardeş hem de Yedi Erkek Kardeş hikâyelerini anlatmak için kullanıldıklarını düşünüyordu. Fakat bugün bir-çoğunun düşüncesine göre, yedi “erkek” yıldızın gökyüzünde Pleiadların tam karşısında, kuzey gökkutbunun diğer yanında ve eşit uzaklıkta yer alması çok daha büyük bir olasılıktır. Nitekim bu hattı takip edecek olursanız, Kuzey Amerikalı kabilelerin çoğunun Şefler Meclisi adını verdikleri Kuzey Tacı’nın yedi yıldızına ulaşırsınız. (Kuzey Tacı, geyik derisi üzerine çizilmiş meşhur Pawnee yıldız haritasında, merkezdeki yıldız kümesi olarak göze çarpar.) Yaz başladıktan hemen sonra gökyüzünde en yüksek konumunda bulunan bu takımyıldız, Pleiadlarla tam bir koşutluk içindedir. İrokuaların dünyasındaki diğer her şeyde olduğu gibi, kusursuz bir ayna görüntüsü meydana getirir ve erkek cinsiyetli olması da bir denge yaratma amacı taşımaktadır.

İrokuaların bu hikâyesinin, diğer kültürlerle ait çoğu örnekte olduğu gibi, takımyıldızların köken ve isimleri hakkındaki Yunan-Roma efsanelerinden bir hayli farklı olduğu dikkatinizi çekmiştir. Batılı hikâyelerde, erkek tanrılar olumlu kahramanlar olarak ön plana çıkar; kadınlar ise ikincil önemde ve çoğu zaman olumsuz rollere sahiptir. Örneğin, Kallisto’nun hikâyesini ele alalım: Kallisto, neredeyse her şeye hükmeden ve canının her istediğini yapabilen Zeus’un tecavüzüne uğradıktan sonra, sözümona işlediği kabahatten dolayı gökyüzünde bir ayağa dönüştürülür. Ya da zavallı Andromeda’yı düşünün: Güzelliği yüzünden sonuçta bir kayaya zincirlenir ve çaresizlik içinde, Perseus’un kahramanca bir şekilde gelip onu kurtarmasını bekler. Antik Yunan mitolojisinde sadece birkaç kadın figür, bu tür olumsuz nitelendirmelerden yakayı sıyrabilmiştir. Bunlar arasında, melek kanatlı bakire Virgo (adalet tanrıçası) ve Pleiadlar (Atlas’ın kızları) sayılabilir. Kadın aksesuarları da olumlu özelliklere sahiptir: Örneğin, Ariadne’nin tacını temsil eden Kuzey Tacı Takımyıldızı veya Kral III. Ptolemaios’un karısının sarı buklelerini temsil eden Berenis’in Saçı Takımyıldızı. (Tarihsel bir kişilik olan Berenike

(Berenis), kocasının savaştan sağ salim dönmesi için saçlarını adak olarak sunmak zorunda kalmıştır.)

Bununla birlikte, kadın düşmanı bir tavır sergileyen mit yaratıcıları sadece Antik Yunan ve Romalılardan ibaret değildir. Azteklerin güneş ve savaş tanrısı Huitzilopochtli'nin hikâyesini hatırlayın: Annesinin karnından tepeden turnağa silahlı bir şekilde doğan Huitzilopochtli, annelerini öldürme planları yapan hain kız kardeşi Ay tanrıçasını parçalara ayırır. Çin'de, Mor Saray'ın maiyeti arasında dişi bir takımyıldız bulabilmek için epey uğraşmanız gerekir. Bunlardan biri olan "Kâtibe", tek başına soluk bir yıldızdır (Ejderha Takımyıldızı'nda Psi) ve ritüel görevlerini yerine getirmesinde kraliçeye yardımcı olur. Eski saray kayıtlarında belirtildiğine göre, bu yıldız parlak olduğu zamanlarda bütün kâtipler dürüst bir dil kullanmaya eğilimli olurlar; parlaklığının azaldığı zamanlarda ise aksine, yalancılığa meylederler. Aşağı yukarı Yunan ve Romalıların Aslan Takımyıldızı'na denk düşen Xuanyuan, bereket getiren dişi bir yağmur ejderhasıdır. Büyük Ayı'nın yıldızlarından meydana gelen Niu Yu Kung ise "Mahrem Refakatçi, Yedi Tutkunun En Yücesi" gibi şatafatlı bir unvan edinmeyi başarmıştır.

Antik Yunan-Roma, Aztek ve Çin uygarlıklarının üçü de son derece ataerkil bir yapıya sahipti. Kadınlar tarafından anlatılmış hikâyeler vardıysa bile, günümüze ulaşmamıştır. Kadınların toplumdaki temel rolünün hakiki bir ifadesini bulabilmek için, hiyerarşik örgütlenmenin daha zayıf olduğu kültürlerle bakmalıyız: Mesela Kuzey Amerika'daki İrokua, Navaho ve Lakato kabileleri ile Avustralya, Afrika ve Amazon'un yerli halkları. Çoğu durumda, gökyüzündeki şekiller üzerinden anlatılan geleneksel hikâyeler, eğer bir sır olarak saklanmamışlarsa, hem erkek hem kadın anlatıcılar yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır ve bu hikâyelerden çıkarılan derslerin çoğu, bugün de pratik değerini korumaya devam etmektedir.

Cinsiyet, İrokua toplumunda her zaman için temel bir örgütlenme ilkesi olmuştur. Dişi ve erkek, dengeli bir yıldız mitolojisi meydana getirir ve birinin sunduğu anlatılar diğerinkileri bütünler niteliktedir. Örneğin, İrokua yaratılış hikâyesinde, toplumun kadın yarısını temsil eden Gökyüzü Kadın ve Vaşak, ekilebilir bitkilerin yaratılmasından sorumludur. Onların erkek karşılığı olan Koruyucularımız ise çevredeki ağaçları ve doğal ormanları yaratır. Tarihsel dönemler de cinsiyetlendirilmiştir. Yaratılışın Birinci Çağı'ndaki iki devir kadınlara, bir devir erkeklere tahsis edilmiştir. Fakat İkinci Çağ'da, bu ikiye birlik oran tersine çevrilir. Bugün içinde bulunduğumuz Üçüncü Çağ'ın ilk yarısı erkeklerin devridir. Bu çağ, ancak kadınların devri başlayıp denge sağlandıktan sonra tamamlanacaktır. Aynı ilke gökyüzünde de geçerlidir. Mevsimsel olarak, yaz takımyıldızları erkek, kış takımyıldızları dişidir. Yıl, birbiriyle eşleşen yarımlar halinde ilerler. Erkekler, Büyük Meclis'i yazın

toplar. Kadınlar da, “Üç Kız Kardeş”i (mısır, fasulye, kabak) uzun kış uykusundan uyandırmak için gerekli ritüelleri yerine getirir. Ve bir de, yukarıda gördüğümüz gibi, yedi kız kardeş ile yedi erkek kardeş arasındaki denge var.

1800’lerin ortasında Amerikalı etnolog Alice Fletcher, ülkeyi bir uçtan diğerine katederek Siyuların topraklarına tehlikeli ve çığır açıcı bir yolculuk gerçekleştirdi. Burada Amerika yerlisi hikâye anlatıcıları ve yazarlarla işbirliği yapan Fletcher, Kızılderililerin eğitim ve müziklerinin yanı sıra, yerli ve Avrupa kökenli kültürler arasındaki entegrasyon sorunları hakkında çok sayıda eser verdi. 1887 tarihli Dawes Yasası’nın yazılmasına ve kabul edilmesine katkıda bulundu. Yerli bireylere vergiden muaf toprak parçaları tahsis edilmesini öngören bu yasa, “Kızılderili rezervasyonları” adı verilen bölgelerin dağılmasıyla sonuçlanacaktı. Ulusal Kızılderili Kadınlar Derneği’yle (Women’s National Indian Association) birlikte çalışan Fletcher, kadınların sorunlarıyla da yakından ilgilendi. Aynı zamanda, Amerika yerlilerinin kadın-erkek ilişkilerini konu alan kozmik temelli anlatılarına erişim sağlayan ilk yabancı oldu. Onun öncü çalışmaları sayesinde ki, bugün çok sayıda gökyüzü hikâyesiyle ilgili bol miktarda ayrıntıya sahibiz.

Fletcher Büyük Ovalar’ın yerli halkları için büyük önem taşıyan cinsiyetler arası denge fikrini ele aldığı ilk eserlerinden birinde, Pawneelerle ilgili şöyle yazar: “Her şey ya erkektir ya dişi: Bu iki ilke, her şeyin devamı için elzemdir.” Örneğin, doğu ve güney erkek, batı ve kuzey dişidir; yukarısı erkek, aşağısı dişidir – tıpkı İrokualarda olduğu gibi. Köyde her cinsiyetin, kendi kılavuz yıldızları altında konumlanan mabetleri vardı. (Bu yıldızların hangileri olduğu bugün artık bilinmiyor.) Ayrıca, dört ana yöndeki mabetleri birbirine bağlayan ara yönlerde de başka yıldızlar yer alıyordu. Dini törenlere kadınlar ve erkekler sırayla liderlik yapıyordu. Bu törenlere katılanlar, batıdan başlayarak saat yönünde kuzey, doğu ve güneye doğru, ufuk boyunca bir mabetten diğerine ilerliyordu.

Alice Fletcher araştırma konusu yaptığı halklarla ne kadar yakınlık kurmuş olursa olsun, onların gözünde muhtemelen fazlasıyla yabancı biriydi. Yeryüzü ile gökyüzünü birbirine bağlayan düalist simgesel güçlerin gerisindeki zengin ayrıntılara vâkıf olabilmek için belki de vaktinden evvel gelmişti. Fakat daha sonra, birçoğu, yerli kökenlere sahip ve yerli halklar arasında yaşayan yeni araştırmacılar, takımyıldızların kadın-erkek ilişkileri, özellikle de evlilik ve aile yaşamı açısından önemini ortaya koyan anlatılar meydana çıkardılar. Yaygın olarak bilinen bir hikâye grubu, yıldız kocalar ve onların yeryüzünden gelen eşleri hakkındadır. “Yıldız Koca” hikâyesinin belgelenmiş 86 farklı versiyonu bulunuyor. Dolayısıyla hikâyenin anlamı, büyük ölçüde onu kimin anlattığına bağlıdır.

Gece dışarıda kamp yapan iki kız, yıldızlarla dolu gökyüzünü seyrediyor-
muş. İkiisi de birer yıldız seçmiş ve onunla evlenmeyi dilemiş. Uyandıklarında
kendilerini Yukarı Dünya’da, biri genç bir erkek yıldızla, diğeri ise yaşlı bir
erkek yıldızla evli olarak bulmuşlar. Kaçmak için kuralları ihlal edip gökyü-
zünde bir delik kazmışlar. Bu delikten, Aşağı Dünya’daki evlerini görebili-
yorlarmış. Geri dönmek için can atan kızlar, bir ip yardımıyla aşağı inmişler.

Yıldız Koca hikâyesinin muhtemelen dış kaynaklı bilimsel bilgidен et-
kilenmiş daha geç bir versiyonunda, genç bir kızın soluk bir yıldızla âşık
olup genç ve cesur bir kabile şefiyle evlendiği anlatılır. Meğer onu cezbeden
yıldızın soluk görünmesinin nedeni, çok uzaklarda bulunmasıymış. Diğer
bir kız ise aksine, dünyaya yakın olduğu için parlak gözüken bir yıldızla gön-
lünü kaptırmış ve sonuçta bir hizmetçinin karısı olmuş. Kardeşinin bir şefle
evlendiğini öğrenince de hüngür hüngür ağlamaya başlamış. Yine de iki kız
birbirinden kopmamış. Sık sık bulutlar üzerinde buluşup birlikte yabani turp
topluyorlarmış. Fakat şefin karısının çalışmasına izin verilmediğinden, bu işi
hep kız kardeşi yapıyormuş. Bir gün hizmetçi kız Yukarı Dünya’nın tarımla
ilgili bir kuralını çiğneyerek bir turpun altındaki toprağa çapayla iki kere
vurmuş ve bunun sonucunda gökyüzünde bir delik açılmış. Kızlar delikten
aşağı bakınca evlerini görmüşler. Sıla hasretine dayanamayıp kaçma planları
yapmaya başlamışlar. Fakat hizmetçi koca bunu öğrenir öğrenmez hemen
şefe haber uçurmuş. Şef de iki kızı tutsak olarak alıkoymaya karar vermiş.

Bu sırada yeryüzünde köylüler, kayıplara karışan iki kız kardeşin yasını
tutuyormuş. Bir gün, oyun oynayan bir grup delikanlı, iki yıldızın gökyüzün-
den aşağı doğru süzüldüğünü fark etmiş. Merak içinde koşup baktıklarında,
iki kızın yere indiğine tanık olmuşlar. İkisinin de bellerine halatlar bağlıymış.
Meğer insafa gelip fikrini değiştiren şef, Yukarı Dünya’daki bütün kementleri
toplayıp birbirine düğümleyerek iki uzun halat hazırlamış. Sonra da halatların
biri ucunu kızların beline bağlayıp onları yavaşça aşağıya, evlerine doğru
sarkıtmış. Olaya tanıklık eden delikanlılar büyük bir sevinçle, kız kardeşle-
rin dönüşünü haber vermek üzere kederli anne babanın yanına koşmuşlar.
Onlara, kızlardan birinin üzgün, diğerinin mutlu gözüktüğünü söylemişler.

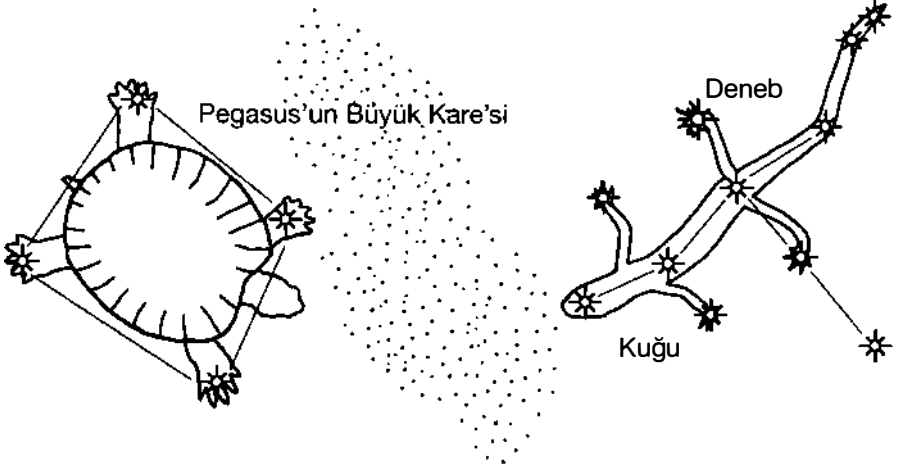
Hikâyenin üçüncü bir versiyonunda ise kızlar kendi başlarına eve döner.
Yukarı Dünya’da yaşlı ve bilge bir kadın topladıkları turpların köklerinden
uzun bir halat örmelerini ve Aşağı Dünya’ya bununla inmelerini öğütler. Yıldız
Koca hikâyelerinden çıkarılacak dersin, bizim kendi anlatılarımızın çoğunda
olduğu gibi, hikâyeyi anlatan kişiye göre değişiklik göstereceği açıktır.

Lakota toplumunda ebeler, yıldızların ruhuyla iletişim kurabilen şamanlar
olarak görülür. Ebelerin bu mesleğe rüyalar yoluyla çağrıldığı söylenir. Do-
ğum sancıları başlar başlamaz hemen bir ebeye haber verilir. Ebe kanamayı
durdurmak veya plasentanın çıkışını hızlandırmak için özel bitkiler getirir.

Gökyüzünde Büyük Kepçe'nin kâsesindeki bir delikten ortaya çıkan Doğum Kadını'na (Mavi Kadın olarak da bilinir) dua eder. Doğum Kadını, bebeğin ruhunu dünyaya yönlendirir ve doğum sırasında sancıları hafifletir. Ruhları maddi dünyada yeniden bedene büründürür. "Ve sonra, ölümün ardından, aynı ruhların bu kez maddi dünyadan çıkıp Büyük Kepçe'deki delikten geçerek ruhların dünyasına, yani asıl ait oldukları yere dönmelerine yardım eder." Lakotalar hamileliğin bir kadını daha güçlü kıldığını söylerler. İçinde gelişen yeni yaşam, kadının canına can katar. Dolayısıyla, bu süreçte boş durmamak en iyisidir. Ebenin son görevi, bebeğin *chekpa'sını*, yani "göbeğini" (aslında göbek bağı) muhafaza etmektir. Bunu boncuklarla süslenmiş, bir kamplumbağa ya da bir semender şeklindeki bir kesenin içine koyarlar. Kız çocuklarıyla ilişkilendirilen kaplumbağa şekli, metanet, cesaret ve uzun ömür verir. Erkek çocuklar ise bir semenderin uyum sağlama yeteneğini ve çevikliğini edinir. (Örneğin bir semender, kuyruğunu kaybettiğinde yenisini çıkarabilir.)

Lakotaların takımyıldızlarından ikisi, bebek doğduktan sonra olanları simgeler. Pegasus'un Büyük Karesi'nin yıldızları, Kaplumbağa'nın dört ayağını meydana getirir. Kuğu Takımyıldızı ile doğu ve batısındaki komşu yıldızlar ise Semender'i oluşturur. Yeni anne, uygun takımyıldızda dua etmeli ve ondan, özünü bebeğine aktarmasını istemelidir. Bir hikâye anlatıcısının ifade ettiği gibi: "Anne ile çocuk arasındaki göbek bağı doğumda kesilir. Fakat ruhlar dünyası ile çocuklar arasındaki bağ, bir daha koparılmamak üzere kurulmalıdır."

Dünyanın diğer ucunda, zamana ve koşullara göre farklılıklar gösteren bir diğer yıldız hikâyesi de "Sığırtmacı ile Dokumacı Kız"dır. MS 3. yüzyıla, Han Hanedanı dönemine ait bu hikâyede, kötü sonuçlanan bir evlilik anlatılır ve başroldeki kadın karakter, yaz gökyüzünün en parlak yıldızlarından biridir. Genç ve hamarat bir kız olan Vega, neredeyse bütün vaktini dokuma tezgâhının başında geçiriyormuş. Babası Güneş Kral kızın bu meşgalesini üzüntüyle izliyormuş, zira onun başka şeylere, mesela evlilik gibi konulara ilgi duymasını istiyormuş. Bu yüzden Vega'yı, Gökyüzünün Gümüş Nehri'nin (Samanyolu) diğer yakasında çobanlık yapan genç bir erkekle, Kuo Han (Altair) ile tanıştırmış. İkisi de ilk görüşte birbirlerine âşık olup evlenmişler. Fakat o andan itibaren Vega'nın davranışları baştan aşağı değişmiş. Dokuma tezgâhının artık yüzüne bile bakmaz olmuş ve kendini tümüyle eğlenceye vermiş. Babası bu durumdan kocayı sorumlu tutarak çifti ayırmaya girişmiş. Genç Sığırtmacı'yı yeniden nehrin karşı (doğu) yakasına göndermiş ve çiftin yılda sadece bir kere, yedinci ayın yedinci gecesinde görüşebileceğini buyurmuş. Bir saksâğan sürüsüne de her yıl Samanyolu'nun doğu tarafına geçerken kızın narin ayaklarını taşısınlar diye, o vakitte toplanıp yıldız nehri üzerinde kuştan bir köprü oluşturmalarını emretmiş.

Lakota yerlilerinin Kaplumbağa ve Semender takımyıldızları. (Sinte Gleska University, Mission, SD, yeniden çizim: Julia Meyerson)

Vega dokuma tezgâhının, Altair de sürüsünün başına geri dönmüş. İple çektikleri ilk buluşma vakti gelip çatığında, saksağanlar toplanıp kanatlarını birleştirmiş ve Dokumacı Kız da karşıya geçip kendini âşığının hasret dolu kollarına bırakmış. Çift, yaşamlarının geri kalanında evliliklerini bu şekilde sürdürmüş. Fakat bazen, buluşma günü yağmur yağıp da Gökyüzü Nehri taşıdığına, o seneki görüşmeleri iptal ediliyormuş. Vega ile Altair arasındaki evliliğin başlıca meftunu olan kadınlar, söylendiğine göre, dokuma ve dikiş nakış işlerinde yetenekli olmayı diler ve her yedinci ayın yedinci gecesinde havanın açık olması için dua ederler. Çin ve Japon aşk şiirleri, uzun bir ayrılığa göğüs germek zorunda kalan bu iki kozmik âşıktan belirgin şekilde esinlenmiştir:

Sığırtmaç: Ayrıldığımızda, onu sadece bir anlığına görmüştüm, o da ancak, uçan bir sineği belli belirsiz görür gibi. Ve şimdi, bir sonraki buluşmamıza kadar, yine boş yere onun hasretiyle yanıp tutuşacağım.

Dokumacı Kız: Sonsuz yıllar boyunca el ele ve göz göze dursak bile, olağanüstü aşkımız asla tükenmek bilmez. (Böyleyken, neden kader bize bu ayrılığı reva gördü?)

Üç yüzyıl sonra, Tang Hanedanı döneminde (MS 600-900), Sığırtmaç ve Dokumacı Kız mitinin farklı bir çeşitlemesi, çiftin ayrılığıyla ilgili yeni ayrıntılar verir. Buna göre Sığırtmaç, Dokumacı Kız'la karı koca saadetini yaşayamadığı uzun arada, sürüsünü (Kartal'ın güneyinde, Oğlak Takımyıldızı'nda yer alan)

bir ağılda bırakıp uzakta Ay menzillerinden birinde ikamet eden baştan çıkarıcı Fetta Kadın'la oynamaya gider. Bu arada Vega da boş durmaz. O da yeryüzüne inip ölümlü Kuo Han'la bir gönül macerasına atılır.

Güneybatı Afrika'da, yerli Khoikhoi (Hottentot) halkının "Kadınların Laneti" adını verdikleri bir Orion miti, kadınların gücünü konu edinir. 19. yüzyılda İngiliz bir misyonere anlatıldığı şekliyle hikâye, !Khunuseti'nin (Pleiadlar) bir gün kocalarına şöyle demesiyle başlar: "Git ve şu üç zebrayı (Orion'un Kemeri'ndeki üç yıldız) bizim için öldür. Öldürmeden de eve geleyim deme sakın." Ne var ki adamcağız ava giderken yanına sadece tek bir ok almış. Zebraları görür görmez hemen yayına sarılıp aceleyle okunu fırlatmış ama ıskalamış. Bu sırada, olan biteni karşıdan seyreden bir aslan, avcının bu beceriksizliğine gülerек eğleniyormuş. Gidip okunu geri almak ve yeniden atmak için yeterli vakti olmayan adam, sonuçta başarısızlığa uğramış. Eşlerinin laneti yüzünden, zavallı avcı bütün geceyi dışarıda aç ve susuz, soğuktan tir tir titreyerek geçirmek zorunda kalmış. !Khunuseti, köydeki diğer erkeklere dönüp şöyle demiş: "Siz erkekler, bizimle [kadınlarla] boy ölçüşebileceğinizi mi sanıyorsunuz? Kendinizi bizimle bir mi tutuyorsunuz? İşte bakın, kocamızın eve dönmesine izin vermiyoruz çünkü tek bir av bile yakalayamadı." (Bu arada misyoner, bu gökyüzü mitini, dünyadan haberi olmayan cahil insanların ağızlarında geveleyip durdukları anlamsız ve itici bir sürü hikâyeden biri olarak nitelendirir.)

Avustralya'da, Victoria eyaletinin kuzeybatısındaki Boorong yerlilerinin takımyıldız hikâyelerinde kadınlar, batılı hikâyelerdeki kadınlara kıyasla, ayakları çok daha yere basan bir rol oynuyor gözükürler. Örneğin, ikisi de birer kuşu temsil eden Yerredetkurk ve Neilloan takımyıldızlarını ele alalım. Gececi bir baykuş olan Yerredetkurk gökyüzünde Güney Haçı'nın karşısında, güney gökkutbunun diğer tarafında yaşar. Ahernar yıldızı onun gözüdür. Güney ufku boyunca ağaç tepeleri arasında uçarak, pençeleri arasındaki avını yuvada bekleyen yavrularına götürür. Yakınınzdan geçtiğinde, çıkardığı yerr sesini duyabilirsiniz. Booronglar, Yerredetkurk'a "kadın eşlerin annesi" der. Kayınvalide ile damat arasındaki ilişkinin kurallarını o belirler. Bunlar, enstet ilişkilerin önüne geçen meşru bir evlilik için uyulması gerekli kurallardır. Bir antropologun belirttiği üzere, Boorong gibi küçük topluluklarda bu tür kurallar soykütüksel bir zorunluluktur. Yerredetkurk'un güzelliği (tüyleri yumuşak ve mavi-beyaz renktedir), annelik güdüsü, yavrularını koruyup beslemesi ve yuvasını temiz tutması gibi dişil özellikleri, onu Avustralya'nın güneydoğusunda kadınlar için ideal bir totem yapmıştır.

Neilloan Takımyıldızı bizim tavuklarla akraba bir kuş olan Mallee tavuğunu temsil eder ve kuzey gökyüzünde yer alır. Yumurtaları için büyük bir tümsek inşa ederken kullandığı güçlü tekmelerine istinaden, ayaklarından

biri parlak Vega yıldızıyla belirtilmiştir. Nisan ayında bu takımyıldızdan kaynaklanan Lyrid meteor yağmurunun, yuva yapılırken havada uçuşan toprak ve çalı çırpıları temsil ettiği söylenir. Mallee tavuğunun erkek ve dişileri yaşam boyu birbirlerine sadık kalır ve kesin çizgilerle belirlenmiş cinsiyet rolleri sergiler. Bu nedenle Neilloan, yeryüzünde insanların sahip olmayı arzuladıkları türden bir aile yaşamı için bir model oluşturur. Özellikle de çocukların bir işbirliği içinde yetiştirilmesi konusunda bu böyledir, zira erkekler yuvayı yapıp yumurtalara göz kulak olurken, dişiler yiyecek bulma işini üstlenir. (Yavru kuşlar yumurtadan çıktıktan sonra, belki de bağımsızlıklarını erken yaşta kazanmaları gerektiğinden anne ve babalarıyla pek fazla temas kurmuyor görünürler.)

İlginç bir şekilde, Boorongların kuşları temsil eden çeşitli takımyıldızları, tek eşli türlere bir övgü niteliğindedir. Örneğin kargalar, Boorong göklerinde War adı verilen ve başlıca yıldızı Kanopus olan bir takımyıldızla temsil edilir. Benzer şekilde Warepil, Avustralya'daki en büyük kuş olan kama kuyruklu kartaldır. Bu kuşun başı Sirius yıldızıyla belirtilmiştir. Collongulloric Warepil adındaki eşi, Orion'un güney kısmında, Rigel etrafındaki bir yıldız kümesinden oluşur. Bu ikisi daima birlikte uçarlar. Gündoğumu ve günbatımında, ufuk çizgisine yakın bir şekilde havada süzülerek bölgelerini denetlerler. Boorongların dediğine göre, Warepil ile Collongulloric Warepil arasında uygun bir evliliğin gerçekleşebilmesi için, eşlerin karşıt yarımlardan, yani toplumsal gruplardan gelmesi gereklidir.

Yerlilerin cinsiyetler arası ilişkilerde tamamlayıcılığı vurgulayan çoğu takımyıldızı, verilmek istenen mesajı bir tür gerçekçi ve toplumsal bir latifeye iletir. Şahsen benim favorim, Ntshune'dir (Güney Balığı Takımyıldızı'ndaki Fomalhaut). Botswana'da Tswanalar, bu yıldıza "Öpücük Yıldızı" adını verir çünkü kışın sabah vakti görünür – yani tam da genç âşıkların, ebeveynlerine yakalanmadan önce ayrılmaları gereken saatte.

Sonsöz

Carl Sagan geniş bir okur kitlesine ulaşan *Kozmos* adlı kitabında, gökyüzü ve dünyanın yaratılışı hakkındaki bütün mitlerin naif olduğunu çünkü bunların insan ya da hayvan örneğini takip eden bir evren tasavvuruna dayandıklarını ileri sürer. Gökyüzü hikâyeleri, Sagan'a göre, bizim bilimsel bir temele dayalı, Büyük Patlama (*Big Bang*) ile başlayıp kendi başına var olan ve olup bitenler hakkındaki yorumlarımızı sınamak –ve gerektiğinde düzeltmek– amacıyla gözlemlenebilir bir evren fikrinden farklılık gösterir. Gökbilimci Wayne Orchiston da, benzer şekilde, koloni öncesi Avustralya halklarının astronomisi üzerine çalışmasında Aborijinler hakkında şu yargıya varır: “Gözlemledikleri çeşitli astronomik cisim ve olayların gerçek doğasını anlamadıklarından, bunları açıklamak için mitler geliştirmişlerdir.” Dünya mitolojilerinin tanınmış yorumcusu Joseph Campbell bile, Aborijinlerin rüyalarla gerçek olayları birbirine karıştırdığını iddia eder.

Bilimsel formasyona sahip çoğu araştırmacı, teknolojinin faydalarından ve yüzyılların bilgi birikiminden yoksun bulunan insan atalarımızın, içinde yaşadıkları çevreyi yanlış yorumladıkları, gereksiz yere ruhlarla doldurdıkları ve çocukça yorumlarını hatalı öncüllere dayandırdıkları fikrindedir. Bilimsel düşünce yapısına sahip çoğu kişinin gözünde, tüm doğanın yaşamla dolu olduğu, insanlara aktarılabilir özelliklerden meydana geldiği ve her maddi cismin kendi iradesi doğrultusunda hareket ettiği fikrinin neredeyse hiçbir değeri yoktur – yıldız hikâyeleri, onları anlatanların günlük yaşamlarını şekillendirmede ne kadar etkili olursa olsun. Fakat bence meslektaşlarım, mitlere akılcı bir etiket yakıştırmaya çalışıp sonra da onları gerçek dışı veya yanlış diye bir kenara atmakla hata ediyor.

Bilimsel ve analitik düşüncenin anlam ve değerini küçümsemek gibi bir niyetim asla yok. Burada daha ziyade, evreni anlamlandırma yönündeki ortak insani arzu doğrultusunda, bağdaştırıcı düşünme gibi diğer başka etkili araçların da kullanılmış olduğunu göstermeye çalıştım. Eğer keşfetme sürecinin sonuçlarının sadece doğru mu yoksa yanlış mı olduğuna bakarsak, bizimki dışında kalan diğer tüm doğayı kavrama yöntemlerinin değersiz olduğu sonucuna varma tehlikesiyle karşılaşırız. Ve bu da, bizim kendi modern bilimsel yorum ve kavramlarımızı anlama olanağımızı sınırlandırır. Dolayısıyla, bu yorum ve kavramlarımızın nereden geldiğini, coğrafi ve astronomik bilginin insan var oluşuna anlam veren toplumsal ve dini değerlerden ayrılmaz olduğu

uzak yerlerde ve zamanlarda anlatılan bütün o yaratıcı ve harika hikâyelerden nasıl farklılaştığını da anlamamız zorlaşır.

Bu kitapta aktardığım yıldız hikâyelerinin her biri, esrarengiz doğa olaylarını aşına deneyim ve fikirlerle ilişkilendirmek, böylelikle de onları insanlara endişelerini giderecek bir şekilde açıklamak için kullanılmıştır. Bu, kozmik kaygıyı yatıştırmanın bir yoludur. İşte bu yüzdendir ki gökcisimlerinin isimleri, ruhları ve hatta biyolojik işlevleri vardır: Örneğin İnuitler, mantarlara “yıldızların dışkısı”, yosunlara ise “Güneş’in idrarı” der; kırmızı yıldızlar karaciğerle beslenirken, beyaz yıldızlar böbrekle beslenir. İnsanların yaşamını şekillendiren toplumsal ve dini değerlerin derinliğine nüfuz etmeden, herhangi bir kültürün astronomi bilgisini anlayıp takdir etmeniz mümkün değildir. Dolayısıyla, takımyıldızların hikâyelerini anlatmakla amaçlanan, gökyüzüne baktığımızda yaşadığımız deneyimin diğer deneyimlerle –yaşamın başlangıcı ve sonu, kovalama, kurtulma, hayatta kalma ihtiyacı, mevsim değişikliklerini öngörme veya iyi davranışla ilgili ortak kuralların gerekliliği– bağlantısını kurmaktır. Her yıldız hikâyesi bize *kendimizi* anlatır.

Kaynakça Notları

Bütün internet adresleri 15 Şubat 2019 itibarıyla günceldir.

GİRİŞ

Farklı mit türlerine ve bunların anlamlarına ilgi duyan okurlar, şu iki kaynaktan faydalanabilir: D. Leeming, *Creation Myths of the World*, 2 cilt (New York: ABC-CLIO, 2009) ve D. Leeming, *The World of Myth: An Anthology* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

Takımyıldızları konu alan kitapların çoğu genelde ansiklopedik bir nitelik taşır. Çoğu zaman mevsimlere göre düzenlenmişlerdir ve gözlem yapmak isteyenlere yönelik yardımcı bilgiler içerirler. Benim tavsiye edebileceğim kaynaklar şunlardır:

Bennett, E. *Stars and Constellations*. New York: Scholastic, 2007.

Driscoll, M. *A Child's Introduction to the Night Sky: The Story of the Stars, Planets, and Constellations – and How You Can Find Them in the Sky*. New York: Black Dog and Leventhal, 2004.

Falkner, F. *The Mythology of the Night Sky*. New York: Springer, 2011.

Çocuklar için önerdiklerim:

Hislop, S. *Stories in the Stars: An Atlas of Constellations*. New York: Penguin, 2015.

Kerrod, R. *The Book of Constellations*. Londra: Gary Allen, 2002.

McDonald, M. *Tales of the Constellations: The Myths and Legends of the Night Sky*. New York: Smithmark, 1996.

Mitton, J. *Zoo in the Sky: A Book of Animal Constellations*. Washington, DC: National Geographic Children's Books, 2009.

Oseid, K. *What We See in the Stars: An Illustrated Tour of the Night Sky*. New York: Random House, 2017.

Rey, H. A. *The Stars*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2016.

Ridpath, I. *Star Tales*. Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım. Cambridge: Lutterworth, 2018.

Sasaki, C. *The Constellations: Stars & Stories*. New York: Sterling, 2001.

Batılı takımyıldız mitleri hakkında kısa ve mükemmel bir derleme için bkz. T. Condos, *Star Myths of the Greeks and Romans: A Sourcebook* (Grand Rapids, MI: Thames, 1997). Ayrıca bkz. E. C. Krupp, "Sky Tales and Why We Tell Them," *Astronomy Across Cultures: The History of Non-Western Astronomy*, ed. H. Selin (Dordrecht: Kluwer, 2000), s. 1-30. Diğer kültürlerin takımyıldızlarıyla ilgili çok az kaynak vardır. Burada benim tavsiye edebileceğim: J. Staal, *The New Patterns in the Sky: Myths and Legends of the Sun, Moon, Stars, and Planets* (New York: Abrams, 1988). Diğer kaynaklardan ilgili bölümlerde bahsedeceğim.

Eski zamanlarda rahiplerin takımyıldızlara bakışı hakkında iyi bir kaynak için bkz. R. Brown, *Researches into the Origin of the Primitive Constellations of the Greeks, Phoenicians, and Babylonians*, 2 cilt (Londra: Williams and Norgate, 1900).

1

Orion'un Bin Bir Yüzü

Orion hakkında faydalı bilgiler için bkz. R. Norris ve D. Hamacher, "Djulpan: The Celestial Canoe", 12 Temmuz 2011, Australian Indigenous Astronomy, erişim: <http://aboriginalastronomy.blogspot.com/2011/07/djulpan-celestial-canoe.html> (erişim: 8 Mart 2019); G. Ammarell ve A. Lowenhaupt Tsing, "Cultural Production of Skylore in Indonesia", *Handbook of Archaeoastronomy and Ethnoastronomy*, ed. C. Ruggles (New York: Springer, 2014), s. 2210; D. Freidel, L. Schele ve J. Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path* (New York: William Morrow, 1993).

İmparatorun oğullarıyla ilgili Çin hikâyesi şu kaynaktan alınmıştır: C. Lianshan, *Chinese Myths and Legends* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), s. 88; ayrıca bkz. A. Birrell, *Chinese Mythology: An Introduction* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994).

Tek Bacaklı Adam hikâyelerinin en kapsamlı derlemesi için bkz. E. Magaña, *Orion y la Mujer Pleyades: Simbolismo Astronómico de los Indios Kaliña de Surinam* (Dordrecht: Foris, 1988. Ayrıca bkz. E. Magaña, "Tropical Tribal Astronomy: Ethnohistorical and Ethnographic Notes", *Songs from the Sky: Indigenous Astronomical and Cosmological Traditions of the World*, ed. V. del Chamberlain, J. Carlson ve M. J. Young (Leicester, UK: Ocarina Books, 1996) s. 244-263; E. Magaña ve F. Jara, "The Carib Sky", *Journal de la Societe des Americanistes* 68 (1982): 105-132.

Lakotaların El Takımyıldızı'nın hikâyesi ve bu hikâyenin toplumsal ve dinsel içerimleri hakkında bkz. R. Goodman, *Lakota Star Knowledge: Studies in Stellar Theology* (Rosebud, SD: Sinte Gleska University, Rosebud Sioux

Reservation, 1992); ayrıca bkz. R. Goodman, "On the Necessity of Sacrifice in Lakota Stellar Theology as Seen in 'The Hand' Constellation and the Story of the Chief Who Lost His Arm", *Earth and Sky: Visions of the Cosmos in Native American Folklore*, ed. R. Williamson ve C. Farrer (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1992), s. 215-220.

Mayaların 260 günlük döngüsü, insanlarda yaklaşık olarak gebelik süresine denk düşer. Ayrıca bu sayı, insan bedenindeki el ve ayak parmakları sayısının (20) gökyüzündeki katların sayısı (13) çarpımının sonucudur.

Maya kitabesi için bkz. bookofthrees.com/mayan-culture-the-hearth-stones-of-creation. Pleiadlarla ilgili alıntı için bkz. M. Coe, "Native Astronomy in Mesoamerica", *Archaeoastronomy in PreColumbian America*, ed. A. Aveni (Austin: University of Texas Press, 1975), s. 22-24.

Güney Afrika'daki Orion mitleri üzerine mükemmel bir değerlendirme için bkz. P. G. Alcock, *Venus Rising: South African Beliefs, Customs, and Observations* (Pietermaritzburg, SA: P. G. Alcock, 2014). Bu kitap, başka kaynak belirtmediğim durumlarda, Güney Afrika'yla ilgili tüm malzeme için başlıca kaynağım oldu.

2

Pleiadlar

Pleaidlar teknik olarak bir takımyıldız değil, daha ziyade bir asterizm, yani küçük bir yıldız kümesidir.

Dünya folklorunda Pleiadlar tek bir bölümde ele alınamayacak kadar büyük yer tutar. Okurlar genel bir fikir edinmek için Wikipedia'nın ilgili maddesine başvurabilir: https://en.wikipedia.org/wiki/Pleiades_in_folklore_and_literature.

İrokuaların Pleiadlar hikâyesinin resimler eşliğinde harika bir anlatımı için bkz. J. Shenandoah ve D. George, *Skywoman: Legends of the Iroquois* (Santa Fe, NM: Clear Light, 1998).

"[Pleiadların] taşıdığı değere ..." alıntısının kaynağı: J. Fewkes, "The Tusayan Fire Ceremony", *Proceedings of the Boston Society of Natural History* 26 (1895): 453. "Tamam, der bunun üzerine ..." için bkz. B. Haile, *Star Lore Among the Navajo* (Santa Fe, NM: Gannon, 1947), s. 2. "Yaşamın evreni kuşatan ..." alıntısının kaynağı: *Navajo Community College General Catalog*, 1987; aynı ifade şurada da alıntılanmıştır: T. Griffin-Pierce, "Black God: God of Fire, God of Starlight", *Songs from the Sky: Indigenous Astronomical and Cosmological Traditions of the World*, ed. V. del Chamberlain, J. Carlson ve M. J. Young (Leicester, UK: Ocarina Books, 1996) s. 73-79.

Günümüz Avustralya Aborijinlerinin hikâyesi için bkz. M. Andrews, *The Seven Sisters of the Pleiades: Stories from Around the World* (Melbourne: Spinifex, 2000).

Hesiodos'tan yapılan alıntılar, *İşler ve Günler* başlıklı eserindendir. Hesiod, *The Works and Days, Theogony, The Shield of Herakles*, çev. R. Lattimore (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1991). [*Hesiodos - Eseri ve Kaynakları*, çev. Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1991, s. 154-155 ve 162]

Pleiadların görünüşü ile El Niño arasındaki ilişkiyi araştıran bilimsel çalışmalar hakkında daha fazlası için bkz. B. Orlove, J. Chiang ve M. Cane, "Ethnoclimatology in the Andes", *American Scientist* 90 (2002): 428-435.

İspanyol misyoner ve kronik yazarı Bernardino de Sahagún'un Pleiadlardan bahsettiği bölümler için bkz. B. de Sahagún, *Florentine Codex: General History of the Things of New Spain, Book 5*, çev. C. Dibble ve A. Anderson, Archaeological Institute of America Monograph 14, pt. 5 (Santa Fe School of American Research, 1957).

3

Dünya Kültüründeki Farklı Zodyaklar

Aslında Batı Zodyakı'nda 13 takımyıldız olması gerekir. On üçüncü burç olan Yılancı'nın (Ophiuchus) ayakları, Akrep ile Yay arasında yer alır.

Zodyak ve astroloji üzerine en iyi kaynaklardan bazıları şunlardır: R. Gleadow, *The Origin of the Zodiac* (New York: Atheneum, 1969); I. Ridpath, *Star Tales* (New York: Dover, 2011), ayrıca bkz. ianridpath.com ve (Cecco d'Ascoli'den alıntının da kaynağı olan) S. Tester, *A History of Western Astrology* (Wolfeboro, NH: Boydell, 1987).

Mısırlı münecimin heykelindeki kitabe için bkz. O. Neugebauer ve E. Parker, *Egyptian Astronomical Texts*, cilt 3: *Decans, Planets, Constellations, and Zodiacs* (Providence, RI: Brown University Press, 1969), s. 214-215. Assurlu saray müneciminden yapılan alıntı için bkz. A. Oppenheim, "Divination and Celestial Observation in the Last Assyrian Empire", *Centaurus* 14 (1969): 115. Babilli rahibin sözleri için bkz. "Prayer for the Gods of the Night", çev. F. T. Stephens, in *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, with Supplements*, ed. J. Pritchard (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1969), s. 390-391.

Batı astrolojisinin temelini oluşturan Antik Yunan horoskop sistemi hakkında kapsamlı bir değerlendirme için bkz. A. Aveni, *Conversing with the*

Planets: How Science and Myth Invented the Cosmos (New York: Times Books, 1993), bölüm 5. Bu sistemde Güneş, Ay ve gezegenlerin hem 12 evdeki (Zodyak kuşağının, doğu ufkundan başlayarak bölündüğü 30 derecelik dilimler) hem ilkbahar ekinoksundan ya da “Koç’un ilk noktası”ndan başlayan benzer bölümlerdeki konum ve hareketlerine dair bilgilerden yararlanılıyordu. Ev sisteminin 30 derecelik ilk kısmı, yani yükselen burcun bulunduğu ev, çok önemli bir yere sahipti. Diğer evler ise Aşk ve Evlilik, Ölüm, İtibar, Arkadaşlık vs. ile ilişkilendirilmişti. Kişinin doğum anında belirli bir evde bulunan gezegenlerin, o evle ilişkili konularda yaşam boyu güçlü bir etkiye sahip olacağı düşünülüyordu. Her şeyi kuşatan ikili karşıtlıklar ve imparatorlardan köylülere dek uzanan hiyerarşik güç ilkesi uyarınca, gezegenlerin de güçleri iyi veya kötü olabiliyordu ve her gezegen bir öncesine kıyasla daha az güce sahipti. Gezegenlerin Zodyak burçlarındaki konumları başka anlamlar da taşımaktaydı. İşleri daha da karmaşıklaştırmak üzere, taşlar, metaller, bitkiler, vücut kısımları, organlar, vücut sıvıları (*humor*’lar) ve çeşitli vücut atıkları gibi doğanın diğer unsur ve vecheleri de burçlarla ilişkilendirilmişti. Bunların hepsi, kehanet için bir araç vazifesi gören evrensel bir sınıflandırma dahilinde kategorilere ayrılmıştı. Uzman ve eğitilmiş bir astroloğun elinde, düzenli dünyayı meydana getiren tüm varlıklar bir kehanet taşıyıcısına dönüşebilirdi – bu kehanet ister tıp ve şifa, ister savaş yönetimi ya da bir yakının kaybı ardından nasıl yas tutulacağı hakkında olsun. Bu sistem, günlük horoskoplar şeklinde sulandırılmış ve popülerleştirilmiş bir halde zamanımıza kadar gelmiştir.

Çin sistemindeki 12 tılsımlı hayvan Batı Zodyakı’ndakiler gibi ekliptik düzlemine değil, gök ekvatoruna dayanmaktadır. Ayrıca, gökyüzünde birer takımyıldız olarak da tasavvur edilmemişlerdir; bunun yerine, 60 senelik bir döngü dahilinde, Jüpiter’in yıldızlar arasındaki 12 yıllık güzergâhını tanımlayan duraklar olarak adlandırılmışlardır. Dört ana yönü belirten bölgeler de, aynı şekilde, ekliptik yerine ekvator temel alınarak düzenlenmiştir. 28 xiu ise yine ekvator düzlemine dayalı olmakla birlikte, birer takımyıldız olmaları bakımından batılı Zodyak sistemiyle daha fazla benzerlik göstermektedir.

Ho ve Hi hakkındaki meşhur şiir için bkz. S. J. Johnson, *Eclipses, Past and Future; with General Hints for Observing the Heavens* (Londra: Parker, 1889), s. 8. Çin’le ilgili diğer alıntının kaynağı: A. Pannekoek, *A History of Astronomy* (New York: Dover, 1961), s. 88. Çin astrolojisinde uzun dönemli gezegen kavuşumları hakkında bkz. D. Pankenier, “The Mandate of Heaven”, *Archaeology* 51 (1998): 26-34. Bununla birlikte, Pankenier’in katı tarihsel yorumu bazılarınca eleştirilmiştir. Çin takımyıldızları üzerine başlıca kaynağım şu kitap oldu: S. Xiaochun ve J. Kistemaker, *The Chinese Sky During the Han: Constellating Stars and Society* (Leiden: Brill, 1997).

Maya Zodyakları hakkında daha fazla bilgi için bkz. A. Aveni, *Skywatchers of Ancient Mexico*, gözden geçirilmiş basım (Austin: University of Texas Press, 2001), s. 201-203; V. Bricker ve H. Bricker, “Zodiacal References in the Maya Codices”, *The Sky on Mayan Literature*, ed. A. Aveni (Austin: University of Texas Press, 1997), s. 148-183. Günümüz Maya kehanet pratiklerinin ayrıntılı bir tasviri için bkz. B. Tedlock, *Time and the Highland Maya* (Austin: University of Texas Press, 1992), özellikle 7. bölüm.

Son olarak, astrolojinin ünlü özdeyişi “yukarıda ne varsa, aşağıda da o vardır,” bundan 2000 yıl önce İskenderiye’de astronom Ptolemaios tarafından popülerleştirilmiştir.

4

Samanyolu Sagaları

Aslında astronomlar evrendeki çok sayıda galaksiden biri olan ve içinde yaşadığımız Samanyolu’ndan bahsederken baş harfi büyük yazılan Galaksi kelimesini kullanır.

Maorilerin Samanyolu mitinin burada aktarılan versiyonu, Haritina Moganu tarafından kaleme alınmış ve şu adreste erişime sunulmuştur: <http://www.jodocast.net/nztale.html>.

Mayaların *Popol Vuh* kitabını konu alan çok sayıda yayın vardır. Benim tavsiye ettiklerim: D. Tedlock, *Popol Vuh: The Mayan Book of the Dawn of Life* (New York: Simon and Schuster, 1996) ve A. Christensen, *Popol Vuh: The Sacred Book of the Maya* (Norman: University of Oklahoma Press, 1996). Samanyolu’nun Kürekçi Tanrıları’ndan bahseden Maya hikâyesinin ayrıntılı bir anlatımı için bkz. D. Freidel, L. Schele ve J. Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman’s Path* (New York: William Morrow, 1993). Mayaların Samanyolu imgeleri üzerine mükemmel bir inceleme için bkz. S. Milbrath, *Star Gods of the Maya* (Austin: University of Texas Press, 1900), özellikle s. 40-41 ve 285-287.

İspanyol Cizvit misyoner ve yazar Bernabe Cobo’nun Samanyolu hakkında yazdıkları için bkz. G. Urton, “Animals and Astronomy in the Quechua Universe”, *Proceedings of the American Philosophical Society* 125 (2) (1981): 113. İnkaların torunları üzerine sistemli bir çalışma olarak yararlandığım kaynak: G. Urton, *At the Crossroads of the Earth and the Sky: An Andean Cosmology* (Austin: University of Texas Press, 1981). Yaratılış miti için de Urton’un versiyonundan yararlandım; kronik yazarının çevirisi, bu kitabın 202. sayfasında yer almaktadır. Yıllar boyunca benimle And Bölgesi hakkında yaptığı verimli sohbetler için Profesör Urton’a minnettarım. Ausangate Dağı’nda bugün de

gerçekleştirilen ritüele gelince, burada “manevi bir park” oluşturularak, bazı ürünlerin yetiştirilip tüketilmesi ve otlatma ve madencilik faaliyetlerinin sınırlandırılması yoluyla biyolojik çeşitliliğin geliştirilmesi planlanmaktadır.

Barasana yerlilerinin Samanyolu takımyıldızları hakkındaki zengin malzemeyi, antropolog Stephen Hugh-Jones’un çalışmalarına borçluyuz. Örneğin bkz. S. Hugh-Jones, *The Palm and the Pleiades: Initiation and Cosmology in Northwest Amazonia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979) ve S. Hugh-Jones, “The Pleiades and Scorpius in Barasana Cosmology”, *Ethnoastronomy and Archaeoastronomy in the American Tropics*, ed. A. Aveni ve G. Urton (New York: Annals of the New York Academy of Sciences, 1982), s. 183-201.

Ojibwa ve Çeroki yerlilerinin Samanyolu mitleri üzerine başlıca kaynağım: G. Lankford, *Reachable Stars* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2007), s. 201-210.

Tabwa miti için bkz. A. Roberts, “Perfecting Cosmology: Harmonies of Land, Lake, Body, and Sky”, *African Cosmos, Stellar Arts*, ed. C. Mullen Creamer (Washington, DC: National Museum of African Art of the Smithsonian Institution, 2012), s. 185.

Samanyolu ile ilgili kadim Çin inanışları hakkında kusursuz bir inceleme için bkz. E. Schafer, *Pacing the Void: T'ang Approaches to the Stars* (Berkeley: University of California Press, Berkeley 1977), özellikle s. 257-259.

5

Samanyolu’nun Karanlık Bulut Takımyıldızları

Avustralya Aborijinlerinin gökyüzündeki emu kuşu hikâyeleri hakkında tasviye edebileceğim kaynak: R. Fuller, M. Anderson, R. Norris ve M. Trudgett, “The Emu Sky Knowledge of the Kamilaroi and Euahlayi Peoples”, *Journal of Astronomical History and Heritage* 17, no. 2 (2014).

Literatürde Güney Yarımküre’nin karanlık bulut takımyıldızlarından ara sıra bahsedilmiş olsa da Peru ve Avustralya’da kültürel astronomi alanında ayrıntılı çalışmalar ancak 20. yüzyıl sonlarında başlayabilmıştır. 1970’ler ve 80’lerde meslektaşım antropolog Gary Urton, İnka başkenti Cuzco yakınlarındaki Misminay köyünde iki yıl boyunca köy sakinleriyle bir arada yaşadı. Benim büyük ölçüde yararlandığım ve bu bölümdeki alıntılar için kaynak olarak kullandığım çığır açıcı çalışması *At the Crossroads of the Earth and the Sky: An Andean Cosmology* (Austin: University of Texas Press, 1981) çok sayıda etno-tarihsel efsane ve mitin günümüze dek izini sürerek özgünlüğünü ortaya koymuştur. And Bölgesi halklarıyla ilgili kolonyal döneme uzanan alıntılar için bkz. F. Salomon ve J. Urioste, *The Huarochiri Manuscript: A*

Testament of Ancient and Colonial Andean Religion (Austin: University of Texas Press, 1991), s. 372. Kuzusunu emziren koyunla ilgili alıntı için bkz. H. Livermore, *Garcilaso de la Vega, Royal Commentaries of the Incas* (Austin: University of Texas Press, 1966), s. 119.

And ve Amazon halklarının takımyıldız hikâyeleri arasındaki çok sayıda mitsel ikame örneği için bkz. P. Roe, "Mythic Substitution and the Stars: Aspects of Shipibo and Quechua Ethnoastronomy Compared", *Songs from the Sky: Indigenous Astronomical and Cosmological Traditions of the World*, ed. V. del Chamberlain, J. Carlson ve M. J. Young (Leicester, UK: Ocarina Books, 1996), s. 193-228.

Desana şamanının tırtıllarla ilgili anlattıkları şu kaynaktan alıntlandı: G. Reichel-Dolmato, *The Shaman and the Jaguar: A Study of Narcotic Drugs Among the Indians of Colombia* (Philadelphia: Temple University Press, 1975), s. 116.

6

Kutup Takımyıldızları

Bu bölümde aktarılan İnuit yıldız hikâyeleri ve bunlarla bağlantılı tüm alıntılar şu kaynaktır: J. MacDonald, *The Arctic Sky: Inuit Astronomy, Star Lore, and Legend* (Toronto: Royal Ontario Museum and Nunavut Research Institute, 1998). Yıllar boyu benimle gerçekleştirdiği yapıcı, merak uyandırıcı ve uzun sohbetler için John MacDonald'a müteşekkirim.

Kuzey Kutup Bölgesi'nden ayı hikâyelerinin de aktarılıp incelendiği bir kaynak için bkz. G. Lankford, *Reachable Stars* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2007). Ayrıca bkz. E. C. Krupp, *Beyond the Blue Horizon: Myths of the Sun, Moon, Stars, and Planets* (Oxford: Oxford University Press, 1992), özellikle bölüm 14. Kiowa kabilesinin ayı hikâyesi için bkz. N. Scott Momaday, "The Seven Sisters", *Songs from the Sky: Indigenous Astronomical and Cosmological Traditions of the World*, ed. V. del Chamberlain, J. Carlson ve M. J. Young (Leicester, UK: Ocarina Books, 1996).

Kallisto'nun hikâyesinin harika bir anlatımı için bkz. T. Condos, *Star Myths of the Greeks and Romans: A Sourcebook* (Grand Rapids, MI: Thames, 1997).

Büyük Göller bölgesindeki Tilki kabilesinin ayı avı hikâyesi şuradan alınmıştır: E. Dempsey, "Aboriginal Canadian Sky Lore of the Big Dipper", *Journal of the Royal Astronomical Society of Canada* 102 (2008): 59-60.

Ekinoksların yalpalaması nedeniyle gökkutbunun zaman içinde yer değiştirmesi olayının ayrıntılı bir açıklaması için bkz. A. Aveni, *Skywatchers of Ancient Mexico*, gözden geçirilmiş basım (Austin: University of Texas Press, 2001), bölüm 3.

Bağdaştırıcı düşünme hakkında bkz. J. Goody, *Domestication of the Savage Mind* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 40 ve 68 [J. Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, çev. Koray Değirmenci (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), s. 64 ve 103]. Goody, bağdaştırıcı düşünmeyi “ilkel toplumlar”la ilişkili bir düşünme şekli olarak görür. Halbuki bu, yanıltıcı bir değerlendirmedir. Bağdaştırıcı ya da eşgüdümsel düşünce, nedensel düşüncenin aksine, olayları ve şeyleri, tüm kısımları arasındaki karşılıklı etkileşimleri açıklayan düzenli bir yapı içerisinde sistemleştirmeyi amaçlar.

7

Tropikal Kuşağın Takımyıldızları

Maui'nin etkileyici hikâyesi için bkz. W. Westervelt, *Legends of Maui* (Honolulu: Hawaiian Gazette, 1910). Küçük Gözler hikâyesi için bkz. R. Craig, *Handbook of Polynesian Mythology* (Santa Barbara, CA: ABC-Clio, 2004), s. 207-208. Bir sukabağından bir yıldız pusulasının nasıl yapılacağına ilişkin açıklamalar şurada yeniden basılmıştır: *Report of the Minister of Public Instruction to the President of the Republic of Hawaii for the Biennial Period ending December 31st 1899* (Honolulu: Hawaiian Gazette Company Print, 1900), s. 34.

Tropikal ve kutup bölgelerindeki gökyüzünün ayrıntılı bir karşılaştırması için bkz. A. Aveni, “Tropical Archaeoastronomy”, *Science* 213 (1981): 161-171. Bu bölümde tropikal seyrüsefer hakkında sunulan malzemenin bir kısmı şuradan alınmıştır: A. Aveni, *People and the Sky* (Londra: Thames and Hudson, 2008), bölüm 3. Tropikal seyrüsefer hakkındaki bence en iyi kaynak: D. Lewis, *We the Navigators* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1972). Lewis, *tiborau*’ların tekniklerini kullanarak denizlerde uzun mesafeler kateden deneysel seyrüseferciler arasında en başta gelen isimdi.

Tahiti deniz şarkısı için bkz. “The Birth of New Lands, After the Creation of Havai’i (Raiaatea)”, *Journal of the Polynesian Society* 3 (1894): 186-189, alıntı için bkz. s. 187.

Doğrusal takımyıldız kavramı hakkında bkz. C. Kursh ve T. Kreps, “Linear Constellations in Tropical Navigation”, *Current Anthropology* 15 (1974): 334-337.

Hawaiili denizcilerin içi oyulmuş bir sukabağı kullanarak yön bulmaları hakkında bkz. *Kamakau: Hawaiian Annual, 1891*. Bu yöntem üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. B. Penprase, *The Power of Stars: How Celestial Observations Have Shaped Civilization* (New York: Springer, 2010), s. 61.

Tahitili denizcinin sözleri şuradan alıntılanmıştır: G. Deming, “The Geographical Knowledge of the Polynesians and the Nature of Inter-Island Contact”, *Journal of the Polynesian Society* 71 (1962): 111.

Alman kaptanın sözleri için bkz. Board of Regents, Smithsonian Institution, *Annual Report of the Smithsonian Institution, for the Year Ending 1899*, s. 488, erişim: <https://library.si.edu/digital-library/book/annualreportofbol1899smitfo>.

Tropikal kuşağın takımyıldızları hakkında daha fazla bilgi için bkz. B. Penprase, *The Power of Stars: How Celestial Observations Have Shaped Civilization* (New York: Springer, 2010), bölüm 2, “The Hawaiian and Polynesian Sky” başlıklı kısım.

8

Gökyüzündeki İmparatorluk

Lakota yerlisinin sözleri şuradan alıntılandı: A. Bird, “Astronomical Star Lore of the Lakota Sioux: Lakota Ethnoastronomy”, 2012, sccass-international.com.

Navahoların *hogan* mimarisi üzerine bence en iyi kaynak: T. Griffin-Pierce, “The Hooghan and the Stars”, *Earth and Sky: Visions of the Cosmos in Native American Folklore*, ed. R. Williamson ve C. Farrer (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1992), s. 110-130. Pawnee kulübeleri hakkında bkz. V. del Chamberlain, *When Stars Came Down to Earth: Cosmology of the Skidi Pawnee Indians of North America* (Los Altos, CA: Ballena, 1982). Pawnee köyleri hakkında bkz. A. Fletcher, “Star Cult Among the Pawnee – A Preliminary Report”, *American Anthropologist* 4 (1902): 730-736. James Murie den yapılan alıntı için bkz. J. Murie, “Ceremonies of the Pawnee, Part 1: The Skiri”, *Smithsonian Contributions to Anthropology*, no. 27, ed. D. Parks (Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 1981), s. 76.

Kiribati yerlilerinin evleri hakkındaki bilgiler şu kaynaktan alınmıştır: M. Makemson, “Hawaiian Astronomical Concepts”, *American Anthropologist* 40, no. 3 (1938): 370-383. Grimble’den yapılan alıntı için bkz. R. Grimble, *Migrations, Myth, and Magic from the Gilbert Islands: Early Writings of Sir Arthur Grimble* (Londra: Routledge, 1972), s. 229.

Konut mimarisinin kozmik yönleri hakkında daha fazlası ve Güney Amerika’dan ilginç bir kozmik ev analogisi için bkz. J. Wilbert, “Warao Cosmology and Yekuana Roundhouse Symbolism”, *Journal of Latin American Lore* 7 (1981): 37-72. Lakota örneği için bkz. R. Goodman, *Lakota Star Knowledge: Studies in Stellar Theology* (Rosebud, SD: Sinte Gleska University, Rosebud Sioux Reservation, 1992).

Ölümün kökeni hakkındaki Pawnee hikâyesi şuradan alınmıştır: F. Boas, "The Origin of Death", *Journal of American Folklore* 30 (1917): 486-491.

Batılı okurlar, Çin takımyıldızlarını ve Çinlilerin kentsel planlamasını genellikle kafa karıştırıcı bulurlar. Bence bunun nedeni, çoğu zaman bu konuların farklı tarihsel dönemlere ait hikâye ve imgelerin bir karışımı kullanılarak sunulmasıdır. Benim en güvenilir bulduğum kaynaklardan biri şu oldu: Zhiyi Zhou, "Suzhou in History: City Layout and Urban Culture" (tarihsiz), erişim: https://www.fordham.edu/downloads/file/5697/zhoul_suzhou_in_history; yaptığım alıntılar için de bu kaynaktan yararlandım. Çin takımyıldızlarının en güvenilir haritaları için bkz. S. Xiaochun ve J. Kistemaker, *The Chinese Sky During the Han: Constellating Stars and Society* (Leiden: Brill, 1997). Çin kaynaklı diğer yıldız hikâyeleri için bkz. "Legends of Chinese Asterisms", Hong Kong Space Museum'un internet sitesinden erişilebilir: https://www.lcsd.gov.hk/CE/Museum/Space/archive/StarShine/Starlore/e_starshine_starlore14.htm. Pekin'in hizalanmasıyla ilgili alıntılar şu iki kaynaktan: P. Wheatley, *The Origins and Character of the Ancient Chinese City*, cilt 2: *The Chinese City in Comparative Perspective* (New Brunswick, NJ: Aldine, 2008), s. 461; J. Needham, *Science and Civilisation in China*, cilt 3 (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), s. 82.

Washington'ın planı hakkında daha fazla bilgi için bkz. J. Meyer, *Myths in Stone: The Religious Dimensions of Washington, D.C.* (Berkeley: University of California Press, 2001). 1792 tarihli makaleden alıntı için bkz. M. Baker, "Surveys and Maps, District of Columbia", *National Geographic* 6 (1895): 154.

9

Yıldızlı Tavanlar ve Mega Takımyıldızlar

Poseidon, Perseus ve Andromeda arasındaki ilişkiler hakkında mükemmel bir inceleme şu adreste bulunabilir: shmoop.com/perseus-andromeda.

Yıldızlı bir tavan imal etme sanatı hakkında bkz. örneğin: <http://calsworld.net/StarCeilings.htm>.

Mısırlılara ait bir diğer yıldızlı tavan, MÖ 18. yüzyılda yaşamış Mısır kralı Senenmut'un Teb'deki mezarındadır. Ayrıntılar için bkz. M. Clagett, *Ancient Egyptian Science*, cilt 2 (Philadelphia: American Philosophical Society, 1995). Mısır tanrısı Tutu'nun yıldızlı tavanlardaki koruyucu rolü hakkında açıklama için bkz. O. E. Kuper, *The Egyptian God Tutu: A Study of the Sphinx God and Master of Demons with a Corpus of Documents* (Leuven: Peeters, 2003), s. 67-70. Mısır tanrıçası Nut tasviriyle ilgili olarak, Gleadow'un yorumunu benimsedim: R. Gleadow, *The Origin of the Zodiac* (New York: Atheneum, 1969).

Lunenburg'daki yıldızlı tavanın hikâyesi için bkz. D. Falk, " 'Ancient' Stars Shine On", *Astronomy* dergisinin internet sitesinden erişilebilir: <http://www.astronomy.com/news/2004/10/ancient-stars-shine-on>. Yıldızlı tavanlar, günümüzde çok sayıda dini yapıyı süslemekte ve çoğunlukla yapının adandığı akşamki takımyıldız konumlarını göstermektedir. (Örn. bkz. Baltimore'da tasarımını Stanford White'ın yaptığı Lovely Lane Metodist Kilisesi.)

New York'un Grand Central Terminal binasındaki tavan resminin eğlenceli hikâyesi için bkz. Julia Goicochea, "The Story Behind Grand Central Terminal's Beautiful Ceiling", *CultureTrip.com*, 28 Mart 2018, erişim: <https://theculturetrip.com/north-america/usa/new-york/articles/the-story-behind-grand-central-terminals-beautiful-ceiling>.

Bu bölümde Amerika yerlileri hakkında verilen bilgiler şu kaynaklardan edinilmiştir: V. del Chamberlain, "Navajo Indian Star Ceilings", *World Archaeoastronomy*, ed. A. Aveni (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), s. 331-339; M. J. Young ve R. Williamson, "Ethnoastronomy: The Zuni Case", *Archaeoastronomy in the Americas*, ed. R. Williamson (Los Altos, CA: Ballena, 1981), s. 183-192 (Harrington'dan alıntı için s. 187); T. Griffin-Pierce, "The Hooghan and the Stars", *Earth and Sky: Visions of the Cosmos in Native American Folklore*, ed. R. Williamson ve C. Farrer (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1992), s. 110-130. Luiseño yerlilerinin erginleme töreni hakkında bkz. E. C. Krupp, *Beyond the Blue Horizon: Myths of the Sun, Moon, Stars, and Planets* (Oxford: Oxford University Press, 1992), s. 269-270.

Desana altıgeni üzerine ayrıntılı bir inceleme için bkz. G. Reichel-Dolmatoff, "Astronomical Models of Social Behavior Among Some Indians of Colombia", *Ethnoastronomy and Archaeoastronomy in the American Tropics*, ed. A. Aveni ve G. Urton (New York: Annals of the New York Academy of Sciences, 1982), s. 165-181.

Gwich'inlerin tüm gökyüzünü kaplayan takımyıldızı hakkında bkz. C. Cannon ve G. Holton, "A Newly Documented Whole-Sky Circumpolar Constellation", *Arctic Anthropology* 51 (2014): 1-8. Gwich'in halkı üzerine devam etmekte olan çalışmaları hakkında benimle yazıştığı ve araştırdığı mega takımyıldızı burada bir örnek olarak kullanmama izin verdiği için Chris Cannon'a minnettarım.

Gün ışığının Çalınması/Kuzgun miti hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. D. Vogt, "Raven's Universe", *Songs from the Sky: Indigenous Astronomical and Cosmological Traditions of the World*, ed. V. del Chamberlain, J. Carlson ve M. J. Young (Leicester, UK: Ocarina Books, 1996) s. 38-48.

Gökyüzünü Cinsiyetlendirmek

İrokuaların yaratılış ve cinsiyetle ilgili yıldız hikâyeleri için başlıca kaynağım şu oldu: B. Mann, *Iroquoian Women: The Gantowisas* (New York: Peter Lang, 2000). Mann'ın, Kuzey Tacı'nı dışı Pleiadların erkek mukabili olarak tanımlamasına katılıyorum.

Pawneelerin cinsiyet kavramlarıyla ilgili alıntılarımın kaynağı: A. Fletcher, "Star Cult Among the Pawnee – A Preliminary Report", *American Anthropologist* 4 (1902): 730-736. "Yıldız Koca" hikâyesinin 86 farklı versiyonu için bkz. G. Lankford, *Reachable Stars* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2007).

Lakotaların Kaplumbağa ve Semender takımıyıldızları hakkındaki alıntılar için bkz. R. Goodman, *Lakota Star Knowledge: Studies in Stellar Theology* (Rosebud, SD: Sinte Gleska University, Rosebud Sioux Reservation, 1992).

Çinlilerin "Sığırtmaç ile Dokumacı Kız" hikâyesinin çok sayıdaki versiyonu hakkında en kapsamlı değerlendirme için bkz. E. Schafer, *Pacing the Void: Tang Approaches to the Stars* (Berkeley: University of California Press, Berkeley 1977). Bu bölümde alıntılanan 8. yüzyıla ait şiirler için bkz. L. Hearn, *The Romance of the Milky Way and Other Stories and Studies* (Boston: Houghton and Mifflin, 1907), s. 33 ve 40.

"Kadınların Laneti" hikâyesindeki alıntının kaynağı: T. Hahn, *Tsuni-Goam: The Supreme Being of the Khoi Khoi* (Londra: Trubner, 1881).

Avustralya yerlilerinin cinsiyetle ilişkili takımıyıldızları hakkında bkz. J. Morieson, *Stars over Tyrrell: The Night Sky Legacy of the Boorong* (Victoria: Sea Lake Historical Society, 2000).

Sonsöz

Bu son bölümü yazarken, özellikle astronom Ed Krupp ve antropolog John MacDonald ile yaptığım sohbetlerden faydalandım. Ayrıca, her ikisinin de şu kitaplarından alıntı yaptım: E. C. Krupp, *Beyond the Blue Horizon: Myths of the Sun, Moon, Stars, and Planets* (Oxford: Oxford University Press, 1992), özellikle s. 16-21; J. MacDonald, *The Arctic Sky: Inuit Astronomy, Star Lore, and Legend* (Toronto: Royal Ontario Museum and Nunavut Research Institute, 1998), özellikle s. 17-19.

Carl Sagan'ın yerli halkların yaratılış mitleri hakkındaki yorumu için bkz. *Cosmos* (New York: Random House, 1980), s. 257-260. Aborijenlerle ilgili alıntı için bkz. W. Orchiston, "Australian Aboriginal, Polynesian, and Maori Astronomy", *Astronomy Before the Telescope*, ed. C. Walker (Londra: British Museum Press, 1996), s. 320.

Teşekkür

Kendimi en iyi şekilde ifade etmemi sağlayan profesyonel ve yetenekli insanlarla bir kez daha çalışma fırsatı sunduğu için Yale University Press'e, özellikle de, farklı kültürlerin yıldız hikâyeleri hakkında bir kitap yazma fikrini bir sohbet esnasında önerdiği ve kelimelerimi büyük ölçüde pekiştiren bir tasarım planıyla bu önerisini taçlandığı için kıdemli editör Joe Calamia'ya teşekkür ederim. En küçük ayrıntıyı bile gözden kaçırmayan yoğun dikkatleri için editör yardımcısı Michael Deneen, taslaklardan sorumlu kıdemli editör Susan Laity, kopya editörü Julie Carlson, son okuyucu Erica Hanson ve dizin sorumlusu Alexa Selph'e minnetarım. Joe'nun projesi, her bölümün başında yer alan resimlerin yaratıcısı ressam Matthew Green'in katılımını sağlamak gibi harika bir fikri de içeriyordu. Bazı takımyıldız haritalarının çizimlerini yapan Julia Meyerson'un sanatsal becerilerinden bir kez daha yararlanma fırsatına sahip oldum. Kelimelerimle bu denli örtüşen görseller için Matthew ve Julia'ya müteşekkirim. Sanford J. Greenburger Associates'tan temsilcilerim Faith Hamlin (32 yıl oldu mu gerçekten?) ve Ed Maxwell'e bir kez daha teşekkürlerimi sunarım.

Klasik edebiyat uzmanı meslektaşım Robert Garland'a, disiplinlerarası öğretim ve yazarlık hakkındaki uzun tartışmalarımız için, özellikle de klasik dünya mitolojisi konusundaki engin bilgisini paylaştığından ötürü teşekkür ederim. Aynı teşekkürü, And Bölgesi halklarıyla ilgili konular başta olmak üzere, antropolog Gary Urton'a da borçluyum. Amerika yerlileri üzerine çalışan meslektaşlarım Chris Vecsey ve Carol Ann Lorenz'e, İnuit kültürü hakkındaki geniş bilgi birikimini benimle paylaşan John MacDonald'a ve kültürel astronominin bütün yönlerine her zaman benim kadar ilgi duymuş olan astronom Ed Krupp'a da ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum. Gwich'in takımyıldızları üzerine bilgi ve fikirlerini paylaştığı için antropolog Chris Cannon'a minnettarım.

Yıldız hikâyeleriyle bağlantılı imgeleri büyük bir kubbe üzerinde yaratıcı bir şekilde canlandırarak kitlelerin interaktif katılımına sunan Colgate Üniversitesi Ho Tung Görselleştirme Laboratuvarı direktörü Joe Eakin'e mütemadiyen minnettarım. Son olarak, bundan önceki 12 kitabın da yazım aşamasında birlikte çalıştığım kusursuz asistanım Diane Janney'e ve her zaman dikkatli bir okur ve iyi bir dinleyici olan eşim Lorraine Aveni'ye daima minnettar kalacağım.

Dizin

- Aagjuuk 77, 78
Aborijinler 13, 31, 64, 127
Afrika sanatı 59
Ahernar 111, 124
Akrep 15, 27, 39, 53, 54, 57, 64, 66, 69, 83, 97, 98, 106, 108, 132
Alaska 13, 75, 76, 111, 112
Aldebaran 19, 77, 85, 86, 91, 111
Alfa Centauri 53
Alnilam 16, 111
Alnitak 16, 23
Altair 77, 89, 122, 123
Amazon halkları. Bkz. Barasanalar; Desanalar; Shipibolar
Amazon Nehri 57
Amerika yerlileri. Bkz. Çerokiler; İrokualar; Lakotalar; Navaholar; Ojibwalar; Pawneeler; Skidi Pawneeler
Andromeda 98, 105, 106, 112, 118, 139
Antares 16, 53, 59, 86, 93, 94, 114
Anu (Sümer Zodyakı) 38, 39
Apollon 15, 105
Arabacı 54, 77
Argo (takımyıldız) 114
Ariadne 118
Aristoteles 53, 66
Arkturus 86, 112, 114
Arorae 86
Artemis 15, 80
Ascoli, Cecco d' 45, 132
Aslan 39, 57, 108, 112, 119
astroloji 40, 42, 132
Atlas 31, 32, 118, 129
Atoq 67, 69
Aumea (Aldebaran) 91
Ay tanrıçası. Bkz. Coyolxauhqui
Aziz John Anglikan Kilisesi (Yeni İskoçya) 108
Aziz Yakup 54
Aztekler 13, 23, 25, 34, 35

Balık 39, 45, 106
Barasanalar 57, 58
Başak 39, 108
Basing, Charles 108, 109

Bayer, Johann 12
Beidou 100
Beiji 98
Bel 39
Bellatriks 16, 21, 33
Berenis'in Saçı 118
Beta Centauri 53, 63, 67
Betelgeuse 15, 20, 21, 22
Bintang Weluku 33
Boğa 39, 54, 55, 66, 77
Bonampak Sarayı 47
Booronglar (Avustralya) 124
Bram Kardeşler 63
bulutsu. Bkz. Orion Bulutsusu; Üç Boğumlu Bulutsu (Trifid Bulutsusu)
Buyük Ayı 88, 119
Buyuk Kepçe 12, 27, 76, 78-81, 95, 97, 100, 109, 112, 122
Buyuk Köpek 54, 69
Buyuk Yarık 66, 71
Byron, George Gordon, Lord 29

Campbell, Joseph 127
Caroline Adaları 86, 89
Çerokiler 53, 59, 135
Chauvet Mağarası 11
cinsiyet 111, 125, 141
Coatlícue 34
Cobo, Barnabe 56, 134
Collowgulloric Warepil 125
Coyolxauhqui 34, 35

Çin uygarlığı 119
Çoban Takımyıldızı 76, 78

Dawes Yasası (1887) 120
Dene kabileleri 113, 114
Deneb 112, 114, 123
Desanalar 110, 111
Dilyehe (Pleiadlar) 27
Dizin 5, 145
Djulpan (Orion) 20, 22, 130
doğrusal takımyıldızlar 85
Düşmüş Yıldız (Lakota savaşı) 19, 22, 25

- Ea 39
 Ebo 16, 18
 Ejderha (takımyıldız) 100, 119
 ekliptik düzlemi 42
 El Niño 33, 132
 El Takımyıldızı (Lakota) 19, 22, 59, 130
 el-Cevzâ 15, 16
 el-Kumm 16
 el-Meysan 16
 Ellicott, Andrew 102
 emu kuşu 63, 64, 71, 135
 Endonezya 33
 Enlil 39
 Epietombo 18, 19
 Erboğa 54, 66
 Ermeniler 53
 Euahlayi kabileleri 63, 64
 Avrupa 39

 fanakenga yıldızları 88, 89
 feng shui 101
 Fewkes, Jesse 28, 131
 Finler 53
 Fletcher, Alice 120, 138, 141
 Fomalhaut 125

 Gaia 15
 galaksiler. Bkz. Samanyolu
 Gilbert Adaları 86, 94
 Gouchen 98, 99
 Grand Central Station (New York) 108
 Grimble, Sir Arthur 94, 138
 Guamán Poma de Ayala, Felipe 66
 Guan Lu 101
 Güney Afrika 33 ayrıca bkz. Khosalar;
 Zulular
 Güney Balığı 125
 Güney Haçı 52-54, 63, 64, 66, 67, 69, 88,
 124
 Güney Tacı 57
 Güney Yarımküre 12, 63, 66, 70, 135
 Gwich'in şamanları 111

 Haile, Berard 27, 131
 Haleakalâ Dağı 83
 Han Hanedanı 122
 Harkhebi 40
 Harrington, John 113, 114, 140
 Hathor Tapınağı 108
 Hawaii (ada) 83, 86, 89, 137
 hayvanlar 11, 37, 38, 47, 57, 69, 113

 Hephaistos 15
 Herakles 39, 53, 132
 Hesiodos 12, 32, 132
 hilal 27, 28
 Hintliler 53
 Ho ve Hi 41, 133
 hogan (Navaho evi) 27, 94, 138
 horoskop 42, 132
 Huarochiri Yazması 68
 Hubble, Edwin 53
 Huitzilopochtli 34, 35, 119
 Hyades 19, 57, 77
 Hz. Muhammed 11, 29

 İbt el-Cevzâ (Betelgeuse) 15
 İnuitler 76, 77, 128
 Irmak (takımyıldız) 19, 106, 111
 İkizler 16, 54, 55, 77, 110
 İlk Gök Gurultusu Töreni 93, 97
 Inkalar 13, 67, 68
 Irokualar 13, 30, 117
 İsis 108
 İskandinav mitolojisi 29

 Jacoby, Harold 108, 109
 Jupiter (gezegen) 38, 44, 45, 133

 Kahoolawe 83
 Kalbur (Yay Takımyıldızı) 98
 Kallisto 80, 118, 136
 Kamilaroi kabilesi 63, 64
 Kanopus 111, 125
 Kapella 77, 111, 112
 kara delik 39
 Kara Ölüm 45
 Kara Tanrı 27, 28, 94
 karanlık bulut takımyıldızları 67, 69, 70, 135
 Karayip yerlileri 29
 Karga 27
 Karina 114
 Kartal 53, 57, 66, 77, 123
 Kassiopeia 27, 54, 66, 76, 77, 95, 105, 106,
 109
 Kastor 77, 93, 112
 Kauai 83
 Keats, John 29
 Kedalion 15
 Kepheus, Kral 106
 Ketüs 105, 106, 114
 Kharybdis 105
 Khoikhoiler (Hottentotlar) 124

Khosalar 33
 !Khunuseti (Pleiadlar) 124
 Kingulliq (Vega) 74
 Kiowalar 80
 Kiribati yerlileri 94, 96
 Kitab-ı Mukaddes 29
 Koç 94, 133
 Kömür Çuvalı Bulutsusu 64, 66, 70
 Konfüçyüs 98
 Kova 39, 45, 106, 108
 Ku, İmparator 16
 Küçük Gözler (Pleiadlar) 90, 91, 137
 Küçük Kepçe 29, 98
 Küçük Köpek 54, 73
 Kuğu 53, 66, 122, 123
 Kunga Kungaranga (Yedi Kız Kardeşler) 31
 Kuo Han (Altair) 122, 124
 Kursa 20
 Kurt (takımyıldız) 57, 93
 Kurt-Kandırın 93
 kutup takımyıldızları 73, 81
 Kutup Yıldızı Bkz. Polaris
 Kuzey Haçı 53, 114
 Kuzey Kutbu 75, 81
 Kuzey Tacı 95, 96, 118, 141
 Kuzey Yarımküre 53, 54, 66, 74, 80
 Kyomba 59

L'Enfant, Pierre Charles 102
 Lakotalar 19, 93, 94, 122
 lamalar 66, 69
 Lanai 83
 Leviathan 105
 Li Qi 98
 Lowell, Amy 29
 Luisenolar 109, 110

Macarlar 53
 mağara resimleri 11
 Maipuriyuman 18, 19
 Mamalhuaztli 23
 Manabozho 58
 Mao Zedung 102
 Maoriler 51, 53, 134
 Mars (gezegen) 11, 38, 40, 41, 44, 45
 Matariki (Pleiadlar) 90, 91
 Mato Tipila 93
 Maui (efsanevi kahraman) 83, 84, 137
 Maui'nin Oltası 83
 Mayalar 13, 47
 Medusa 105, 106

Megrez 76
 Meissa 16
 Meng Chang, İmparator 100
 Menkalinan 77
 Mere (Sirius) 91
 Merkür (gezegen) 38
 Milton, John 29
 Ming Hanedanı 44
 Minnabitu 40, 41
 Mintaka 16
 Mirzam 16
 Misminay köyü (Peru) 56
 Mısır Zodyakı 107
 Molokai 83
 Momaday, N. Scott 80, 136
 Mor Saray 98-100, 119
 mulalambo 59
 Murie, James 96, 138
 Nahookos 109
 Nâir el-Saif 16
 Nanurjuk (Aldebaran) 77
 Navahoların Gece Yolu Töreni 28
 Navaholar 13, 94, 109
 Nebra Göküzü Diski 29
 Needham, Joseph 102, 139
 Neilloan 124, 125
 Nereidler 105
 Nihoa 83
 Niihau 83
 Niu Yu Kung 119
 Ntshune 125
 Nut (Mısır gökyüzü tanrıçası) 106, 107, 139
 Nuuttuittuq (Polaris) 76

Oahu 83
 Oğlak 39, 123
 Ojibwalar 58, 135
 Okyanusya 85, 88, 89, 90
 Orchiston, Wayne 127, 141
 Orion (takımyıldız) 5, 12, 15-25, 29, 31-33,
 39, 41, 43, 54, 55, 57, 73, 77, 85, 86, 90,
 98, 106, 108, 111, 114, 124, 125, 130,
 131
 Orion Bulutsusu 16, 21, 23, 25, 55
 Orion'un Kemerı 16, 19-24, 43, 55, 57, 73,
 77, 86, 111, 114, 124
 Ortaçağ 12, 29, 45, 46, 109

pareidolia 11
 Paris Kodeksi 46, 47

Paruxti 93
 Pawneeler 96, 97
 Pegasus (takımyıldız) 108, 122, 123
 Pekin 101, 102, 103, 139
 Perseus 54, 66, 98, 105, 106, 108, 118, 139
 Phecda 76
 Piksis 114
 Pituaq (Kassiopeia) 76
 Platon 29
 Pleiadlar 5, 19, 24, 25, 27-29, 32, 33, 34, 41,
 55, 57, 77, 94-96, 118, 124, 131
 Pleione 31
 Polaris (Kutup Yıldızı) 74-76, 95, 102
 Polinezya 90
 Polluks 77, 93, 111
 Popol Vuh 55, 134
 Poseidon 15, 105, 139
 Prokyon 73, 111
 Prometheus 27
 Ptolemaios (gokbilimci) 12, 98, 134
 Ptolemaios, III (Mısır kralı) 107, 118
 Puppis 114

 Q'olloy Rit'i (Quyllurit'i) festivali 29, 56
 Qin Hanedanı 98
 Quiriguá (Guatemala) 23
 Quturjuuk 77
 Quyllurit'i festivali 29 ayrıca bkz. Q'olloy
 Rit'i festivali

 Ranginui 51
 Regulus 86, 112
 Ricl el-Cevzâel-Yesari (Rigel) 16
 Rig Veda 12
 Rigel 16, 19-23, 33, 57, 77, 87, 106, 125
 Rousseau, Jean-Jacques 103
 Ruya Zamanı 31, 64

 Sagan, Carl 127, 141
 Sahagün, Bernardino de 25, 35, 132
 Saif 16, 20, 21, 23, 33, 87
 Samanyolu 5, 23, 39, 51, 53-60, 63-67, 70,
 71, 91, 106, 109, 110, 112, 114, 122, 134,
 135
 Satürn 38, 44, 45
 Seti, I (firavun) 106, 107
 Shang Hanedanı 12, 18, 44
 Shen Hanedanı 16
 Sheng Xiao (Çin Zodyakı) 38
 Shichen 16, 18
 Shipibolar 70

Sikuliaqsuijuittuq 73
 Singuuriq (Sirius) 73
 Sirius 59, 73, 74, 89, 91, 106, 107, 111, 125
 Sivulliik (Çoban Takımyıldızı) 76
 Skidi Pawneeler 97
 Skylla 105
 Song Hanedanı 100
 Sothis (Sirius) 106
 Spika 114
 Subaru 29

 Şeytan Kulesi (Devil's Tower) 80, 93
 Şu (Mısır hava tanrısı) 106

 takımyıldızlar. Bkz. Kartal; Arabacı; Büyük
 Kepçe; Büyük Kopek; Küçük Köpek;
 Kassiopeia; Erboğa; Ketüs; Kuzey Tacı;
 Kuğu; İkizler; Küçük Kepçe; Kuzey Haçı;
 Yay; Akrep; Güney Haçı; yıldız haritaları;
 Boğa; Yahdii
 Tama Rereti 51, 52, 53
 Tane 91
 Tang Hanedanı 18, 43, 60, 123
 Taniwha 51
 Tarazed 77
 Tau-3 (Irmak Takımyıldızı'nda) 111
 Taweret 108
 Tchipai Meskenau 59
 Tennyson, Alfred, Lord 29
 Tenochtitlan 25, 34 ayrıca bkz. Aztekler
 Terazi 39, 57
 Tiananmen Meydanı, Pekin 102
 tiborau (Polinezyalı denizci) 85, 86, 89, 90,
 137
 Tirawa 97
 Tohingal 63
 Tomurcuk Hatun 100
 tropikal kuşak 83, 85, 88, 90, 137, 138
 ayrıca bkz. Hawaii
 Tsimshianlar 113
 Tswanalar 125
 Tukanoanlar 110, 111
 Tukturjuit (Büyük Kepçe) 76
 Tumong 29
 Turner, David 108
 Tutu 107, 139
 tutulmalar 42

 Ullaktuit 77
 Ulusal Kızılgerili Kadınlar Derneği 120
 Uluslararası Astronomi Birliği 12, 114

Uzun-Ev İnsanları 30, 31 ayrıca bkz.
Irokualar

Üç Boğumlu Bulutsu (Trifid Bulutsusu) 64
Üçgen (takımyıldız) 94

Vaşak (takımyıldız) 100, 119
Vega 74, 86, 114, 122-125, 136
Vela 114
Venüs 38, 42, 44, 47, 48
Vilcanota Nehri 56
Viracocha 55
Virgo 39, 118

Walu 22
War (takımyıldız) 125
Warepil 125
Washington, DC 102, 103, 129, 135, 138, 139
Wawaiya 18, 19
Wheatley, Paul 102, 139
Wotjobaluklar 63

Xibalba 55
Xuanyuan 119

Yacana (göksel lama) 67-69
Yahdii (takımyıldız) 111-113

Yan Chao 101
Yay 53, 64, 66, 69, 98, 100, 110, 132
Yedariye 113
Yehova 105
Yengeç 39, 85, 108
Yeni Güney Galler (Avustralya) 63
Yeni Iskoçya (Kanada) 108
Yerredetkurk 124
Yeşim Taşı İmparatoru 37, 38
yin ve yang 100, 101
Yılan Yıldız (Antares) 93
yıldız haritaları 42, 86, 96, 98, 114
yıldız pusulaları 88
yıldızlı tavanlar 109
Yunus 57

Zeus 31, 39, 80, 118
Zhang Xian 100
Zhao, İmparator 100
Zhi 18
Zhou Hanedanı 18, 44, 97
Zodyak 28, 37, 38-43, 44, 47, 49, 54, 55, 57,
66-68, 81, 84, 93, 107, 108, 110 ayrıca
bkz. astroloji; horoskop
Zulular 33
Zuniler 114
Zürafa 100

“Akıllı telefonlardan önce kitaplar vardı.

Kitaplardan önce ise mağara duvarlarına veya kutsal tapınaklara yapılmış resimler vardı ve bu resimlerin iletmek istediği mesaj, günümüze ulaşmayan sözlü kelimelerle pekiştiriliyordu.

Gökyüzü de yaşamın anlamı hakkında hikâyeler anlatmak için öteden beri bir tuval vazifesi görmüştür. Erken dönemlerde insanlar gökyüzü ile yeryüzü arasında gizli benzerlikler aramış, yarattıkları göksel imgeler yoluyla da yukarıdaki bilinmezi aşağıdaki günlük yaşamlarıyla birleştirme umudu taşımışlardır. Gökyüzüyle temasımız bizi insanlaştırmış, kim olduğumuza dair hikâyeler anlatmak için hayal gücümüzü kullanmaya teşvik etmiştir.”

Gökyüzünün farklı çağlarda ve farklı kültürlerde hayatın anlamı, kader ve gelecekle ilgili hikâyelerle birlikte anılması insanların ilgisini çekmeyi hep başarmıştır: Yunan ve Roma mitlerinden Çin mitolojisine, kadim kâhinlerden modern falcılara varıncaya dek, bilinmezi bilmenin başrolü olmuştur gökyüzü ve yıldızlar.

Kozmoloji üzerine kültürel çalışmalarıyla tanınan Anthony Aveni, nesillerden beri sevilerek anlatılan hikâyeleri bir araya getirerek yıldızlarla dolu gökyüzünün sıra dışı bir haritasını çıkarıyor: Orion, Pleiadlar, Samanyolu'nun karanlık bulut takımyıldızları, Kutup takımyıldızları vb.

Yıldız Hikâyeleri hayat karşısında yaşadığımız deneyimlerin gökyüzündeki yansıması üzerine olağanüstü bir çalışma.

ISBN: 978-975-08-5127-8

9 789750 851278

24 TL.

KDV'den
muaf'tır.

